

3. Egyes fák, mint természeti emlékek.

Egyes fák magas koruk és méreteik folytán érdemlik meg, hogy azokat életük tartamára becses természeti ereklyékként megbecsüljük és odaadó gondozásban részesítsük. Ezek nemcsak a honi fajták közül valók, mert a külföldről hozott és ide telepített fafajok között is akadnak elég szép számban ilyenek.

Vannak azután külföldi fafajok, melyek ritkaságuk miatt érdemlik meg a természeti emlékként való elbírálást; és vannak olyan honi eredetű fapéldányok is, amelyek a gazdasági átalakulás folytán bizonyos helyeken már ritkaságszámba mennek. Vannak ezenkívül olyanok, amelyeknek feltűnően szép növése, esetleg különös alakja, abnormis kifejlődése kívánja meg, hogy azokat, mint ritkaságokat a nemzet természeti ereklyéi közé soroljuk.

Vannak azután fák, amelyekhez a nemzet történelmével kapcsolatos emlékek fűződnek, vagy amelyek irodalom- vagy művészettörténelmi, esetleg gazdaságtörténelmi¹ vonatkozásban jutottak jelentőséghez.

Vannak végül olyanok, amelyekhez népmondák és regék fűződnek.

¹ Szeged város polgármestere pl. Kiss Ferenc ny. min. tanácsos indítványára a Szeged város határában, 1805-ben végzett első mesterséges ültetésből eredő erdőből visszamaradt 9 darab kocsányos tölgyet és 1 darab vadkörtefát 1930. évi 18.133. számú intézkedésével természeti emlékként fenntartani rendelte.

a) *Hazai fajú, koros és nagyméretű fapéldányok.*

Nálunk különösen a szelídgesztenye-¹ a tölgy- és szilfa azok a honi fafajok, amelyekből még a leglátványosabb példányok maradtak reánk. Akadnak azonban e mellett a csonkaországban még elvértve más fafajokból is meglepően nagyméretű törzsek.

Szelídgesztenye ma kétségkívül az ország legöregebb és leg-hatalmasabb méretű élőfája. Kőszeg város tulajdonában a Király völgyben áll ez a példány (2. és 86. kép), melyet még 1817-ben Czeke Gusztáv ajándékozott Kőszeg városának. Mellmagasságban 9.25 m a kerülete; koronájának átmérője 24 m. Korát 800 évre becsülik.

Ennél nem sokkal kisebb méretű szelídgesztenyefa áll a Mecsek délkeleti oldalán, a Dunagőzhajózási Társaság tulajdonában levő, és Pécs szab. kir. város erdeje szomszédságában elterülő ú. n. Gesztenyéstetőn. (87. kép.)

Kerülete mellmagasságban mérve 8.8 méter.² A fa törzsének magassága az első elágazásig 2.5 m. A fa magassága 14 m.

Volt még nem régen ezeknél is hatalmasabb méretű és bizonyára korosabb szelídgesztenyefánk! Zalamernye község határában, a veszprémi káptalan birtokán, a zalamernyei és zalaújlaki

¹ A szelíd gesztenye irodalma jelentékeny mértékben dr. Gayer Gyula kiváló botanikus nevéhez fűződik, akinek magyar és német nyelven megjelent értékes tanulmányaiban a nagyméretű és magaskorú szelíd gesztenyefákról is bőséges adatok vannak. L.: Der Letzte Kastanien-Urwald in Ungarn. Mitteilungen der deutschen Dendrologischen Gesellschaft 1925. 111. old. Vasvármegye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a praenorikum flórasáv. Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesületének és a Vasvármegyei Múzeumnak I. évkönyve 1925. Die Wälder und Bäume des alpinen Vorlandes in Westungarn. Mitteilungen d. deutsch. Dendrol. Ges. 1926. 23. old. Haldokló gesztenyék. Budapesti Hirlap 1926. január 29. A gesztenye: Természettudományi Közlöny LX. k. 1928. 617. old. Értékes dolgozatokat írtak még: Scherman Szilárd: Haldokló gesztenyések címen a Turistaság és Alpinizmus 1926. 7—8. számában. Rapaics Raymund dr.: A velemi gesztenyések: Magyarország. 1927. június 19. Az utolsó magyar gesztenye-erdő. Pesti Hirlap 1927. július 31. A történelem élő tanui, Pesti Hirlap 1927. augusztus 28. Öreg fák, ősi legendák. Természettudományi Közlöny. 61. köt. 1929. december 15. 721. old. Pauer Arnold: Adalékok a kőszegi-vidéki gesztenyések történetéhez. Vasvármegyei Múzeum II. évkönyve. 1927. 197. Német szövegben ugyanott 246. old. Földvály Miksa: A Balaton és környékének természeti emlékei. Erdészeti kísérletek 1928. XXX. köt. 341. old.

² A gyökfőnél a kerülete 10.0 m.

86. A LEGŐREGEBB SZELELD GESZTENYEFA.

(Castanea vesca.)

Kőszeg város tulajdonában, a Királyvölgyben.
Kerülete méltagságban 9-25 m. Koronájának átmérője 24 m.
A Magyar Filmmiroda felvétele.

87. ÖREG SZELELD GESZTENYEFA.

(Castanea vesca.)

A Dunagőzhajózási Társaság tulajdonában, a Mecsek délkeleti oldalán.
Kerülete méltagságban 8-8 m.
Földváry M. felvétele.

határ találkozásánál, az örömhegyi csapás mellett állott ez a gesztenyefa, amelyet mintegy 20 év előtt vágtek ki. A még meglévő tuskójának kerülete 10.70 m. Az idők során 14 sarjadék fakadt belőle, amelyek közül az egyik Földváry megállapítása szerint 100 éves lehet. A többi mintegy 40 éves.¹

A veszprémi káptalan mint tulajdonos sövénykerítéssel vette körül a sarjak e csoportját, melyek mint az ősi fa emlékei és leszármazottjai, ilyen kialakulásában is megérdemlik, hogy azokat természeti emlékként megbecsüljék és minden időközön át gondozásban részesüljenek.²

A vas megyei ma is élő leghatalmasabb szelídgesztenyefa után, a Zala megyében Bazsi községben Hársfa Flórián telkén álló példányt méretei után a második helyen kell említenünk. Mellmagassági kerülete 8.40 m. Átmérője 2.95 m. Magassága 12 m. Koronájának szélessége 23.8 m. Sajnos, hogy a fa beteges és így már hosszú életre alig számíthat. Az üreges, odvas törzs déli oldalán a föld színétől az első elágazásig levált már a kérge, ami kétségkívül a pusztulás jele. Ilyen mivoltában is mindenképpen megérdemli az odaadó, kegyeletes gondozást.³

Velem vas megyei község rétjén van egy 8.25 m⁴ törzskerületű gesztenyefa, melynek mellmagassági átmérője 2.62, magassága 22 m, koronájának átmérője pedig 30 m.

Tekintélyes a mérete annak a szelídgesztenyefának is, mely Szentgyörgyvár zalamegyei község határában Remete József gyümölcsöskertjében az Öreghegy nevű dombon áll. A törzs mellmagassági kerülete 7 m. Átmérője 2.23 m. Magassága 15 m. A korona kerületének átmérője 14 m. Amint beszélnek, 1864-ben villám sújtotta, mely a törzs délnyugoti oldalán futott végig. Ennek emlékére egy feszületet függesztettek reá, mely az 1864. évszámot jelzi.⁵

¹ Földváry Miksa: Erd. Kisérl. 1928. 341. old.

² A közelében álló nagyméretű többi példánnyal kapcsolatban — amint arra az előző fejezetben kitérünk —, ott egy rezervációt kellene létesíteni, hogy az öreg gesztenyéket kivétel nélkül fenntartani lehessen az utókornak. Ugyanez volna kívánatos a mecseki gesztenyékkel is.

³ Gayer i. m. és Földváry i. m.

⁴ Ambrus Lajos felvétele szerint.

⁵ Földváry Erd. Kisérl. 1928. 343. old.

Gáyer leírása szerint¹ a kőszegi Király völgyben lévő, és részünkről elsőnek és legöregebbnek jelzett 9.25 m kerületű gesztenyefa közelében is áll még egy 7.46 m és egy 4.28 m kerületű gesztenyefa.

A vasvármegyei Cák község legelőjén is található egy mellmagasságban 6.30 m² kerületű, 10 m magas szelíd gesztenye, melynek koronaszélessége 11 m (88. kép).

Egy igen szép alakú, 5 m kerületű egészséges szelídgesztenye áll br. Baich Mihály alsószelestyei parkjában (89. kép).

Zákány község határában a Tölösi dülön lévő szőlőkben Navracsics Györgyné tulajdona egy szép és terebélyes gesztenyefa, melynek 3.79 m a kerülete, 1.19 m az átmérője, 18 m a magassága. Ugyancsak a Tölösi dülőben nem messze az előbbi fától, Varga Györgyné szőlőjében áll egy 2.40 m kerületű, 0.76 m átmérőjű és 16 m magas szelídgesztenyefa, stb.²

Amint a sok közül e példák igazolják, szelídgesztenyefákból elégséges számban vannak látványosan szép természeti emlékeink, melyek kivétel nélkül megérdemlik a számbavételt, és azt, hogy megoltalmazásukról gondoskodjunk.

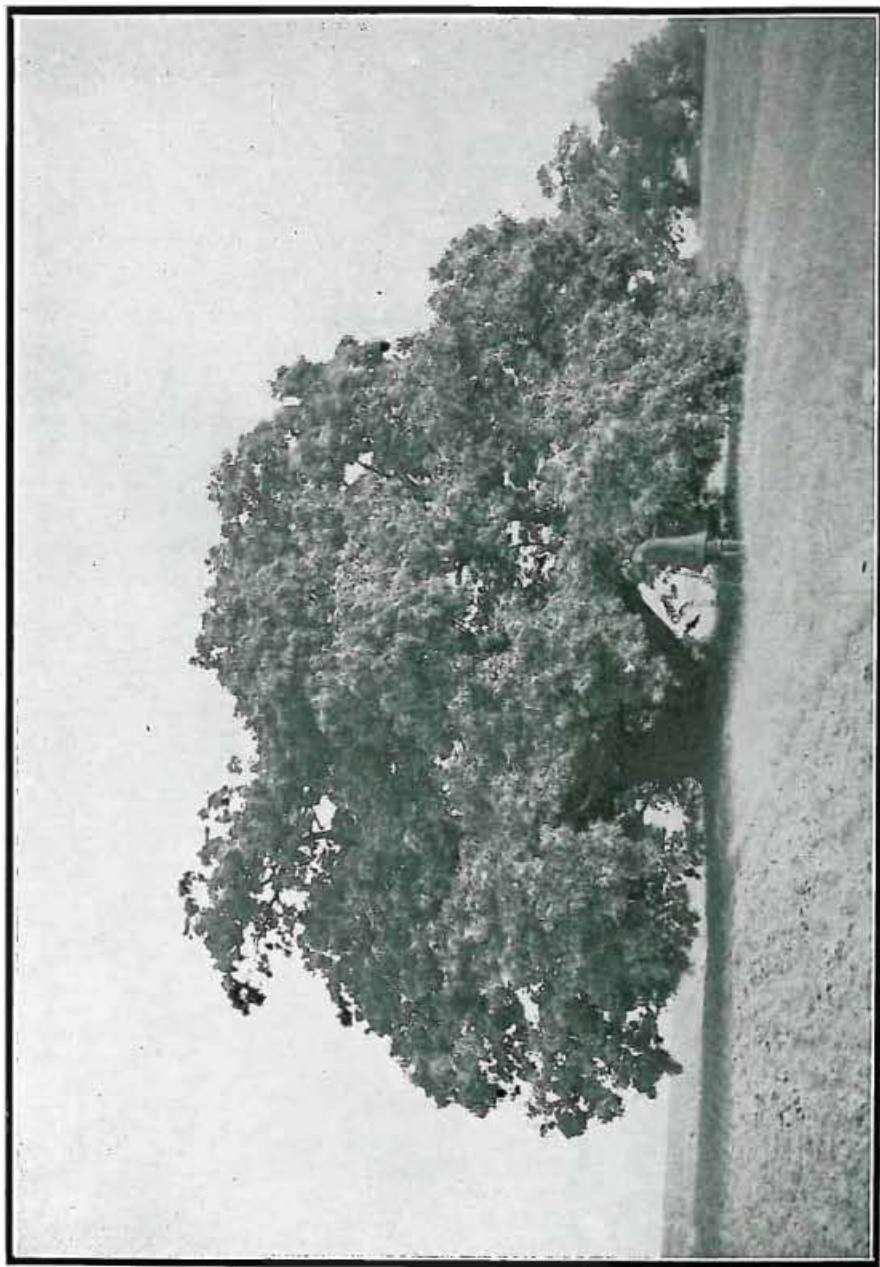
Tölgyből is maradtak magas koru és nagyméretű példányok reánk; ha nem is olyan arányban, amint a tölgy elterjedése mellett ezt joggal várni lehetne.

Tudomásunk szerint a legidősebb és legnagyobb méretű tölgy a Ferenc bajor királyi herceg sárvári kastélyának parkjában álló példány (*Quercus pedunculata*), melynek mellmagassági kerülete 8.90 m, átmérője pedig 3.74 m. Magassága 23 m, koronájának átmérője pedig 22 m. (90. és 91. kép.) A kastély és az uradalom egykori tulajdonosai, a Nádasdy grófok valamelyike ültettette egykor, a ma legalább 4—500 éves öreg fát, mely a történeti adatokban is sokszor szereplő kastélykert sok emlékének ma is élő tanuja. A közelében álló fák is öregek, de korántsem közelítik meg hatalmas

¹ Gayer Gyula dr.: Vasvármegye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a praenóriumi flórasáv. Vasvármegye és Szombathely város kultúregyesületének és a Vasvármegyei Múzeumnak I. évkönyve 1925. 37. old.

² A méreteket Ambrus Lajos vette fel.

³ Földvály M. i. m. 343. old.

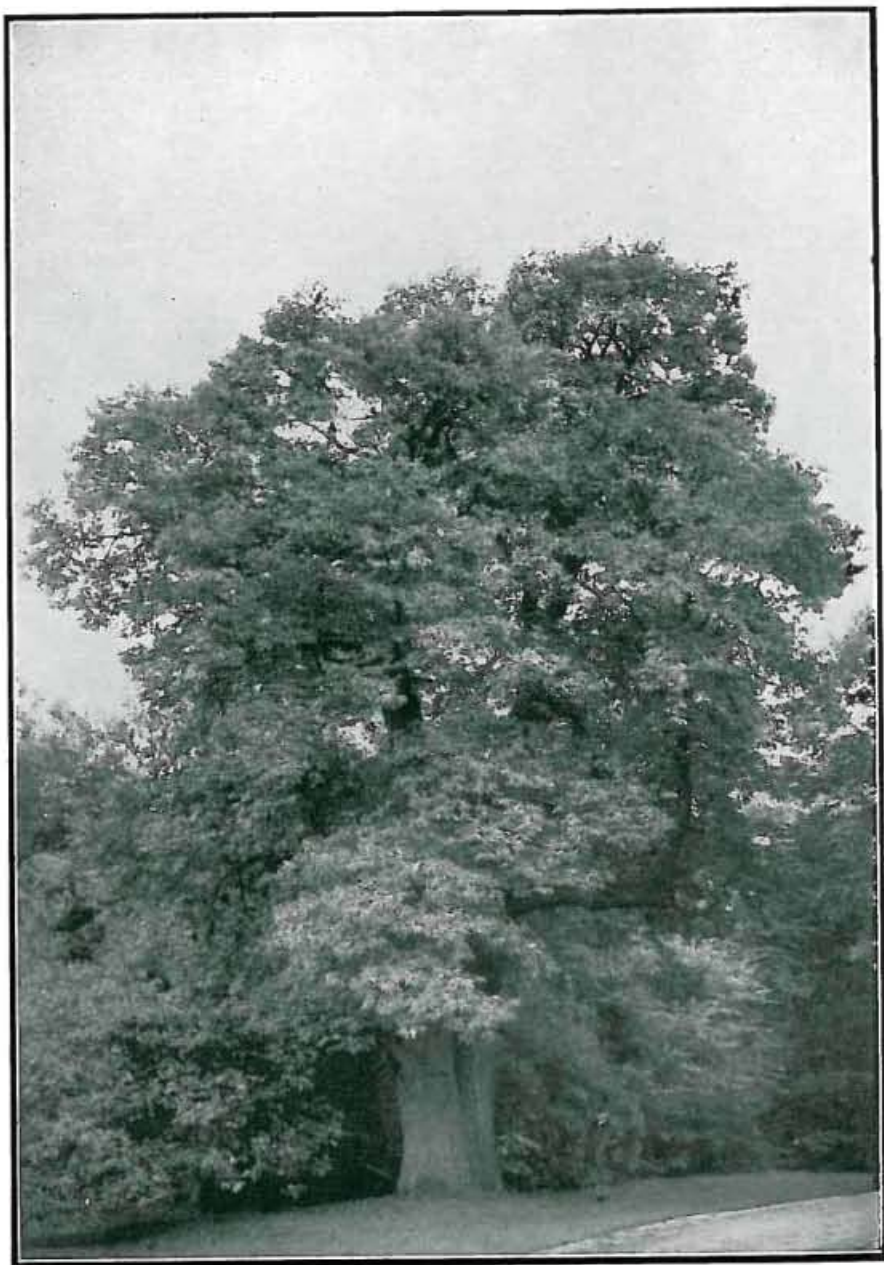

88. SZELÍD GESZTENYEFA.

(*Castanea vesca*.)

Cák (Vas megye) község legelőjén. A törzs kerülete 6·30 m. A korona átmérője 16·00 m.

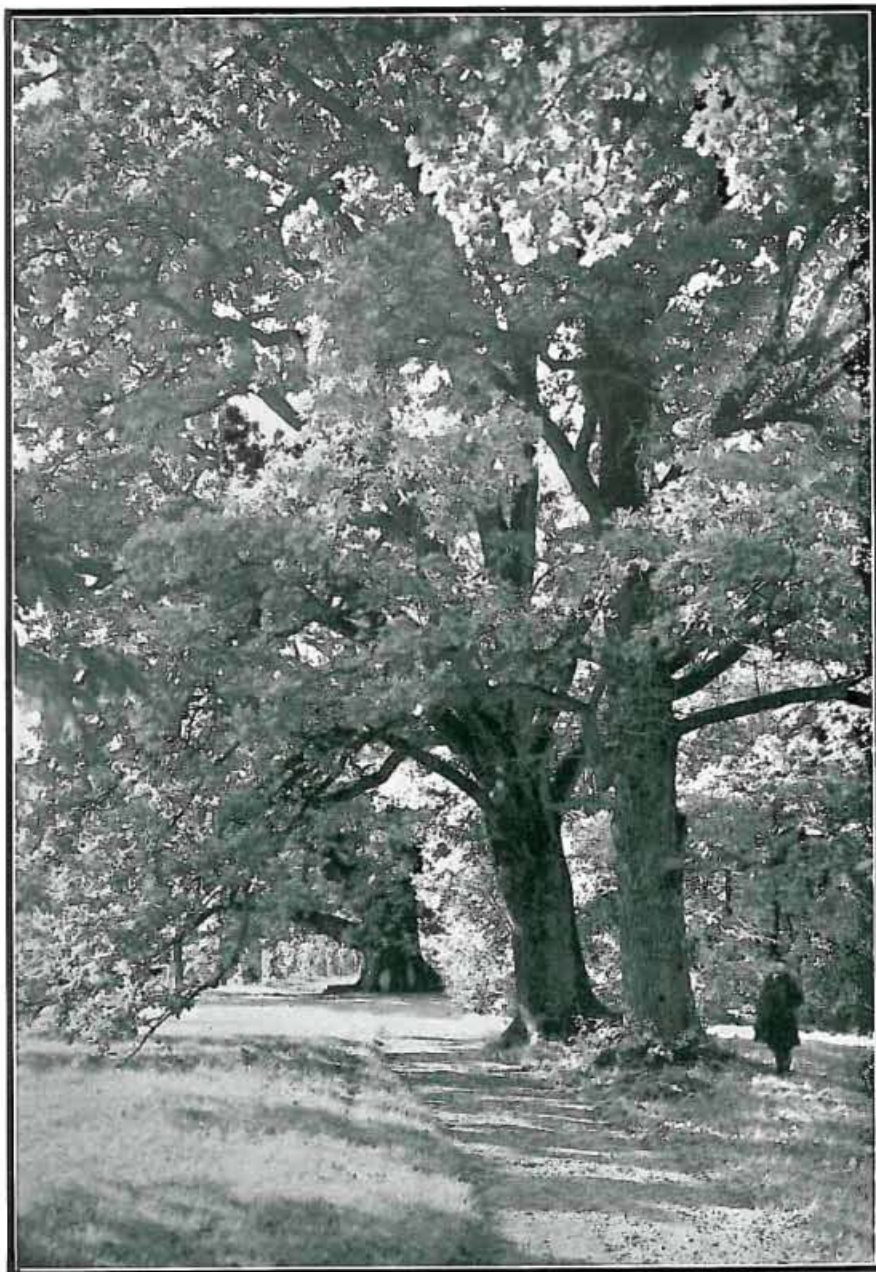
Ambrus Lajos felvétele.

89. SZELÍD GESZTENYE.
(*Castanea vesca.*)

Báró Baich Mihály szelestyei kastélya parkjában.
A törzs kerülete 5·00 m. Mellmagassági átmérő 1·59 m. A korona átmérője 16·00 m.

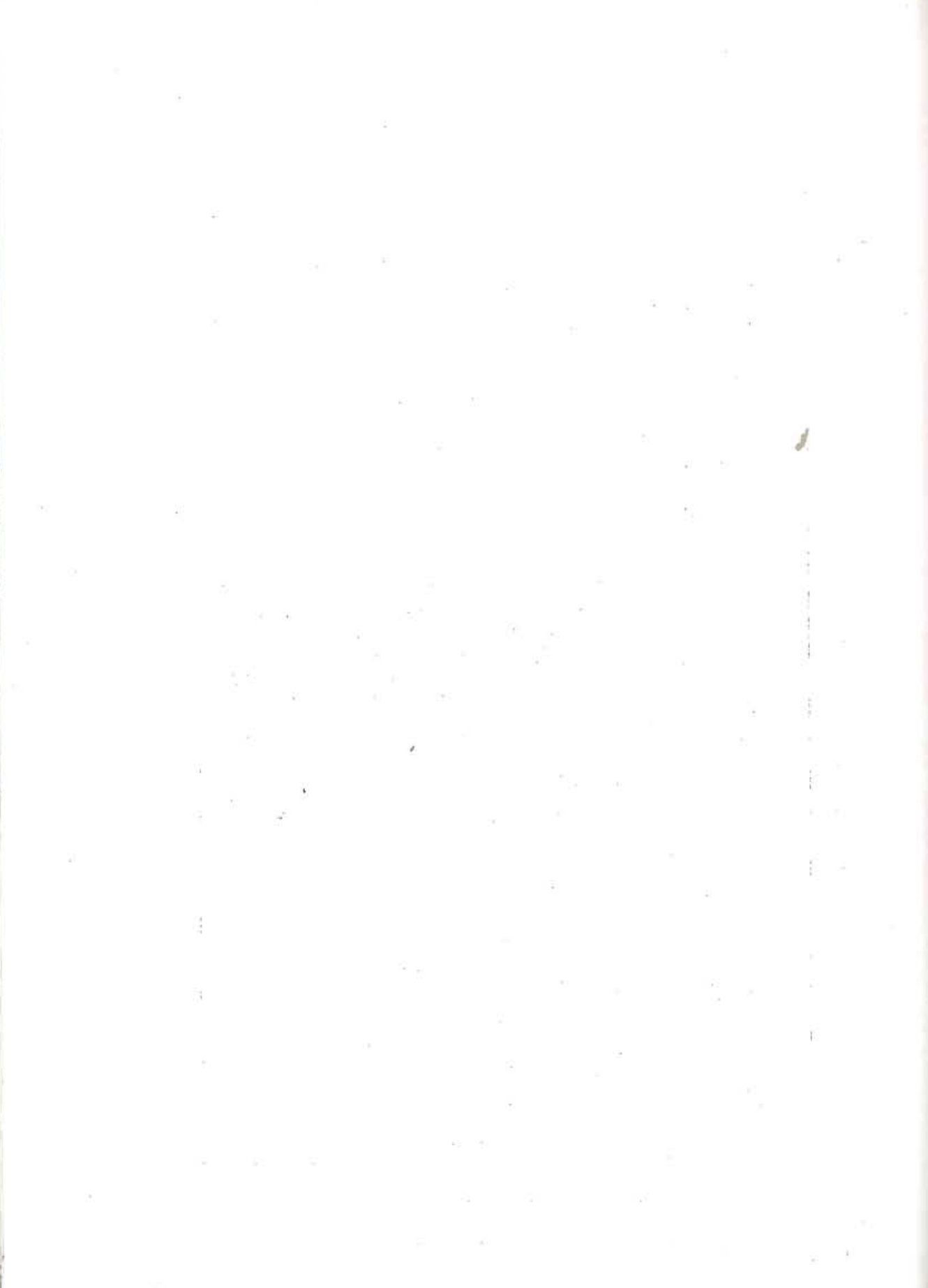
Ambrus Lajos felvétele.

90. ÖREG TÖLGYEK.

Ferenc bajor kir. herceg sárvári kastélya parkjában.
Háttérben a 8-90 m kerületű legidősebb tölgyfa.

Ambrus Lajos felvétele.

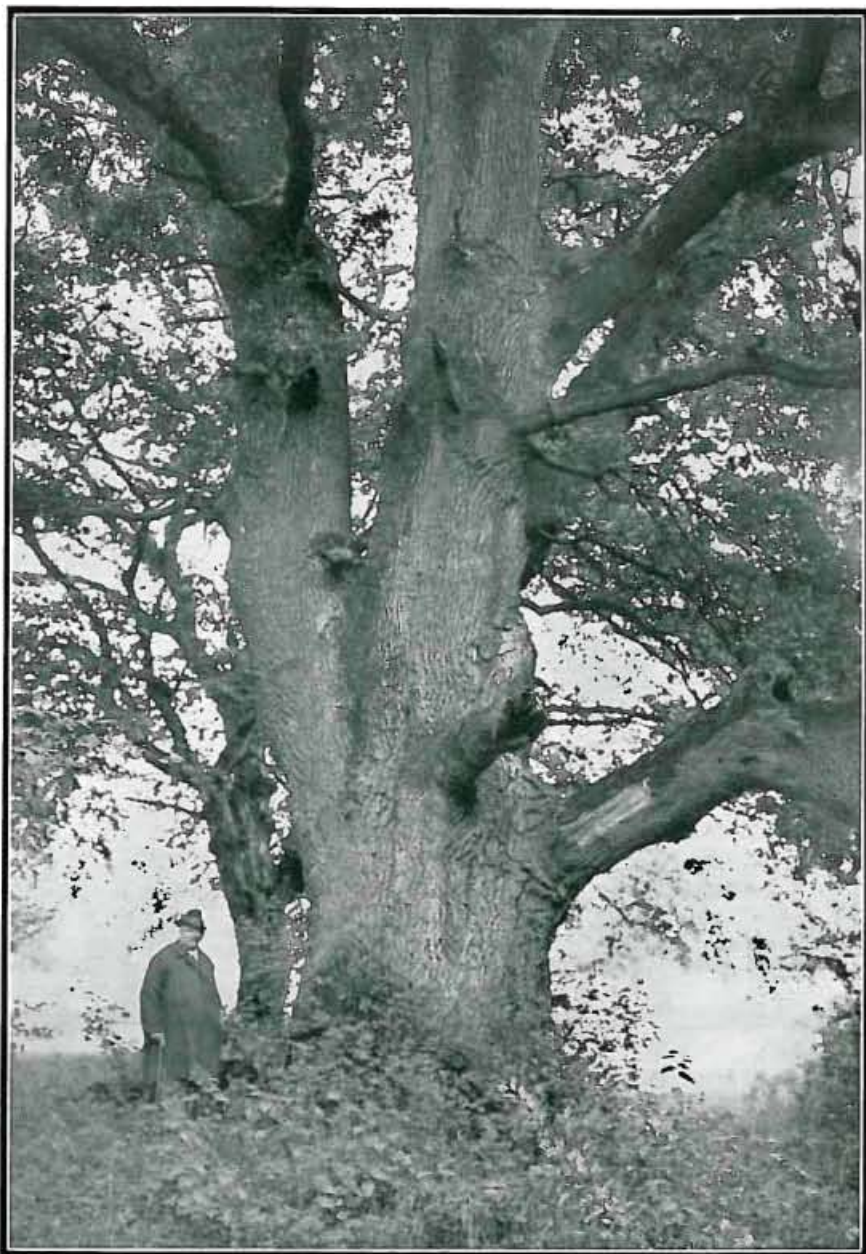

91. A SÁRVÁRI ÖREG TÖLGY.
(*Quercus pedunculata.*)

Ferenc bajor kir. herceg sárvári parkjában. A törzs kerülete 8.70 m. Mellmagassági átmérője 3.74 m. A korona átmérője 22.00 m.
Scherg Károly felvétele.

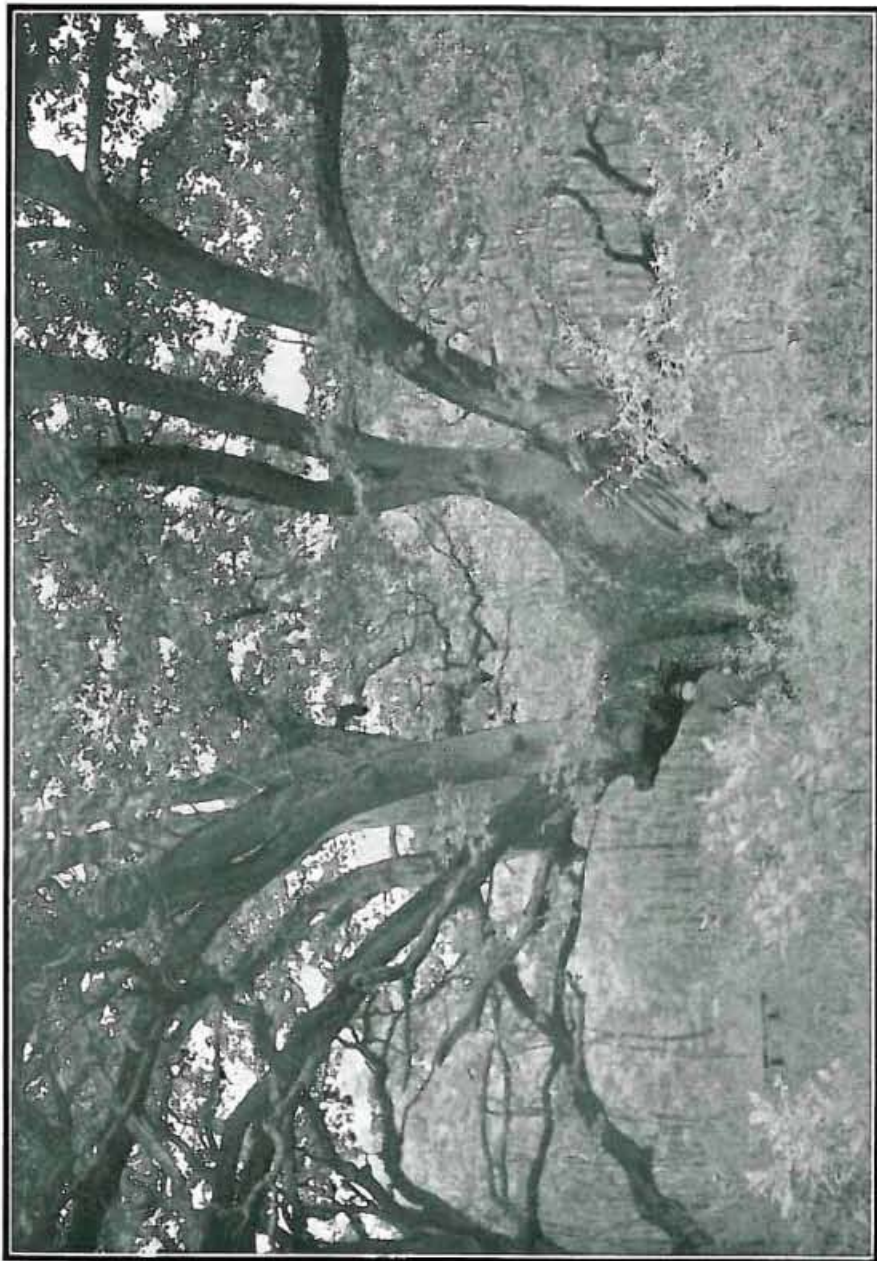

92. KOCSÁNYOS TÖLGY.
(*Quercus pedunculata.*)

Nagy György kissítkei erdejében.

A törzs kerülete 7-10 m. Mellmagassági átmérője 2-26 m. A korona átmérője 22-00 m.

Ambrus Lajos felvétele.

93. KOCSÁNYTALAN TÖLGY.

(*Quercus sessiliflora.*)

Ferenc bajor kir. herceg sárvári uradalmaiban. „Banyafa” néven ismerik.

A törzs kerülete 6-40 m. Mellimagassági átmérője 2-30 m. A korona átmérője 32 m.

Ambrus Lajos felvétele.

méretű társuk korát. Mai tulajdonosa nagy kegyelettel veszi körül és a megérdemelt gondozásban részesíti.

Felsőbüki Nagy Györgynek vasmegyei kissitkei erdejében van egy hatalmas tölgy, melynek mellmagassági kerülete 7.10 m; átmérője 2.26 m. Magassága 28 m, koronája átmérője pedig 22 m. (92. kép.)

Nem sokkal kisebb a kerülete, de teljesen alakatlan a teste a Ferenc bajor királyi herceg sárvári uradalma Farkas-erdő nevű részében álló és köznéven „banyafa“ megjelöléssel ismert öreg tölgyfának. (*Querus sessiliflora.*) (93. kép.) Mellmagassági kerülete 6.40 m, átmérője 2.30 m. Magassága 23 m, koronájának átmérője pedig 32 m.

Csurgó nagyközség határában községi birtokon, a sétakert északnyugoti sarkán, a tűzoltótorony közelében áll egy 4.80 m kerületű kocsányos tölgy, melynek 1.53 m az átmérője. Egyik ága pusztulóban van, egyébként egészségesnek látszik.

A Knipsz Antal bécsi lakosnak kámaházai (Zala m.) pusztáján álló tölgynek, amelyről alább még megemlékezni kívánunk, 4.50 m a mellmagassági kerülete és 1.43 m az átmérője.¹

A diósgyőri kincstári erdőgazdasági uradalomban természeti emlékként tartják nyilván és bekerítve védik a bekényi erdőőri lak mellett álló gyönyörű koronájú tölgyfát. Mellmagassági átmérője 1.20 m. Körmérete 3.90 m. Magassága 16 m. Koronája vetületének átmérője 21 m.

Ugyancsak természeti emlékként gondozzák ott a Kékmező mellett álló és „Mátyás király fája“ néven ismert tölgyfát. Mellmagassági átmérője 1.25 m. Körmérete 3.95. Magassága 23 m. Koronája vetületének átmérője 28 m.

Itt kell megemlékeznünk a csákvári Esterházy grófi uradalom nagyméretű, idős tölgyfáiról. A csákvár-gesztesi hitbizomány urai már generációk óta nagy kegyelettel óvják az uradalmi erdők öreg fáit. Ennek a tiszteletreméltó gondozásnak az eredménye, hogy az uradalmi erdőkben ma is még 82 drb. 4 m és azon felüli kerületű különböző fajú törzs áll. Ezek közül 72 darabnak 4—4.9 m a kerü-

¹ Földváry Erd. Kisérl. 1928. 344. old.

lete, 10 darabé pedig 5 m és 6.97 m között váltakozik. Az első kategóriából 48 drb. a tölgy, míg a másiktól 6 drb. Ez utóbbi, tehát a legöregebb hat darab közül is, a nánai Kisbükk erdő részben álló egy 6.97 m, egy 6 m területű és egy 5.09 m területű, a császári Kopaszhegy nevű erdő részben pedig egy 5.60 m területű még teljesen egészséges és így ezeknek még hosszú életet ígérnek.

A gr. Széchenyi Bertalan felsősegesdi (Somogy) uradalmában is több ilyen vastag tölgyfát gondoznak. Ez a nagy természet-szeretetre valló gondozás mindenképpen utánzásra méltó.

Vannak, de már ritkábban olyan törzsek is, amelyeket nemcsak vastagsági, hanem egyéb méretük és szép növésük tesz érdemessé a természeti emlékként való megbecsülésre. Herceg Hohenlohe Keresztély somogyszobi legelő erdejében áll egy szép tölgy (94. kép), melynek 3.07 m mellmagassági törzskerület mellett mintegy 30 m magas és teljesen egyenes törzse az eléggé szabad állás dacára 22 m magasságig teljesen ágatlan. Ez a gyönyörű törzs mindenképpen érdemes arra, hogy az uradalom természeti emlékként a legnagyobb védelemben és megbecsülésben részesítse!

A *szilfák* királya kétségkívül az akarattyai szil (*Ulmus campestris*), melyet a balatoni nyaralók olyan szívesen keresnek fel. (95. kép.) Eötvös Károly írásaiban igen kedvesen emlékezik meg erről az öreg fáról.¹ „Születése óta — így ír — magánosan áll ott a dombtetőn. Büszkén, védtelenül, viharok és villámok ostromában.” Tényleg fejedelmi és olyan az elhelyezkedése, hogy messze nyugatról, Tihany ormáról is látható.² A fa mellől elragadó kilátás nyílik a Balaton felé. Alig csalódunk, ha feltesszük, hogy olyan ültethette oda, akit elbájolt e pontról nyíló gyönyörű kép és ezért valamiféle tanyát verhetett ezen a helyen, amely mellé azután ezt a fát ültette. A vallásalapok bérletileg hasznosított szántóföldjén álló és szűkre szabott szegényes kerítéssel övezett ennek az öreg fának mellmagassági kerülete 7.42 m. Mellmagassági átmérője 2.36 m. Magassága 22 m. Koronájának átmérője 26 m. A földtől mért 1.30 m magasságban már három hatalmas ágba tagolódik. A szétágazásnál kialakult lapos felületen korhadás keletkezett. Nincs kétsé-

¹ Eötvös Károly: Utazás a Balaton körül. I. köt.

² Földváry: Erd. Kísér. 1928. 325. old.

94. LÁTVÁNYOSAN SZÉPNÖVÉSŰ, NAGYMÉRETŰ, IDŐSEBB TÖLGYFATÖRZS.

Herceg Hohenlohe somogyszobi legelőerdejében.

A törzs mellmagassági kerülete 3·07 m. A törzs 22 m magasságig ágtalan és hengeres növésű.

A fa magasságát 30 méteren felülnek becsülik.

Ambrus Lajos felvétele.

95. AZ AKARATTYAI SZIL.
(*Ulmus campestris*.)

A vállálapítvány birtokán a kenesei út mentén.
A törzs kerülete 7·60 m. Mellmagassági átmérője 2·34 m. A korona átmérője 26·00 m.

Ambrus Lajos felvétele.

günk abban, hogy a vallás- és közalapítványok intézősége a jövőben fokozottabb gondozásban részesíti ezt a tiszteletre méltó öreg fát, és környezetét is e becses ereklyéhez méltóan alakítja ki.

Hatalmas szilfa áll Budapest székesfőváros városmajori parkjában. Mellmagassági kerülete 4.21 m; átlagos átmérője 1.34 m. Beszorultan él fiatalabb más fák között. Ezeknek a később kifejlett szomszédoknak koronái utóbb károsan befolyásolták az öreg fa szélső ágainak életét és azok egynémelyike a végén elszáradt. Így is még elég terjedelmes az egykor szabad állásban, akadálytalanul kifejlett korona. A fa is még elég ép ahhoz, hogy hosszú időközön át dísze legyen a főváros parkjának.

Ennek a kívánságnak azonban az a nélkülözhetetlen feltétele, hogy az illetékesek a mult példáin okulva, ezentúl nagyobb figyelmet fordítsanak a fővárosban úgylis olyan ritka öreg fákra.

Ennek a vén szilnek pedig már a mult század első felében elég nagy megbecsülésben lehetett része. Az ott állott régi hiányos fasor helyett ugyanis akkor az út szélesítésével kapcsolatban új fasort ültettek, amelyhez ezt az öreg fát, a párhuzamos másik sorban pedig egy annál viszonylag fiatalabb, de szintén elég idős és különösen szépen fejlett szilfát fenntartani igyekeztek.

Az egyik új fasort ennek a fiatalabbnak a vonalába ültették, a párhuzamosan vont másikat, az útszélesítés folytán az eddiginél távolabb. Bár ebbe az új vonalba nem esett egészen belé az öreg szilfa, mégis megkegyelmeztek neki. Megkímélték, hogy a mult idők öreg tanuja fennmaradjon az utókornak.

Az utóbbi időben sajnos nem állapíthattuk meg ezt a kegyeletes kíméletet. 1929 szeptemberében ugyanis egy elég mélyen ásott csatorna-elágazást vezettek az öreg fa tövétől csak egy méternyi távolságban, ami által elkerülhetlenné vált a gyökerek megsértése. Közvetlen közbenjárásunkra csak azt ígérték meg, hogy kíméletben részesítik a gyökereket, de nem azt, hogy a csatornát távolabb helyezik el.¹

A párhuzamos fasor előbb említett másik ritka szép növésű öreg szilfáját még nagyobb károsítás érte. 1926-ban ugyanis

¹ Jellemző a természetvédelem fejlettségére, hogy a közönség köréből nem akadt más, aki felszólalt volna a csatornának az öreg fára ártalmas vezetése ellen.

ennek a legszebb alaku, egészséges és egy természeti emlék minden jellegét magán viselő, 3.52 m kerületű szilfának magasan ülő szép koronájából csak azért vágta le egy emberderék (40—45 cm) vastagságú ágat, hogy az alatta elterülő gyepszőnyeget az öreg fa túlságosan be ne árnyékolja. Romlására volt még az is, hogy a levágásnál nem alkalmaztak hozzáértő eljárást, mert fűrészelés közben annak még egészen át nem vágott alsó oldala a törzsbe jelentékenyen behasadt.¹ Ez a soha be nem hegedő, de mihamar bekorhadó vágáslap, ez az elüszkösödő sebhely lesz ennek a hosszú életre hivatott, teljesen egészséges, szép öreg fának, ennek a kedves természeti emlékeknek a korai megrontója!

Két év múlva ugyan e parknak a további részén viruló egy másik 3.59 m kerületű gyönyörű szilfa is ugyanilyen sorsra jutott. Villástan kiinduló koronájának felét tartó, 40—50 cm vastag egészséges, hatalmas ágat vágta le, hogy az ekként megapasztott egyoldalú korona kevésbé árnyékolja be a gyepszőnyeget. (96. kép.)

A parkokban, legfőképpen pedig árnyas fákból szegény Budapesten tehát még nem is régen ilyen, itt ritkaságszámba menő évszázados fák, gyönyörű természeti alkotások estek áldozatul a rövid életű, értéktelen gyepmásítás rosszul alkalmazott szolgálatának! A kötengerben élő, és a természet alkotásait eléggé nélkülöző fővárosi nép szemének tényleg kedves az ilyen bujázöld másítás. Ám lehet azt az árnyékos részeken túl, bőséges arányokban és nagy értékek feláldozása nélkül is biztosítani!

Vázolni sem tudjuk azt a hatást, melyet pl. Berlin közönségének a természetvédelemért ma már közismeretűen annyira lelkesedő közönségében váltana ki az ilyen eljárás! Bajos leírni, hogy milyen mértékig zúdulna fel a német főváros, ha pl. az Unter den Linden történeti emlékü fasorai valamely ép törzsén kísérelnének meg ilyen soha be nem hegedő, és ilyen indokolatlanul végzett csonkításokat.

A székesfővárosi Városmajorban az említett 3 szilfán kívül van még a park más részein is néhány idősebb szilfa, ezek azonban már kevésbé szépen fejlődtek.

¹ Itt megjegyezzük, hogy ugyanekkor a Városmajor annak a fasorának, amelyben ez a szilfa is állott, minden törzséről levágatták egyik oldalon a vastag ágakat ugyanígyen cél szolgálatában.

96. MEGCSONKÍTOTT ÖREG SZILFA
a budai Városmajor parkban Törzskerülete 3'59 m.

Ambrus Lajos felvétele.

A gr. Esterházy-féle, előbb említett hitbizományi birtokon is áll két szilfa, amelyek kerülete a 4 m-t meghaladja.

Hársfa nagyméretben kevés fordul elő a csonka ország területén. Magyarázatát abban keressük, hogy a megcsonkultán megmaradt országrész jórészt szőlőművelésre is használt terület, ahol annak idején a szőlőkötözésre használt háncsnyerés céljából nem kímélték a hársakat. A várkastélyok és egyéb úri tanyák hársfái pedig azok elpusztításával vesztek oda.

Batthyány-Strattman herceg nagykanizsai uradalma zsigárdi erdejének 49 tagjában, 158 m tengerszín felett, az ú. n. Halastó (usztatórét) mellett, az erdőöri lak közelében áll talán a csonka ország legidősebb hársfája, melyet Zrinyi-hársfa néven ismernek. Hatalmas csonka törzse zömök. Formátlan alakja az öregség sokféle jelét hordja magán. Mellmagasságban mért kerülete 7.70 m. Öt m magasságnál csonka a törzs, ahol is 3 ágra oszlik.¹ Az uradalom 80 ö² területet kihalált a fa körül s azt üzemtervében is kivonta a használat alól, hogy a fának mindenképpen kíméletet biztosítson.

A diósgyőri kincstári erdőgazdasági uradalomban Bekénytől nyugatra esően, kb. egy órajárásnyira található a Paphárs néven ismert, féloldalas, csonka, és erősen odvas hárs, melynek mellmagasságban mért körmérete 4.85 m. Az uradalom természeti emlékként tartja nyilván.

A gróf Esterházy-féle, előbb említett csákvár-gesztesi hitbizományi és a Császár nevű szabad rendelkezésű birtokon a 72 öreg fa között is van 6 drb. hárs, amelyek mindegyikének kerülete 4 méternél nagyobb.

Bükkfából kevés nagyméretű maradt reánk, pedig a Bakonyban voltak ilyenek, de jórészt áldozatul estek az erdőkben ott annyi kárt okozott faiparnak.²

A most említett Esterházy-féle uradalomnak bokodi Felsőbodzás nevű erdőrészében van egy 5.15 m kerületű bükk, mely azonban már korhadásnak indult és így nem ígér hosszú életet. Van ezen-

¹ Földváry Erd. Kisérl. 1928. 347. old.

² Teknőket, lapátokat készítették a nagyméretű törzsekből.

kívül 14 drb. olyan, amelynek kerülete a 4 m-t meghaladja, de 5 m-nél nem nagyobb.

Ambrózy gróf vasmegyei uradalma Jeli-hálás nevű erdőrészében áll egy 4.50 m kerülettel¹ és 1.43 m átmérővel. Koronájának átmérője 27 m. A fa magassága 27 m. (97. kép.)

Gyönyörű két egészséges és szépen fejlett bükkfa áll egymás mellett Ferenc bajor kir. herceg sárvári uradalmában. (98. kép.) A vastagabbnak, amelyet „Lajos bükk“ néven ismernek, 3.65 m a kerülete, koronájának átmérője pedig 27 m. Társának a törzskerülete 3.10. Koronájának átmérője pedig 28 m. A sárvári uradalom tölgygazdaságában a manapság elég ritka bükknek ezt a két szép példányát nagy megbecsülésben részesíti az uradalom.

A *nyárfa* korán ér el viszonylag elég nagy méreteket és nem él olyan hosszan, mint a fennebb említett lombfák. Mint természeti emlék ezért kisebb jelentőségű; mégis vannak példányai, amelyek megérdemlik, hogy ilyen elbírálás tárgyai legyenek és őket megbecsülésben részesítsük. Különösen az Alföldön, ahol más nagyméretű fa alig akad, sőt idős nyárfa sem sok, ezeket nagy becsben tartják, és itt a természeti emlék nevet még nagyobb joggal viselhetik.

A szegedi határ alsó ásoththalmi erdejének északnyugoti sarkában áll a „Ruzsafa“ néven ismert fehér nyár (1. kép), melyet Rózsa Sándor fájának is neveznek. Mellmagassági átmérője 1.17 m, kerülete 3.68 m. Magassága 23.2 m.

A szegedvárosi vetyeháti birtokon, a Maros mellett, a régi várostanyát biztosító védtöltéstől 64 m távolságban áll egy 150 év körüli szürke nyárfa. (*Populus canescens*), mely nemcsak formás, szép alakjával, de méreteivel is reá szolgált a kíméletre.² Mellmagassági átmérője 2.37 m. Kerülete 7.50 m. A magassága 30.2 m. A korona átmérője ÉD. irányban 29.6 m.

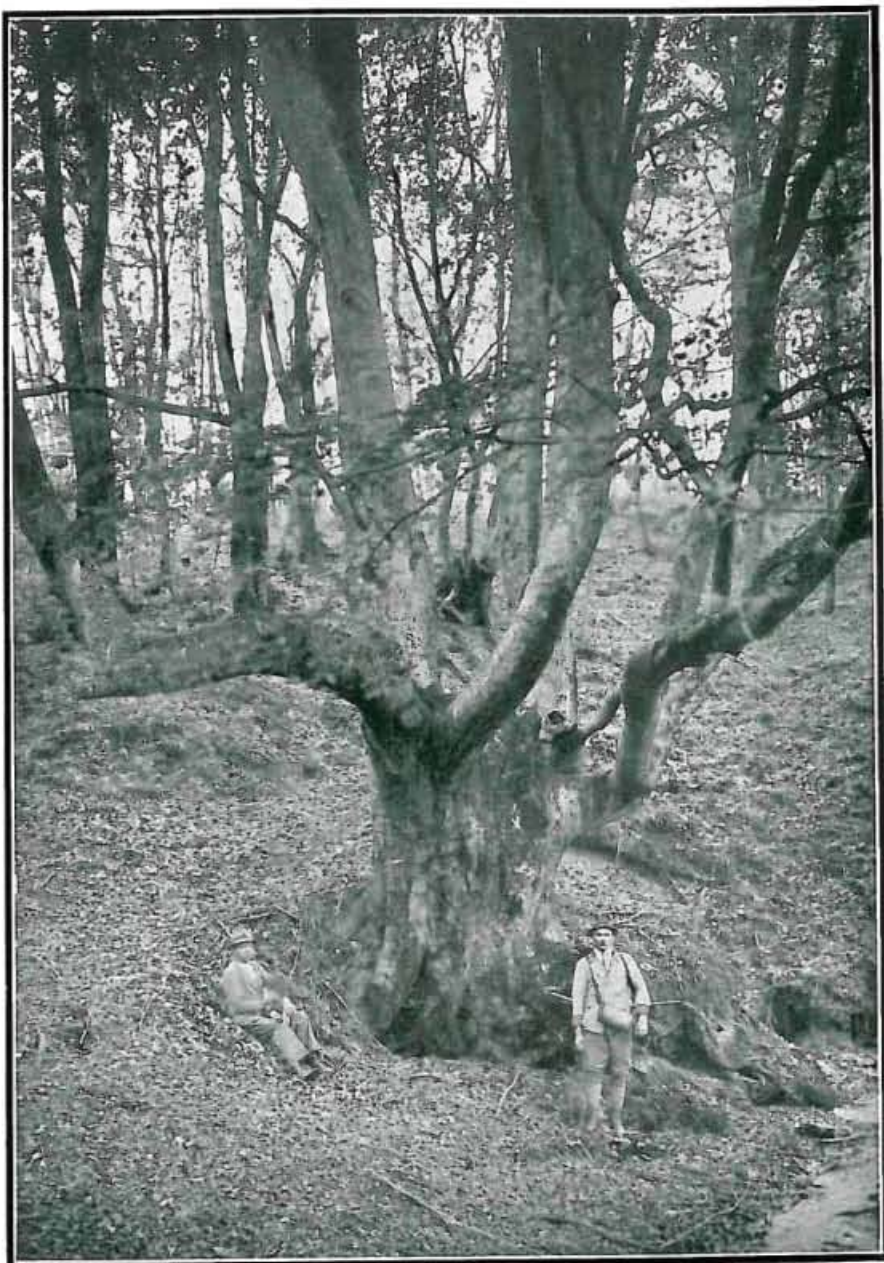
Nevezetes szegedi nyárfák még a Galambosfa és Kiss Ferenc fája.³

Gróf Sigray Antal ivánci birtokán, közvetlenül a Rába partján

¹ A méreteket Ambrus Lajos vette fel.

² Kiss Ferenc ny. miniszteri tanácsos indítványára Szeged város polgármestere 1930. évi 18.133. sz. a. intézkedett a fának természeti emlékként való megőrzéséről.

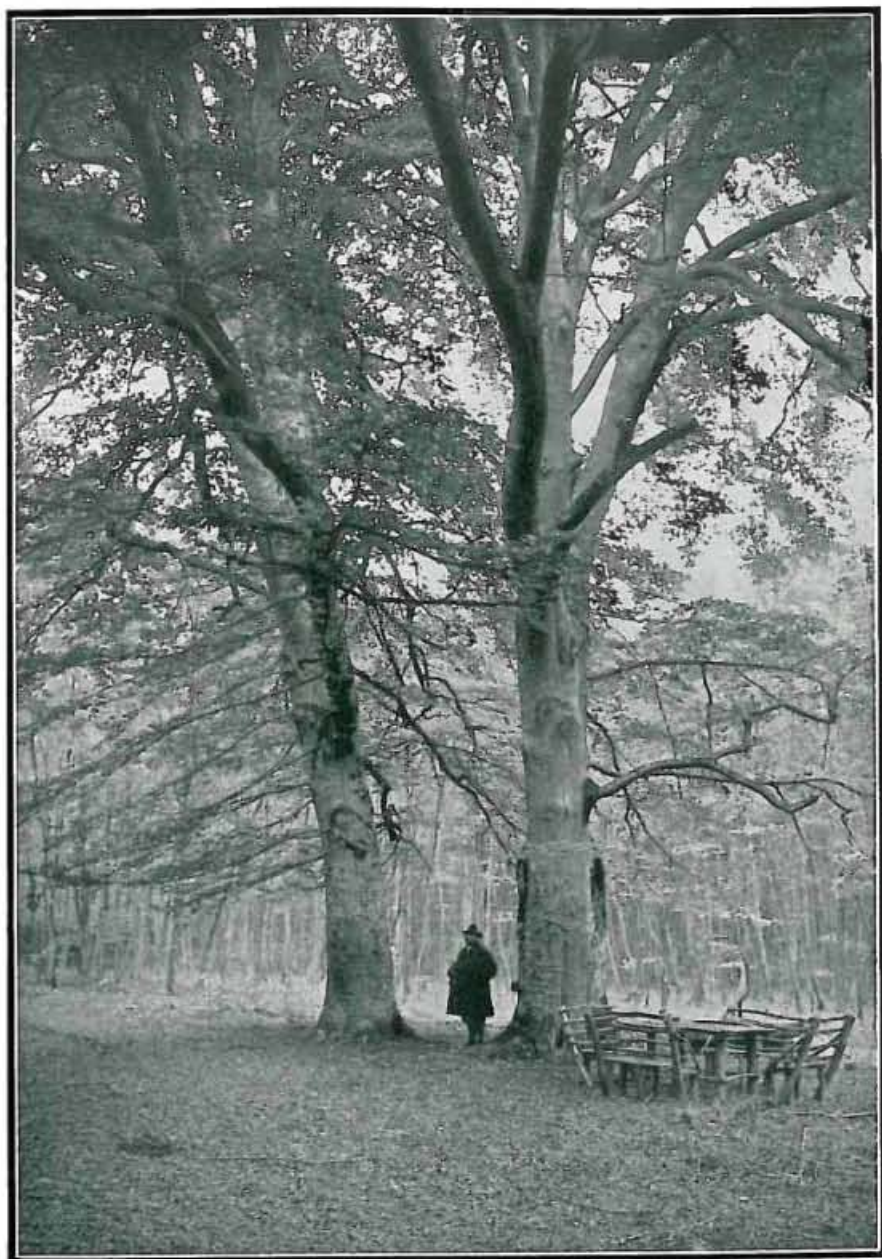
³ Kiss Ferenc: Term. Tud. Közöny és dr. Rapaics Raymund: Öreg fák, ősi legendák. Természetudományi Közöny 61. kötet. 1929. dec. 15. füzet 729. old.

97. ÖREG BÜKK.
(*Fagus sylvatica*.)

Gróf Ambrózy-Migazzi István birtokán, Kám község határában.
A törzs kerülete 4'50 m. Mellmagassági átmérője 1'43 m. A korona átmérője 27'00 m.

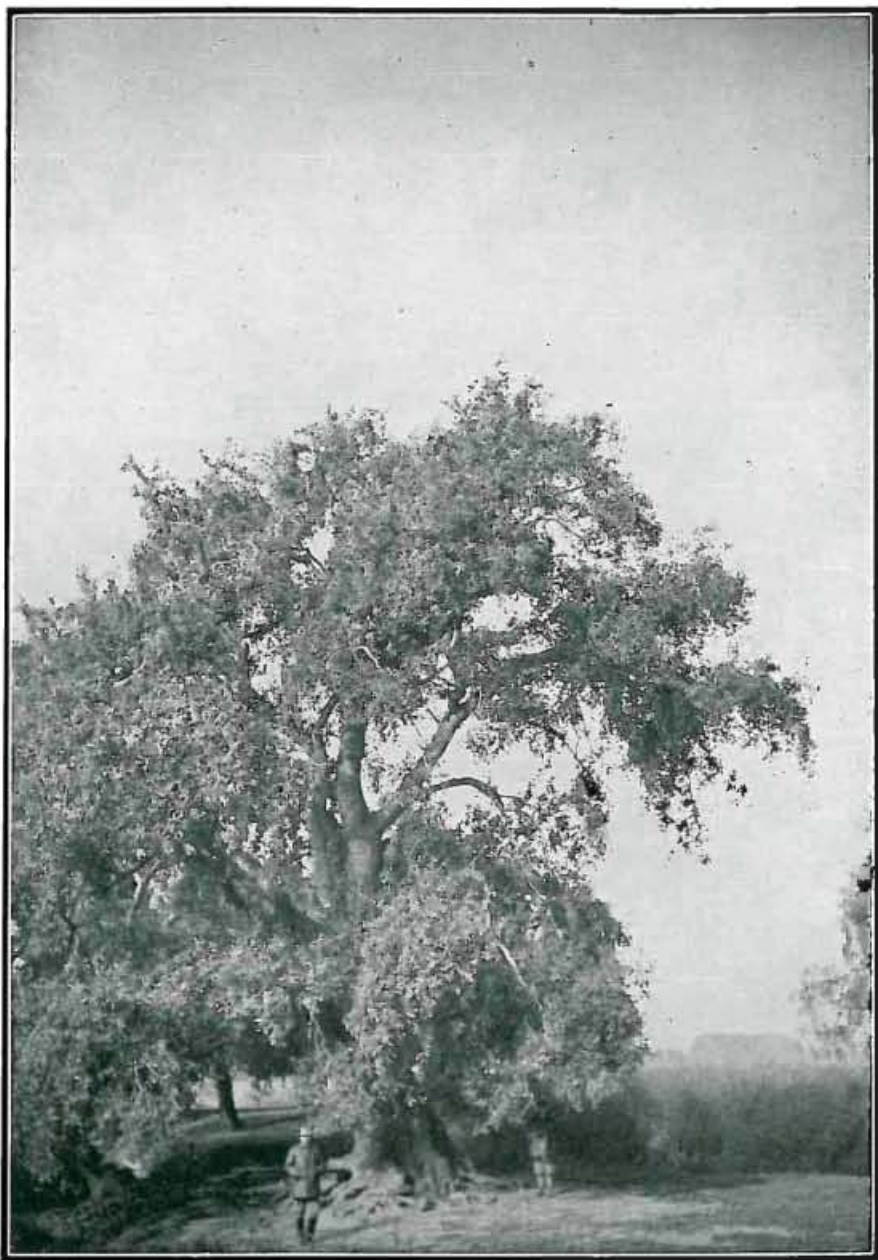
Ambrus Lajos felvétele.

98. BÜKKFÁK.
(*Fagus sylvatica.*)

Ferenc bajor kir. herceg sárvári uradalmában. A jobboldali fa „Lajos Bükk“ néven ismert.
A törzs kerülete 3'65 m. Mellmagassági átmérője 1'16 m. A korona átmérője 27'00 m.

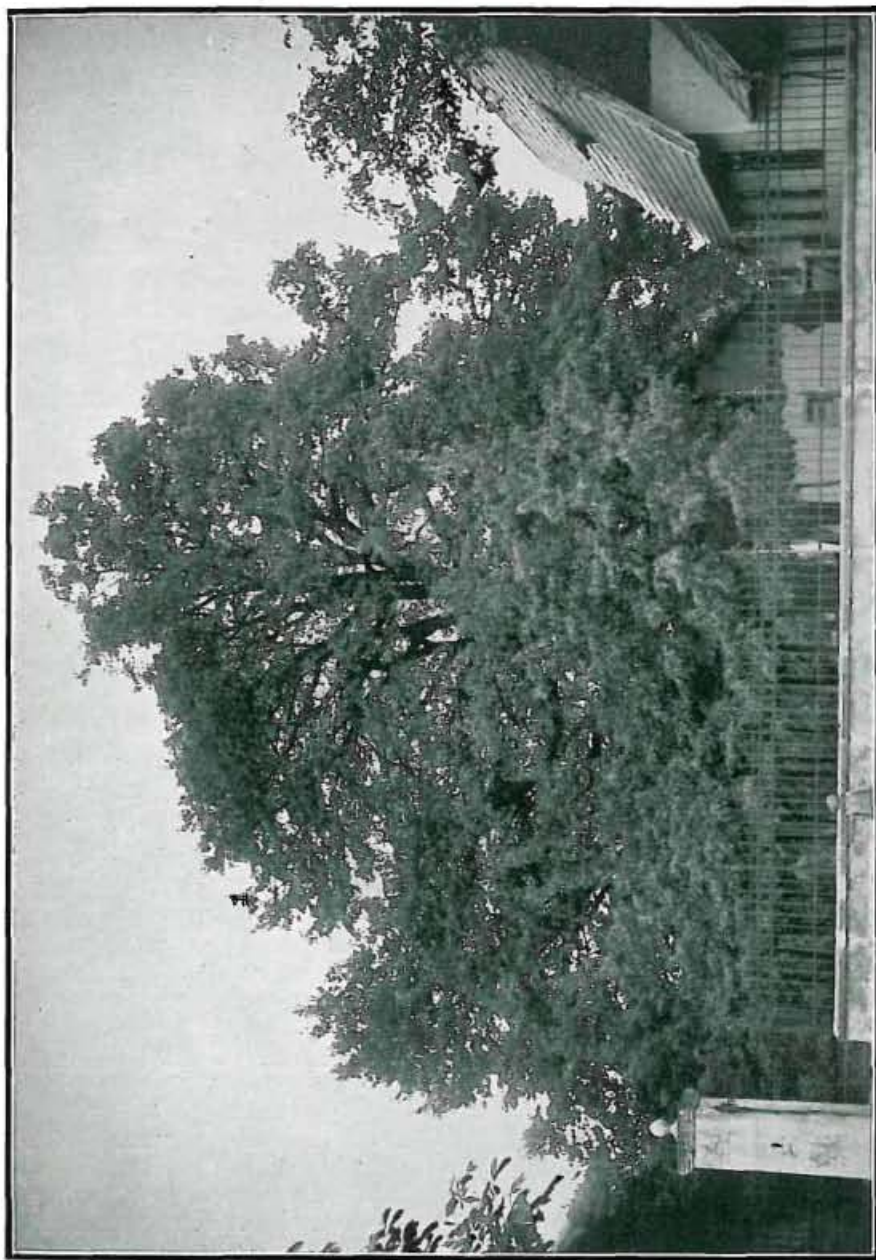
Ambrus Lajos felvétele.

99. FEHÉR NYÁR.
(*Populus alba.*)

A szombathelyi püspöki uradalom felsőszelesztyei majorjának szérűskertjében.
A törzs kerülete 4'30 m. Mellmagassági átmérője 1'37 m. A korona átmérője 19'00 m.

Ambrus Lajos felvétele.

100. A DIÓSGYŐRI TÖRÖK MOGYORÓFA.

(*Corylus Colurna.*)

A kir. kincstár diósgyőri erdőhivatala udvarán. Kiszáradófélben.

A törzs átmérője 0-82 m. Melmagassági kerülete 2-74 m. A korona átmérője 20-00 m.

Ambrus Lajos felvétele.

áll egy 7.09 m területű feketenyár. Nagy veszélybe került a hatalmas fa, mert az ott 5 m magas partot a Rába kikezdte. A birtokos, hogy megmentse a fát, nagy költséggel megerősítette a partot, amivel a fa fennmaradását biztosította.¹

Az alsoki (Somogy m.) volt úrbéresek erdejének északnyugoti határszélén van egy egészséges szép növésű feketenyár, melynek mellmagassági kerülete 4.66 m, átmérője 1.46 m, magassága pedig 25 m.

A szombathelyi püspökség felső szelestyei majorjának szérüs-kertjében pedig áll egy nyár, melynek 4.30 m a kerülete és koronájának átmérője 19 m. (99. kép.) Ugyanott egy másik nyár 3.87 m területű, koronájának átmérője pedig 20 m, stb.

A *török mogyorófát* a hazai fafajok között említjük, mert az integer ország aldunai részén, és főleg Krassó-Szörény megyében az erdei faállományok őshonos (autochton) alkotó elemei között szerepelt.

A csonka ország területén csak mint parkfa fordul elő és Rapacs nézete szerint ezek a példányok nyugatról kerültek volna hozzánk díszfaként.

A legnagyobb török mogyorófa Hunyady József kéthelyi régi kastélyának részben gyümölcsössé átalakított, felhagyott parkjában áll 6 lucfenyő társaságában. A fa mellmagassági átmérője 1.30 m, ami 4.08 m területnek felel meg.² A 2 m magasságban elágazó törzs már nem egészséges.

A diósgyőri mogyorófa a diósgyőri m. kir. erdőhivatal tisztii lakásának az udvarán áll, melyet a kir. kincstár a világháború kitörése előtt vagy 5—6 évvel javaslatomra vásárolt meg a jelzett célra. (100. sz. kép.) Az épület ennek a rendeltetésének mindenképpen megfelelt és így annál kívánatosabb volt megszerzése, mert ekként ez a gyönyörű török mogyorófa a legmegbízhatóbb gondozás alá került.

Lippoczy Béla, a diósgyőri erdőhivatal volt vezetője,³ aki a

¹ A 100 m hosszú partbiztosítás 1500 pengő készpénzt igényelt az uradalom részéről odaszállított 400 fuvar kavicsra és 300 rőzsén kívül. Dr. Gayer Gyula: Az öreg fák védelmének ritka példái. Természettudományi Közlöny 1931. január 1. sz. 15. old.

² Földvály: Erd. Kisérl. 1928. 336. old.

³ Ma erdőtanácsos a m. kir. erdőigazgatóságnál, Miskolcon.

megvásárlástól a legutóbbi időkig lakta ezt az épületet, tényleg szeretettel vette körül a fát, mely 20 m átmérőjű és a legnagyobb gonddal alátámasztott üde levelű koronájával udvara fölött olyan terebélyes, kedves lombsátort alkotott.

A hely, hol e fa áll, valamikor a várkastély parkjához tartozott. A monda ezért a várkastélyban annak idején sokat időzött Nagy Lajos királlyal és nejével, Mária királynéval hozta kapcsolatba. Ennek tudható be, hogy sokan e fában sok évszázadnak tanuját látták. A fa azonban alig lehetett idősebb 160—180 évnél. Nem lehetetlen, hogy a várkert egy török mogyorófájának leszármazottja és őse tényleg látta a nagy királyt. Széjjelhordhatták a jobbágyok a magot és kultiválták ezt a fafajt tovább. Törökmogyoróból ugyanis nem ez az egyetlen példány volt Diósgyőrött. Távolabb a kastélytól, volt jobbágytelken, alig 10 éve száradt ki egy másik példány.

A mellmagasságban 2.74 m kerületű szép fa vagy 3—4 év előtt váratlanul száradásnak indult. Először egyik ágának üde levelei lankadtak el a nyár derekán és száradtak le az ággal együtt. Azután mind jobban terjedt ez a jelenség a koronán. Kihajtott a következő évben a fa el nem száradt része, majd a nyár derekán ellankadtak a levelek egy-egy ágon, végül elszáradt az ilyen ág és a levél egyaránt.

Ma már életének a végét járja ez a gyönyörű fa, mely büszke lehetett sok látogatójára, és arra, hogy olyan nagyon becsülték. Most haldoklásakor is még sokan keresik fel és sajnálkozva hagyják el a menthetlent!

Látványosan szép is volt! Benne egyik gyönyörű természeti alkotásunkat veszítjük el. Megérdemli, hogy élete utolsó idején is szeretettel emlékezzünk meg róla!

Magjából még a háború előtt neveltünk csemetéket. Egy fiatal utódja a diósgyőri várrom körül létesített parkszerűen ültetett növénydíszek között él és talán idővel méltó utódjává nevelkedik az annyiak becsülésében volt jó öreg fának.

A romhányi török mogyorófa a Lókos pataktól délre eső dombfokon, szántóföldek közepén áll, s az utasnak már a vonatról szemébe ötlük. A törzs kerülete 2.56 m, tehát nem sokkal kisebb, mint a diósgyőrié. Azzal egykorú is lehet, vagy talán még idősebb is,

101. ERDEI FENYŐ.

(*Pinus sylvestris.*)

A szombathelyi püspöki uradalom felsőszelestyei majorjának szérűskertjében.
Kerülete 3'10 m. Mellmagassági átmérője 0'99 m. A korona átmérője 11'00 m.

Ambrus Lajos felvétele.

mert nem áll olyan védett helyen, mint amaz; és a már hosszabb idő óta szélnek, viharok kitett állapotában valószínűleg lassúbb volt a fejlődése. Laszkáry közlése szerint¹ évszázadok előtt a romhányi Csuda-család kastélya állott e helyen, majd a templáriusok kolostora volt ott, és bizonyára emléküket őrzi a dülőnek Kastélyka neve. A múlt században a felsőszudi Sembery-családé volt ez a birtokrész és így valószínűnek látszik, hogy azok idejében ültették oda.

Más hazai fafajokból is vannak egyes nagyméretű példányok, amelyek megérdemlik, hogy róluk megemlékezzünk.

Az Esterházy-féle többször idézett birtokon áll egy idős *cserfa* és egy *kőrifafa*, amelyek mellmagassági kerületi méretei az uradalom adatai szerint meghaladják a 4 métert.

Berkenyefából is van még néhány öreg példány. Több nagyméretű berkenye van² Szombathelyen, Nagypösén, Kőszegdorozslón, Bozsokon.

Végh Gyula bozsoki kertjének berkenyefája 3.84 m kerületével valószínűleg a legöregebb az országban.³

A nagypösei berkenyék közül egynek 3.62, egy másiknak pedig 2.68 m a kerülete. A csurgói Öreghegy dülőben Lőrinc Mihály szőlőjében is áll egy berkenyefa 2.90 m kerülettel.⁴

A túlevelűek közül kevés hazai fajú öreg fáról tudunk. A szombathelyi püspökség felsőszelestyei majorjának szérűskertjében egy *erdei fenyő* áll, amelynek kerülete 3.10 m, és így átmérője kerek egy méterre vehető. (101. kép.)

Földváry közlése szerint⁵ a somogyszili uradalom „marosdi” erdejében, az öt forrásoskatlanban, igen vegyes fafajú állományban egy feltűnő szép növésű *lucfenyő* van, melynek 2.32 m a kerülete és így átmérője 70 cm. Ez a méret somogyi viszonylatban, lucfenyőnél már a tekintélyesek közé tartozik.

¹ Rapaics, Term. Tud. K. 1929. 732. old.

² Gayer Gyula: Egy kivesző gyümölcsfa a berkenye. Természettudományi Közlöny, 1929 dec. 1. 23. szám, 709. old.

³ Végh Hanna: A bozsoki kert. Vasv. múzeum term. oszt. 1928. évi jelentése. Szombathely, 1928. 17. és Gayer i. m. 711.

⁴ Földváry, Erd. Kísér. 1928. 348. és Gayer Gy. i. m. 711. old.

⁵ Földváry, Erd. Kísér. 1928. 348. old.

A *tiszafa* a csonka ország területén csak a Bakonyban honos. A szentgáliak erdejében pl. számottevő mértékben fordul elő. A kerti tiszafák között legszebb a két gyöngyösi példány.¹ A város Petőfi-utcája 32. számú házának, az Almásy-család ősi kastélyának kertjében állanak. A teljesen ép nagyobbik 15 m magas és törzskerülete 1.60 m, a kisebbik 12 m magas és kerülete 1.32 m. Ez utóbbinak egyik ága elszáradt. Korukat 200—220 évre becsülik, ami megegyezik a ház és a kert korával, mert a házat több mint 200 éve gr. Almásy János, Heves vármegye volt alispánja emeltette, aki bizonyára akkor telepítette a kertjét is.

b) *Külföldi fajú öreg és nagyméretű fák és más természeti értékek.*

Ilyenek jórészt kastélyok, részben városok parkjaiban és egyes felhagyott parkok helyén, ezenkívül itt-ott az erdőben található. Érdemes róluk is megemlékeznünk.

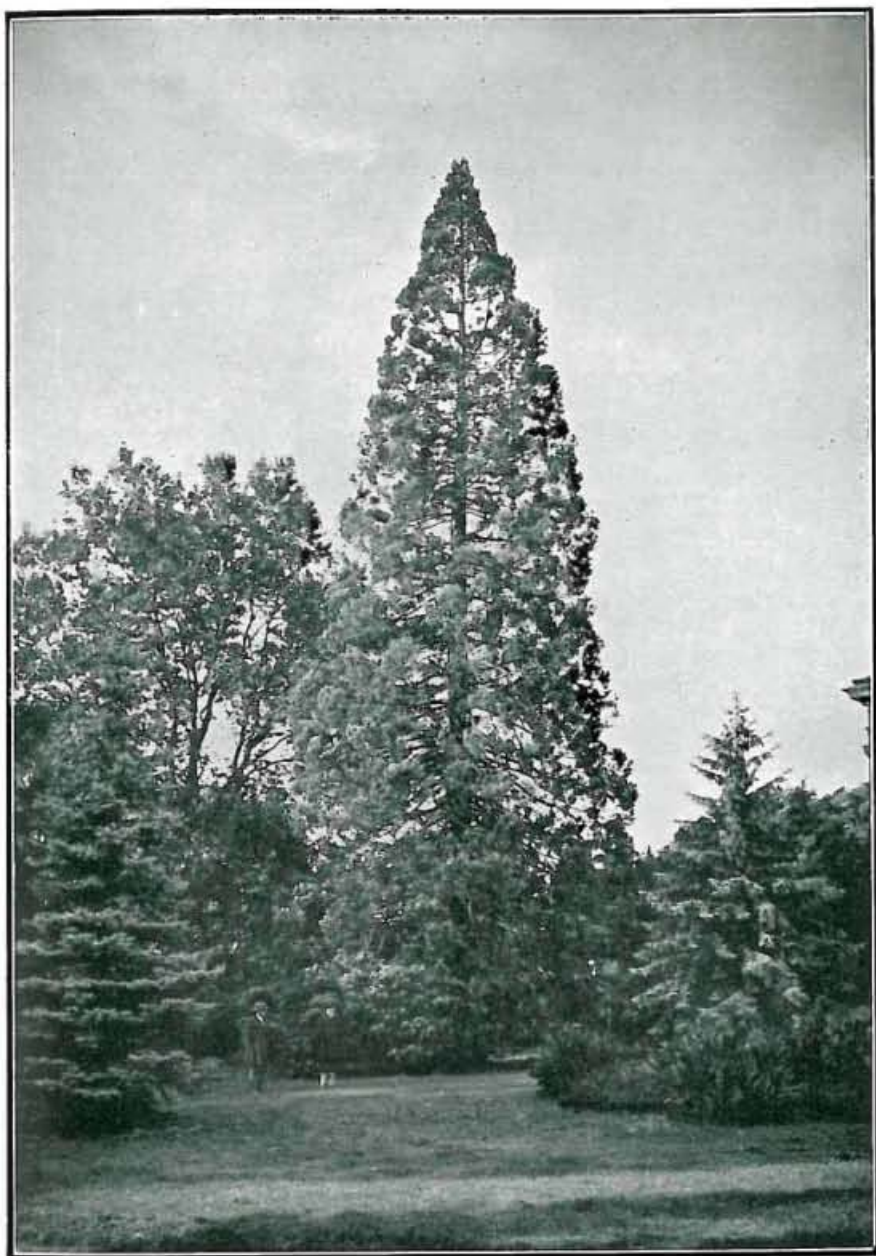
Pető Ernőné, Szegedy Georgina acsádi (Vas m.) kastélya parkjában áll egy mammut fenyő (*Sequoia gigantea*), mely gyönyörű növekvésben már 3.80 m kerületet ért el. (102. kép.)

Dreher Jenő martonvásári parkjában egy platánfa (*Platanus orientalis*) törzskerülete 3.75 m. (103. kép.) Batthyány-Strattmann László herceg körmendi parkja egyik platánfájának (104. kép) 6 méter a mellmagassági kerülete és 45 méter a koronájának átmérője. Egy ott díszlő tulipánfa (*Liriodendron tulipifera*) (105. kép) törzskerülete 4.40 m, koronájának átmérője pedig 22 m. Végül egy a parkban díszlő síma fenyő (*Pinus strobus*) kerülete 3.10 m (106. kép.)

Báró Baich Mihály alsószelestyei kastélya parkjában egy 3.14 m mellmagassági kerületű *Abies cephalonica* díszlik. (107. kép.) És így tovább.

A budapesti Szent Margitsziget egyik-másik platánfája is olyan méretű, hogy joggal illeszthető a nyilvántartásra érdemes természeti emlékeink közé stb.

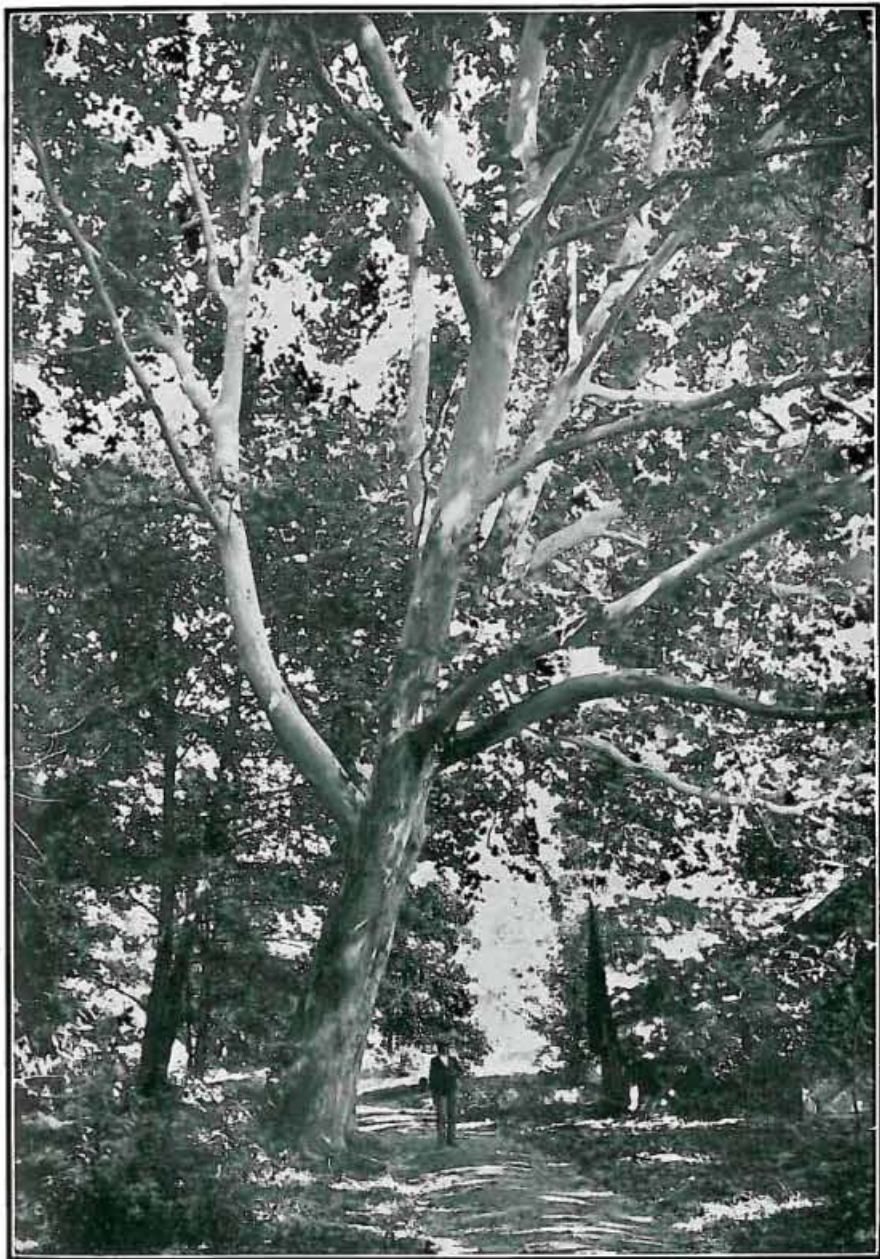
¹ Rapaics: Term. Tud. Közl. 1929. 730. old.

102. MAMMUTFENYŐ
(*Sequoia gigantea*.)

Dr. Pethő Ernőné Szegedy Georgina acsádi parkjában. A törzskerület 3·50 m. átmérője 1·20 m.

Ambrus Lajos felvétele.

103. PLATÁN.
(*Platanus orientalis.*)

Dréher Jenő martonvásári kastélyának parkjában.

A törzs kerülete 3·75 m. Mellmagassági átmérője 1·20 m. A korona átmérője 30·00 m.

Ambrus Lajos felvétele.

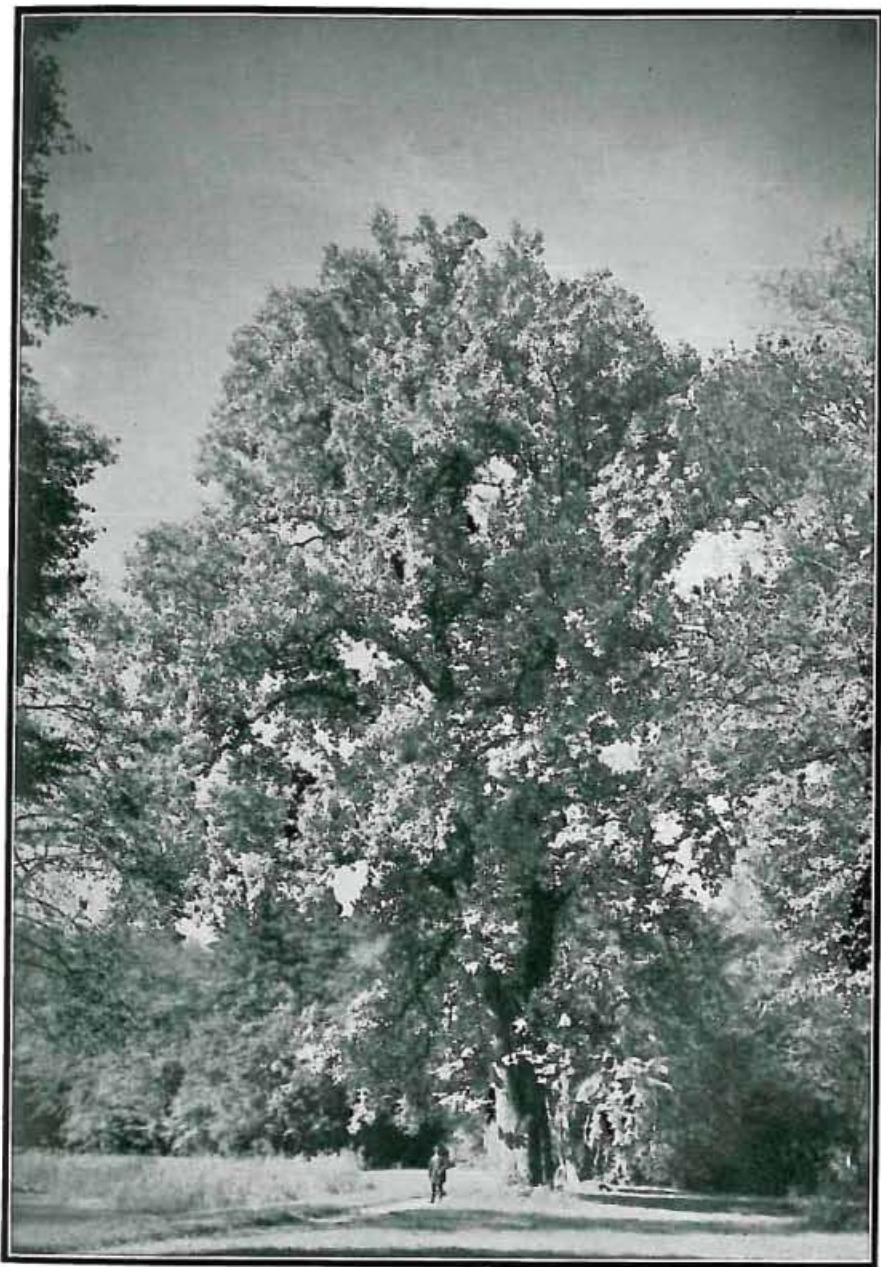

104. PLATÁN.

(Platanus orientalis.)

Herceg Batthyány-Strattmann körmendi kastélya parkjában.
A törzs kerülete 6'00 m. Mellmagassági átmérője 2'00 m. A korona átmérője 45'00 m.

Ambrus Lajos felvétele.

105. TULIPÁNFA.
(Liriodendron tulipifera.)

Herceg Batthyány-Strattmann körmendi kastélya parkjában.
A törzs kerülete 4·40 m. Mellmagassági átmérője 1·40 m. A korona átmérője 22·00 m.

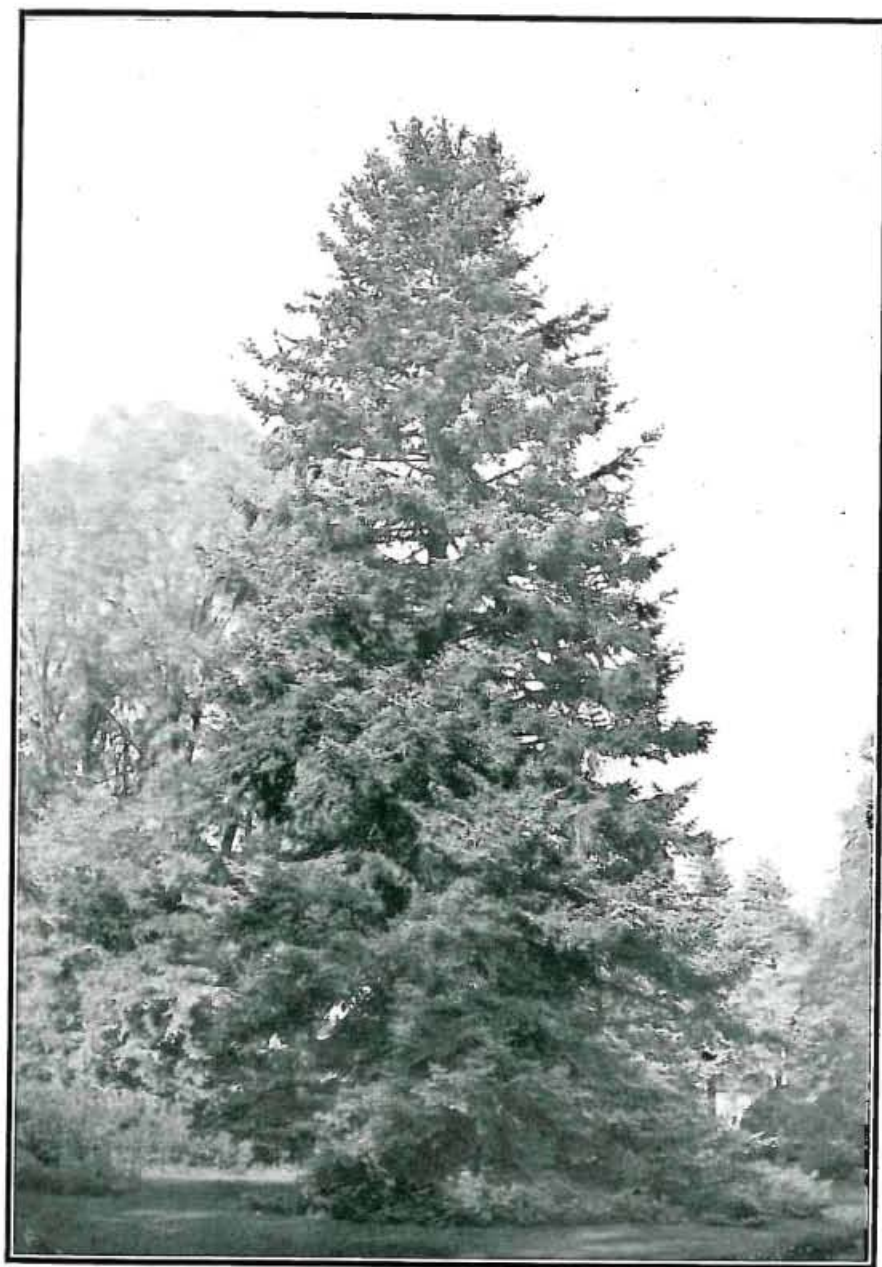
Ambrus Lajos felvétele.

106. SIMA FENYŐ.
(*Pinus Strobus.*)

Herceg Batthyány-Strattmann körmendi kastélyának parkjában.
A törzs kerülete 3·10 m. Mellmagassági átmérője 0·99 m. A korona átmérője 11·00 m.

Ambrus Lajos felvétele.

107. ABIES CEPHALONICA. (Loud.)

Bárá Baich Mihály alsószelestyei (Vas megye) parkjában.
A törzs mellmagassági kerülete 3·14 m.

Ambrus Lajos felvétele.

Főleg mégis a kastélyok parkjában¹ vannak nálunk ilyenek! És ott vannak leginkább az egyéb különlegességek is! Ezek összefrása a természeti emlékek nyilvántartása érdekében is kívánatos volna, de a dendrológia tudományos művelésének szolgálatában is érdemes ezek számba vétele. Kívánatos egyben az arról való gondoskodás is, hogy a kastélyok eladásával az ilyen parkok kipusztíthatók ne legyenek!

c) Különleges növésű fák.

Vannak a természetben általában és így előfordulnak a fás növényeknél is olyan szokatlan külalakbeli megnyilvánulások, melyek érdemessé tesznek egyes példányokat arra, hogy azokat természeti emlékeink közé soroljuk és fenntartásukról gondoskodjunk.

A szabadon álló tölgyeknél és bükkfáknál is előfordul például, hogy azok koronájának minden ága hullámosan és zegzugosan kigyózó formában fejlődik, ami az egész fának egy egészen különös jelleget ad. A németek „Schlangen Eiche“-nek, illetve „Schlangen Buche“-nek nevezik és ahol reá akadnak, természeti emlékeik közé sorolják.

Hazánk leszakított északi részén találtam magam is ilyenét és bizonyára akad a csonka ország területén is.

Előfordul, hogy egy-két méterre egymástól álló fák egymásik ága a szomszéd törzshöz ér, és továbbra is élve maradó ága beferr a másik fa törzsébe. Ilyen jelenséget találtam a rég multban Nagykanizsa város erdejében és előfordul ilyen benövés pl. hg. Ho-

¹ Így többek között: az Ambrózy Migazzy-féle tanai, a Baich báró féle szelestyei, a Batthyány herceg-féle körmendi, a Bolza gróf féle szarvasi és vácrátóti, az Esterházy herceg-féle esterházai, az Esterházy Móric gróf féle csákvári, az Esterházy Ferenc gróf tatai, az Esterházy Tamás gróf devecseri, a Ferenc bajor kir. herceg sárvári, a Festetich gróf féle dégi, a Károlyi gróf féle nagymágócsi és fóti, a Latinovich-féle bácsborsodi, a Nádasdy gróf féle nádasladányi, az Orczy báró féle újszászi, a Perczel-féle bonyhádi, a Saágy dr. féle kámonai, a Sennyey báró féle pusztataksonyi, a négyesi Szepesy-féle boldvai, a Széki dr. féle tiszai, a Vay báró féle alsózsolcai, a Széchenyi-Wolkenstein gróf féle bodrogkeresztúri, a Tallián-féle osztopáni, a Zichy gróf féle vajtai stb. parkokban és kertekben igen sok érdekes és dendrológiailag értékes anyag van. (Cséser Gy.: Néhány szó a hazai dendrológiáról. Budapesti Hírlap 1929. július 18. Az ott közölt adatokat azonban kiegészítettük.)

henlohe somogyszobi birtokán, ahol egyik cserfa ága nőtt belé a másik fa törzsébe. (108. kép.)

Előfordul, hogy két különböző fafajú törzs még fiatal korában, valamely külső körülmény folytán egybecsavarodik és törzse hovatovább egybeolvad, míg koronája szabad állásban egy egészet alkot, ami különös benyomást kelt a szemlélőben.

A csavaros növésnek, a törzs egy bizonyos részén a hordó-szerűen különös megvastagodásnak, a koronaképződésnek stb. olyan szokatlan és látványos formái jelentkeznek itt-ott, amelyek miatt a külföld természetbarátai az ilyen példányokat is a természeti emlékek közé sorolják, és azok fenntartásáról, érintetlen megóvásáról gondoskodni kívánnak.

Vannak végül cserje-félék, amelyek egyes öreg példányai faalakot vesznek fel és ilyen formában koronát fejlesztenek. Ilyen például a debreceni nagytemplom mellett álló licium, melyről különben még alább és más vonatkozásban is megemlékezni kívánunk stb.

A teljesség kedvéért jónak láttuk a természeti emlékek ilyen változatairól is megemlékezni.

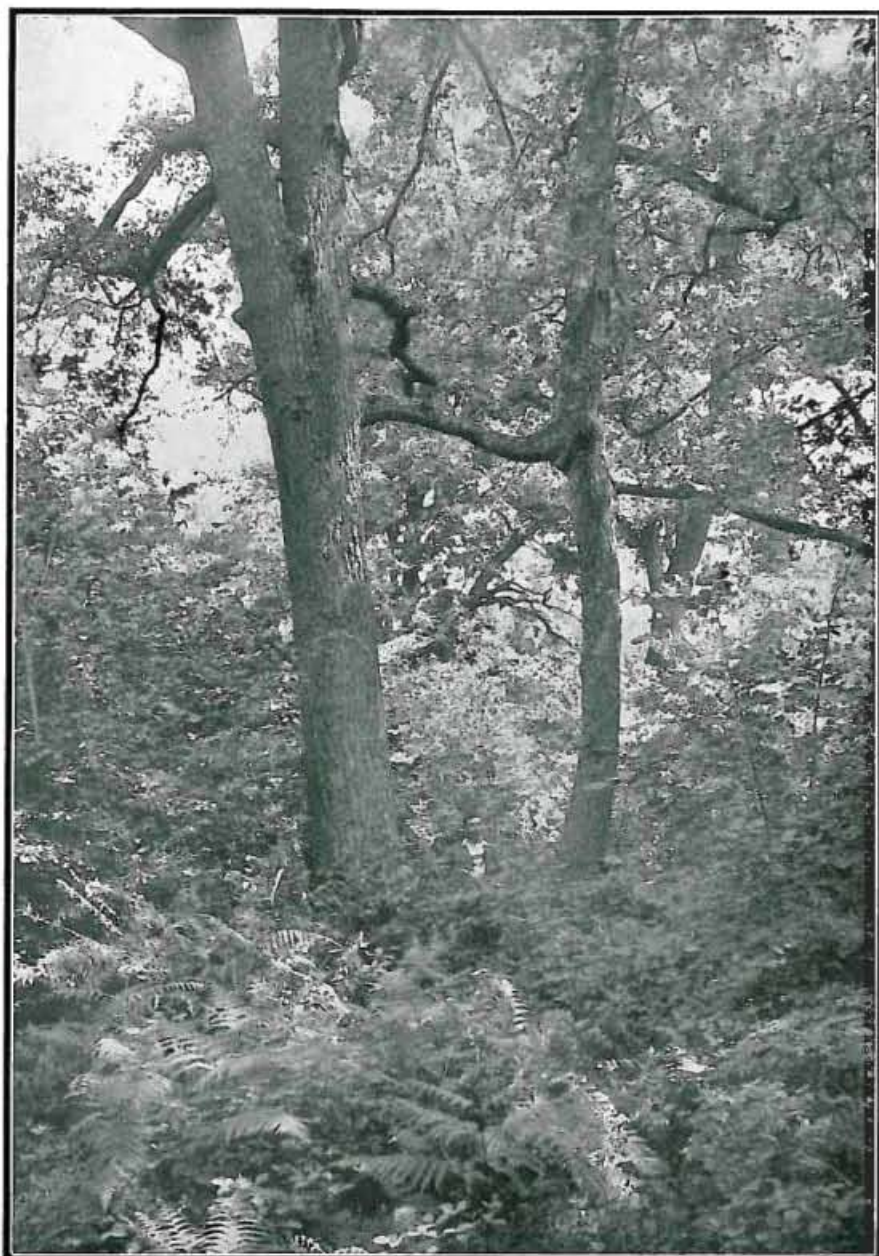
d) *Történeti emlékü fák.*

Ezek közé soroljuk a nemzet történetének és a magyar irodalom- és művészettörténelemnek ilyen emlékeit egyaránt.

E fák közül pedig elsőnek említjük a Szent Margitszigetnek azokat a tölgyfáit, amelyek alatt Arany János oly szívesen üldögélt. Egyik szép versében az Alföld klasszikus költője meg is tagadja a pusztát és vallomást tesz arról, hogy neki a tölgyek vidéke a legkedvesebb, és hogy tölgyek alatt kívánna örökre elpihenni. Ezt az óhaját a kegyelet maig sem teljesítette, mert nem ültettek tölgyfát a sírja fölé.¹ A Szent Margitszigeten azonban megörökítették a nagy költő emlékét. József főherceg Stróbl Alajossal elkészíttette a költő

¹ A kerepesi temetőben lévő nyugvóhelye közelében újabban eltávolították a sírokat és velők a bokros cserjéket és fákat, amelyek tövében eddig olyan kedvesen csattogott a csalogány. „A fülemüle” költője sírjának közelében ekként ma már a csalogány sem dalol, és a sírok mai elhelyezési módján ezentúl már fülemüle alig is kerül oda.

² A verset „Tölgyek alatt” (Margitsziget) címmel 1877-ben írta Arany János, és először 1878-ban látott napvilágot a Budapesti Szemlében (Rapaics, i. m. 726. old.).

108. ÖSSZENŐTT CSERFÁK.
Hohenlohe herceg somogyszobi erdejében.

Ambrus Lajos felvétele.

mellszobrát, és annak talapzatára reá vésette az említett versnek² ezeket a kedves sorait:

. . . tölgyek alatt
Valamerre jártam,
Szülő honomat
— Csakis ott — találtam.
S hol tengve, tanyán
Hajt, s nem virul a tölgy:
Volt bár Kanaán,
Nem lett honom a föld.

A tölgyek alatt
Vágynám lenyugodni,
Ha csontjaimat
Meg kelletik adni;
De akárhol vár
A pihenőhely rám:
Egyszerűen bár,
Tölgy legyen a fejfám!

A badacsonyi Kisfaludy-ház közelében a turistaút mentén van az előzőkben már említett Rózsakő, és mellette egy diófa. Ez alatt a fa alatt írta volna¹ Kisfaludy Sándor a Himfy versek nagy részét. Hinni merjük, hogy még megvan ez a fa,² mely ugyancsak megérdemli, hogy kegyeletes megbecsülésben és gondozásban legyen része!

Villaépület állott azelőtt Budapestnek az István-út 45. szám alatt lévő azon a telkén, mely ma a Jézus Szent Szíve apácáké. A kertben egy hársfa áll, amely alatt Deák Ferenc élete végén gyakran üldögélt. A ház falán egy márványtábla hirdeti: „Itt élte Deák Ferenc utolsó nyarát. 1875.“

Kehidán, Deák Ferenc egykori birtokán³ a kertben van egy 2.35 m területű korai juharfa (*Acer platanoides*), melynek terebélyes koronája 18 m széles (átmérő). Ez alatt ült gyakran a haza bölcse. Megerősíti ezt Eötvös Károly a „Deák Ferenc és családja“ c. munkájában is. Említ ugyanis egy fát, amely alatt a haza bölcse szokott üldögélni, és ahonnét ellátott a Tátikára. Ez alól a fa alól pedig tényleg nyílik kilátás a Tátika felé. Az előző tulajdonos egy köemléket állított a fa alá, ezzel a felírással: „Deák Ferenc kedves hűselője“.⁴

Dréher Jenő martonvásári kastélya parkjában áll egy elvén-

¹ Hanusz István: Fűben, fában.

² Földváry: A Balaton környékének természeti emlékei című s 1928-ban megjelent cikkében megemlékezik róla. L. Erd. Kísérletek, 1928. 324. old.

³ Most a kir. kincstár tulajdona s a „Deák Ferenc földművesiskola“ működik ott.

⁴ Rapaics, Term. Tud. Közl. 1929. 728. old.

hedt öreg fekete nyár és alatta egy kőpad. (109. kép.) Ez alatt a nyárfa alatt a kőpadon üldögélve töltött kedves órákat Beethoven Brunsvik Teréz grófnővel. A tulajdonos a nagy zeneköltő mellszobrát állíttatta a fa alá és kegyelettel gondozza a már korhadásnak induló öreg törzset.

Ugy írják, hogy Bessnyőn áll egy öreg tölgy, amely alatt Fessler Ignác Aurél, a volt kapucinus szerzetes német nyelven, de magyar szívvvel írta volna meg Magyarország történetének egy részét.¹

A cenki hársak, melyeket gróf Széchenyi István ültetett, és amelyek mellett nem egyszer haladt el a hazája sorsa fölött való tépelődéseivel és maró gondjával — ma is őrzik a Legnagyobb Magyar emlékét, és az utódok kegyeletes gondozásának tárgyai.

Gróf Almásy Dénesné parkjában egy öreg platánfán emléktábla hirdeti, hogy: „Erkel Ferenc 1860-ban a Nemzeti Színház szünete alatt itt komponálta a Bánk bán operát“. Erkel atyja ugyanis a Wenckheim grófok gazdatisztje volt Gyulán és Erkel Ferenc, aki ott is született, gyakran lejárta oda pihenni. Abban az időben a Wenckheim grófok tulajdonában volt a park és így nem kizárt dolog, hogy nagy platánfája alatt üldögélve születhetett meg Erkel agyában nagyszabású operájának zenéje.²

Nem nagy bizonyossággal, de talán történeti természeti emlékeink közé számíthatjuk az akarattyai öreg szilt is, bár egészen kizárt dolog, hogy a monda szerint alatta tartották volna meg a kenesei országgyűlést.

Lehet azonban, hogy élő tanuja az akkori időknek és így az kevésbé látszik kétségesnek, hogy az 1532-iki kenesei országgyűlés már ott találta.³

A török időktől való reliktumoknak mondják a székesfőváros

¹ Ott ugyanis az első kötetet írta meg, míg a többi Oroszországban, minden kút-főtől távol. Hanusz I. Füben, fában. 1905. 98. old.

² Rapaics dr. i. m. 732. old.

³ Eötvös Károly megközelíti talán a valót, mikor azt írja, hogy a Batthyány, Tahy, Zalay, Nádasdy, Majláth, Csányi, Botka, Forgách, Apponyi, Zay, Pósa, Horváth, Mérei, Kövály, Kisfaludy, Boronkay, Niczky, Littkey, Bessenyei ma is élő nemzetségek öregei, főbbjei az akarattyai szilfa előtt poroszkáltak el, mikor a kenesei országgyűlésre gyűlekeztek. (Eötvös Károly: Utazás a Balaton körül.)

109. A BEETHOVEN-FA.

(Fekete nyár — *Populus nigra*.)

Dréher Jenő martonvásári kastélya parkjában.

Alatta Beethoven Brunsvík Teréz grófnővel töltött kellemes órákat.

A fatörzs kerülete 7·10 m. Mellmagassági átmérője 2·28 m. A korona átmérője 20·00 m.

Ambrus Lajos felvétele.

110. A HÁROM KIRÁLY GESZTENYÉI.

(*Castanea vesca.*)

Cák (Vaszm.) község határában. Ferenc József király, II. Vilmos német császár és Albert szász király a községi nagy hadgyakorlat idején fordultak meg alattuk. Egy/ik törzs kerülete 4·68 m, a másiké 4·35 m, a harmadiké 4·26 m.

Ambrus Lajos felvétele.

Szent Gellért-hegyén a fagytól ismételt és legutóbb is sokat szenvedett, s ott bokoralakban tengődő fügefákat.

A Szent Margit-sziget fái közül különösképpen a hétágú plátánnak annyiban van történeti jellege, hogy ahhoz ültetődjenek és a fakultusz nemes képviselőjének, József nádornak és az 1838-iki árvíznek emléke fűződik.¹

Történeti emlékfákká avatta a vas megyei cák-i 3 öreg gesztenyefát az 1893. évi hadgyakorlat, melynek egyik részét ezek alól nézte 3 uralkodó. Ferenc József király, I. Vilmos német császár és Albert szász király. Sajnos villámcsapás érte a legutóbb az egyiket, és az azóta száradásnak indult. Méreteik révén is megérdemlik a természeti emlékként való elbírálást, mert egyiknek 4.68, másikának 4.35, a harmadiknak pedig 4.26 a törzskerülete.² (110. kép.)

Bizonyára van még több olyan fa is az országban, melyhez a nemzet történelmének valamely emléke fűződik és amely már ilyen okokból is megérdemli, hogy életén át a legnagyobb megbecsülésben és gondozásban legyen része.

e) *Fák, amelyekhez mondák, vagy regék fűződnek.*

A társadalomnak minden rétege, különösen a természet kultuszát művelők, főleg pedig a kirándulásokat kedvelők, a turisták stb., sőt maga a nép is kegyelettel és megbecsüléssel viseltetnek az olyan fák iránt, amelyekhez népmondák, vagy regék fűződnek. Ezeknek a megőrzését, természeti emlékként való gondozását egyéb okokon kívül már csak azért is a természetvédelem feladatai közé kell sorolnunk, mert velők is elősegíthetjük a szülőföld, az otthoni táj, a szűkebb haza szeretetének fontos nemzeti érdekekből is annyira kívánatos ápolását.

Nálunk ezeknek a fáknak annál jelentősebb a szerepük, mert az azokhoz fűződő mondák és regék, nagyrészt nemzetünk törté-

¹ Az 1838-iki árvízkor a jégzajlás letörte az akkor még fiatal fát. Egy ideig összekötözve ápolták, majd József nádor töben levágatta a beteg törzset, mely azután 7 ágat hajtott. A nádor mind a hét ágat kiméletét rendelte el, s „hét testvér”-nek nevezte el. Rapaics dr.: Term. Tud. Közl. 1929. 733. old.

² Rapaics dr. i. m. u. o.

nelmének kiválóbb alakjaival függnek egybe, vagy egyes történelmi eseményekkel vannak valamelyes, ha jórészt nem is helytálló kapcsolatban.

Kirándulók nem egyszer az ilyen közismert fáknál adnak találkát, vagy ez a pihenőhelyük, esetleg végcéljuk; amikor is meg-megismétlik a mondát, a fához fűződő regét is. Felidéznek azokat az emlékeket, amelyeket szájhagyomány szerint e fák őriznek. Megtárgyalják azok történelmi vonatkozásait, lehetőségeit. Tehát a természet ölen nem egyszer egy rövid időt a nemzet történelmének is élnek!

A gyorsan tűnő ifjúkornak, de a felnőttek gondtalanul eltöltött vidám óráinak is mennyi kedves emléke zárul a lelkekbe az ilyen fával és az ahhoz fűződő regével kapcsolatban. Arra ösztökéli még a hosszú évek múltán e tájra visszatérőt, az esetleg nagyvilágot járt és oda újra visszavetődöttet is, hogy felkeresse az öreg fát, felidézze az egykor hallott regét, és a közelében töltött szép idők kedves emlékeit. És szívesen keresi fel az életét a szülőotthonban eltöltő és a vén fához elsétáló öreg is. Szívesen elmélázik a fával kapcsolatos emlékein és a mondabeli eseményeken egyaránt.

Ezekhez a fákhöz tehát a szűkebb hazához, vagy egy, a lelünkbe zárt kedves vidékhez fűződő szeretetnek, az elmúlt időkben történeteknek, a megemlékezésnek azok a kedves szájai fonódnak, amelyek évtizedeken át, sőt az elmúlásunkig élnek a lelünkben.

Sokakban váltana ki ezért fájó érzést, annyiaknak bánatná valamely kedves táj vagy az otthoni kép, a szűkebb haza iránt táplált szeretetét, ha nem gondoskodnánk arról, hogy a nemzet történelméhez fűződő népies meséknek, és az annyiak kedves emlékének ezeket a letéteményeseit nem gondolnánk. Ha nem védenénk meg a meggondolatlanok, vagy érzésnélküliek, esetleg kapzsi lelkek károsításai, vagy megsemmisítése ellen!

Ezeknek a fáknak különben egynémelyike magas kora és nagy méretei révén, már az előző kategória szerint is természeti emlékként szerepel.

Ilyen a *diósgyőri török mogyorófa*, melyet a legenda a diós-

győri várban sokat tartózkodott Nagy Lajos korával hoz kapcsolatba. Több száz évvel magasabb korúra emeli tehát, mint amennyi valóban!

Egyik verzió szerint azt tartja róla a legenda, hogy Mária királynő atyjával Nagy Lajossal és férjével Zsigmonddal sokat időzött alatta és így az 1363—1387. évek közti időnek élő tanuja.¹ A másik verzió szerint Nagy Lajos király leányának, Máriának kezét két királyi sarj a francia király fia és Zsigmond kérte meg, de a királyleány Drágffy Balázst szerette. Egy este Erzsébet, az özvegy és Mária együtt vacsoráztak, amikor jelentik, hogy megérkezett a két kérő követsége. Anyja mindjárt közölte is leányával a meg nem másítható királyi elhatározását, hogy vőlegénye Zsigmond lesz. Mária, aki a csemegénél éppen mogyorót fogyasztott, kezében egy szem mogyoróval felugrott az asztaltól és izgalomban a kastély kertjébe szaladt, ahol kiesett a mogyoró a kezéből és ott kicsirázva, fává nőtt. Később, amiként a monda regéli, Mária királyné szívesen üldögélt a fa alatt.²

Legenda fűződik az előzőkben már szintén említett *romhányi öreg mogyorófához* is, mely azt tartja, hogy Rákóczi az 1710 január 22-én megvívott romhányi csatát e fa alól nézte volna végig. A legenda, amint azt Rapaics dr. találóan megjegyzi leírásában,³ nem gondol arra, hogy Rákóczi nem nézhette tétlenül éppen azt a csatát, amelyben kurucait első ízben hagyta cserben a szerencse, hanem bizonyára maga is kénytelen volt beavatkozni serege sorába; és bizonyára igyekezett rendet teremteni a Lókos-patak hídjá körül összeszorult, ott a leghevesebb csatatűzbe került kurucok között.

Közlés szerint⁴ *Máza mellett* Baranyában mutatnak egy *hatalmas tölgyfát*, melynek legmagasabb ágaira ragadta volna fel a néphagyomány szerint a gyermek Hunyady Jánosnak a királytól kapott aranygyűrűjét a holló. A gyermek nagybátyja biztos kézzel lelőtte a madarat és így került meg a gyűrű.

¹ Hanusz: Fűben-fában, 1905.

² Rapaics R. dr.: Öreg fák, ősi legendák. Természettudományi Közlöny, 1929. 730. old.

³ Rapaics u. ott, 732. old.

⁴ Strausz L.: Magyarország faóriásai és legöregebb fái. Pesti Hírlap, 1907. VI. 16.

A *debreceni* nagy templom mellett álló és embermagasságot elért törzsű *liciumot*, mely ma 100—150 éves, a reformáció korával hozza összefüggésbe a legenda és a csak keresztnéven ismert Bálint papnak egy mesebeli esetével kapcsolatban regél róla.

Eszerint,¹ amikor a reformáció a Tisza vidékére is eljutott többek között Bálint pap, a debreceni prior is áttért az új hitre. A nagyáradi püspök a Rómát járt Ambroziusz kanonokot küldte Debrecenbe, hogy visszatérítse híveit. A debreceni gyülekezet a nyilvános vita végén tényleg Ambroziusz pártjára állott, Bálint pap azonban hajthatatlan maradt.

A gyülekezetről távozóban a két pap együtt haladt, és még útközben is vitakoztak a tárgyalt kérdésekről. Eközben ott, ahol annak idején a Paptava terült el, a kanonok egy útszéli liciumról letört egy ágat, és azt a földbe szúrta oly kijelentéssel, hogy akkor lesz valami az új hitből, amikor ez a földbe szúrt liciumvessző fává nő. „Akkor pedig fa lesz belőle“, mondotta erős hittel Bálint pap; és azóta virul ott faként ez a licium.

Mint Hanusz István leírja,² Szekszárdtól délre a *csatári patak partján* az országút mellett áll ³ *egy nagy szilfa*, amelyet Balogfája néven ismernek, mert híres tábornokát 1711 október 29-én a monda szerint e fa alatt fogták volna el a császáriak.⁴

Szeged határában, az ásothalmi erdőben díszlik ma is a „ruzsfa“ néven ismert fehérnyár, a Rózsa Sándor fája. (1. kép.)

A néprege szerint amikor Rózsa Sándort üldözték, és lován vágatva a fa alá ért, elkapta annak egyik ágát, és lovát maga alól szabadon bocsátva a fa koronájában rejtőzött el.

A zalamegyei *Kámaházán*, Knipsz Antal kastélya mögött az udvaron álló *öreg tölgyfát*, melynek nagy méreteiről már az előzőkben megemlékeztünk, a göcsei nép Attila fájának nevezi. Azt regéli e fáról a naív népmese, hogy a nagy hun fejedelem egykor e fa alatt pihent meg, amikor is ott a rácok megtámadták. Magát Attilát is megölte volna egy feléje hajított kopja, de a fa meg-

¹ Rapaics dr. u. ott, 734. old.

² Hanusz i. m. 79. old.

³ Hogy megvan-e még, — nem tudjuk.

⁴ Augusz Imre báró emléktáblával látta el az öreg fát.

védte és annak testébe fúródott. Erre azután Attila azzal fordult a fához, hogy: „Jóízűt aludtam árnyékodban, élj érette 500 esztendeig; életemet megmentetted, élj azért másik 500 esztendeig.”¹

Sok ilyen fa van, melyhez legendák, népmesék fűződnek. Kár volna, ha idő előtt megsemmisülnének, mert velők ezek a legendák is a feledés homályába tűnnek el.

f) *Emlékfák.*

Nálunk már régebb idő óta dívik az a szokás, hogy valamely nevezetesebb esemény, vagy valamely történeti személy emlékére, kiváló egyéniségek látogatásának, vagy hasonló egyéb nevezetes dolgok megörökítésére fát ültetnek.

Pilismarót határában a Basaharc, népiesen Basarc nevű csárda környékén a Dobozyak tragikus emlékére négy jegenye nyárfát ültettek.²

A keszthelyi híres helikoni ünnepélyek alkalmával, melyeket gr. Festetics György 1814-től 1819-ig évente rendezett, a haza ott jelenvolt jelesei emlékére fákat ültettek. Ezek az emlékfák áldozatul estek a kommunizmus barbárságának, amiért is 1920-ban az irodalmi nevezetességű helikoni ünnepségek centennariuma alkalmával a Balaton-menti fürdőparkban Keszthely város közönsége a régi fák helyébe, és az egy évszázad előtti ünnepségek emlékére 16 hársfát ültetett.³

Ferenc József király ezüstmennyegzője napján, 1879 április 24-én a székesfőváros a Gellért-hegynek a királyi palotára néző oldalán 25 juharfát ültetett emlékül.⁴ Nem tudunk arról hogy e fák ma is megvolnának. Ültetett ez alkalommal a birtokosok egész sora is emlékfákat. Az Erdészeti Lapok 1879. évi XII. füzeté nagy számát közli az ez alkalomból történt faültetéseknek.⁵

¹ Hanusz: Fűben-fában, 1905.

Földváry i. m. 345.

Rapaics dr. i. m. 725.

² Hanusz: Fűben-fában, 1905. és Rapaics i. m. 729.

³ Földvári: Erd. kisért. 1928., 348. old.

⁴ Hanusz I.: i. m. 86.

⁵ Kaán K.: A természeti emlékek fenntartása, 24. old., 1909.

Kőszegen egy tölgyet „király tölgy“ néven ismernek s „1881. április 30“ jelzés van rajta. Rudolf trónörökös menyegzője emlékére ültették.¹

A szeged-királyhalmi erdőőri iskolánál Ferenc József király 1883. évi látogatásának emlékére egy köoszlopot állítottak és körülé négy tölgyfát ültettek.²

Hazánk ezeréves fennállásának emlékére kormányintézkedés folytán 4103 községben ültettek emlékfát.³ Nem foglalták ezeket nyilvántartásba, sok helyen nem fogadták őket gondozásba sem. Ki tudja hány áll közülök a csonka hazában? És ki tudja mi a sorsuk a leszakított országrészeken? Pedig ha valamikor, úgy most van meg minden okunk, hogy a csonkítatlan ezeréves haza fennállásának minden emlékéhez görcsösen és mindvégig kitartással ragaszkodjunk, és azokat védelmünkbe fogadjuk.

Nagykanizsa város az ezeréves magyar haza emlékére a régi szántóföldek helyére egy ligetet telepített.⁴

Erzsébet királyné 1898. évi szeptember 10-én elkövetkezett tragikus halála után alig 8 héttel a kormány felhívást intézett a magyarsághoz, hogy emlékére fákat ültessen. A beérkezett jelentések szerint 1899. évi július végéig 2.887,413 emlékfát ültettek el.⁵

Ültetnek mostanában is ilyen emlékfákat. Így például Balatonfüreden fehérre mázolt vaskerítés övezi azt a fiatal hársfát, melyet 1926 november 26-án Rabindranath Tagore, a hindu költő

¹ Hanusz I.: Fűben-fában. 86. old., 1905. Azt írja erről a fáról Hanusz, hogy amikor 1893. szept. 18-án mellette a király fogata elhaladt, levette sapkáját a Felség, a vele volt német császár pedig katonásan tisztelgett a fának.

² Hanusz u. ott.

³ Hanusz azt írja, hogy ez alkalommal a beérkezett jelentések szerint elültettek 844.839 fenyőt, 705.629 lomblevelű fát, közöttük 200.000 akácot, 22.996 gyümölcsfát, mely utóbbi között 4789 diófa szerepel. Hanusz i. m. 87 old.

⁴ A jóra való igyekezettel túl sűrűn ültetett fák koronái csakhamar összeértek. A város közege ezért pár év előtt sajnálatosképen nem a liget fát ritkította meg, hanem a sűrűn álló fáknak a koronáit kezdte ki, jórészt erős ágakat ffrészelgetett le azokról. Ezeknek az idétlen csonkításoknak a helyei már be nem forradnak, hanem bekorhadnak és a fák életét rövidítik meg. Az ilyen gondatlan eljárás szöges ellentétben van a liget céljával és sajnálatosképen ma még majdnem országszerte divik.

⁵ Ebből tűlevelű volt: 1,503.842, lomblevelű: 1,123.470, gyümölcsfa volt: 139.959, cserje: 120.142. (Erzsébet királyné emlékfái. A földmív. minister kiadványa, 1899.)

Hanusz i. m. 88. old.

maga ültetett annak emlékére, hogy Balatonfüreden nyerte vissza egészségét.¹

1930. év őszén vitéz Horthy Miklós kormányzó országglásának 10 éves fordulója alkalmából Kiskőrös Luther-terén a Magyar Aszonyok Nemzeti Szövetsége ünnepies keretek között 10 fát ültetett stb.

¹ A faültetés emlékére a következő sorokat írta:

When I am no longer on this earth, my tree,
Cet the ever — renewed leaves of thy spring,
Murmur to the wayfarere:
The poet did love while he lived.
8. November 1926.

C) A TERMÉSZET VÉDELMERE ÉS A TERMÉSZETI EMLÉKEK FENNTARTÁSÁRA IRÁNYULÓ TEVÉKENYSÉG.

Előbbi fejtegetéseink eléggé beigazolják, hogy a vázolt okok miatt, mi a kultúrnemzetek tevékenységével szemben, úgy a természetvédelem, mint az ország természeti emlékeinek gondozása körül eddig alárendelten kevés eredményt értünk el. Más országok sikerei mögött a legtöbb tekintetben messze elmaradtunk.

Reávilágítottak e fejtegetések a tennivalók nagy sorára, melyek el nem maradhatnak, sőt fölöttébb sürgősek, ha mi a természetvédelmi célokat mielőbb és eredményesen elősegíteni és a természeti emlékeket megoltalmazni kívánjuk.

Gondos körültekintésre, jól megszervezett, erőteljes és céltudatos munkára van tehát szükség, hogy ilyen vonatkozásokban is elfoglalhassuk a világ nemzetei között azt a helyet, amelyet a más tekintetben beigazolt és elismert kultúrszínvonalunk is megkövetel.

A reánk váró feladatok megismeréséhez és a célkitűzéseinknél elsősorban kívánatos világosan látáshoz nekünk mindenekelőtt is számba kell vennünk és rendszerbe kívánatos foglalnunk a tennivalók nagy sorát. Ehhez pedig mindenekelőtt is megkívánja a tervszerűség, hogy eddigi fejtegetéseink anyagából, a részünkről megállapított kategóriák szemeltartásával, jelöljük meg azokat a csoportokat, amelyek szerint a természetvédelem és természeti emlékek teendőit tagolni kívánatos. Ezek:

1. Az általános természetvédelem.

2. A természeti táj védelme.
3. A természet védett helyeinek biztosítása és megőrzése.
4. A védeni kívánt növény- és állatfajok, valamint az ilyen elbánásra váró geológiai alakulatok kijelölése és oltalomba fogadása.
5. A természeti emlékek különböző változatainak számbavétele és azok tartósan biztosított fenntartása.
6. A műemlékek és történelmi emlékek rezervációszerűen elbírált természeti díszai védelmének biztosítása. És végül:
7. A történelmileg nevezetes helyek természeti díszai és az emlékül telepített természeti alkotások (fák, parkok) megfelelő védelme.

Ezeknek a feladatoknak a jó sikerü biztosításához:

- a) megfelelő törvények és ezeken alapuló kormányzati intézkedések,
- b) a természetvédelem szolgálatát ellátó alkalmas szervezet és
- c) sokoldalú, főleg pedig kellően megszervezett társadalmi tevékenység szükséges.

I. Törvényes intézkedések külföldön.

Egyes államok a természet védelme és a természeti emlékek oltalmazása körül törvényhozási úton és kormányhatósági intézkedéseikkel igen különböző módon gondoskodtak.

Amint azt már az eddigiekben láttuk, némely nemzet lakossága lelkében már korán kifejtett az érzék a természet alkotásainak megbecsülése és védelme iránt. Olyan erős társadalmi tevékenység állott ezeknél már hosszabb idő óta a természeti alkotások oltalmazásának szolgálatába és védelmébe, amely több esetben nélkülözhetővé tette azt is, hogy az állam külön törvényalkotásokban részletekbe menő törvényes jogszabályokkal legyen kénytelen a természet védelmét biztosítani és a természeti emlékek fenntartásáról gondoskodni. Elégséges volt, ha a kisajátítási, tagosítási, a különféle vízi, a magasépítési, valamint a vasút- és út-, táviró-, telefon- és egyéb építési kérdéseket szabályozó törvényalkotásaikban, erdő- és mezőrendőri törvényeikben, az e tárgyú kormányrendeletekben stb. intézkedtek a természet védelméről és a természeti emlékek fenntartásáról is.

Másutt ilyen intézkedések egynémelyike is mellőzhetőnek mutatkozott.

Több államnak ugyanis nagyban támogatja az ilyen törekvéseit az egyesek és a közületek nagy áldozatkészsége, mely a legtöbb esetben megnyilatkozik, amikor a társadalom fellépése és tiltakozása dacára veszélyben forgó természeti alkotások védelméről és fennmaradásának biztosításáról van szó. Ezek megvá-

sárlásával, hosszú időre való bérbevételével, vagy más hasonló eljárással érvényesülnek ott a természetvédelemhez és a természeti emlékek fenntartásához fűződő érdekek.

Abban azonban a legtöbb állam felfogása egyezik, hogy a természetvédelmét nemcsak kulturális és egyben tudományos feladatok teszik szükségessé, hanem azt sok tekintetben és kiterjedt értelemben etikai és szociális érdekek szolgálata is megköveteli.

Miután pedig a kultúr államok ma már az állami erdők fokozatos gyarapítását a közjó, valamint a nemes értelemben vett szociális célok elsőrendű szolgálatában állónak is tekintik, már ilyen törekvéseik keretében is elég módot és alkalmat találnak arra, hogy azok kiegészítésénél sok olyan területet megszerezzenek és ezzel állami tulajdonba fogadjanak, amelyekkel a természeti tájak védelmét, a tudományos és így kulturális szempontból kívánatos természetvédelmet és a természeti emlékek fenntartását is biztosítani képesek. Az állam ilyen példáját azután ott, ahol már eléggé magas fokra hágott és kellően elterjedt a természet kultusza, a közületek és egyesek is követik.

Egyező irányzatot találunk abban is, hogy egyes államok mindazon újabb törvényalkotásaiknál, amelyek a természetvédelmet és a természeti emlékek fenntartásának szolgálatát bármilyen értelemben és bármilyen távolról is érinthetik — azokról preventív intézkedésekkel, tételes rendelkezésekkel. minden esetben gondoskodnak.

Egyező azután az a felfogás is, hogy a közérdek szolgálatát nem lehet mellőzni a magántulajdon bármennyire kívánatos védelménél sem, és hogy a magántulajdon használata sem történhetik a közérdek nagy sérelmével. A kétféle érdek szolgálata és lehető kiegyenlítése tehát ne váljék a közjó, a kulturális, a szociális és vele a nemzeti célok rovására.

Európa államainak idevágó egyes intézkedései egyebekben a helyi sajátos körülmények befolyása folytán és évszázadokon kialakult jogrendjük mellett, egymástól lényegesen elütők. Jórészüik nem is felel meg és nem szolgálhat például a hazai viszonyaink szerint kívánatos ilyen intézkedéseknek. Ezért is és mert eddigi fejtegetéseinkben is már eléggé utaltunk az egyes államok

egy és más idevágó rendelkezéseire, elégségesnek véljük ehelyütt, ha a természetvédelemben és a természeti emlékek oltalmazásában úgyszólván vezető szerephez jutott Németbirodalom egyes országainak, főleg pedig Poroszországnak e tárgyú törvényes intézkedéseire legalább vázlatosan kitérünk.

A Németbirodalom a maga egészére természetvédelmi törvényt mind a mai napig még nem alkotott. A Németbirodalom új alkotmánya azonban megemlékezik a természeti emlékek és a természeti táj védelméről is. Annak 150. pontja ugyanis leszögezi azt, hogy: „a művészet, a történelem és a természet emlékei, valamint a természeti táj, az állam védelmét és gondozását élvezik.“¹ 153. pontjában pedig arra utal, hogy: „a magántulajdonhoz kötelezettségek is fűződnek. Használatának a közjót is szolgálnia kell.“²

A német birodalmi új alkotmány tehát a műemlékeknek, a történelmi emlékeknek és természeti emlékeknek egyforma elbírálást szán, e mellett pedig figyelmezteti a magántulajdonok birtoklóit, hogy azok használatában a természetnek a közérdeket szolgáló védelme is kötelességük!

Olyan alaptételek ezek, melyek alkalmasaknak kínálóznak arra, hogy azokon a Németbirodalom egészére egy természetvédelmi törvény felépülhessen.

Ha ez nem történt meg mindezeideig, azt talán a Németbirodalomban a háború után bekövetkezett rendkívüli helyzet és az abból folyó más sürgős teendők akadályozták meg. E mellett bizonyára az a körülmény tette elodázhatóvá, esetleg nélkülözhetővé, hogy a birodalom egyes tartományainak korábban hozott törvényei elég védelmet biztosítanak, de a német nép a maga nagy és kifejtett természetszeretetével és társadalmi egyesületei útján is hathatós védelmet biztosít a természeti alkotásoknak.

A birodalmi törvények között eddig csak a madárvédelemre vonatkozó nemzetközi megállapodások becikkelyezését (1912

¹ „Die Denkmäler der Kunst, der Geschichte und der Natur, sowie die Landschaft genießen den Schutz und die Pflege des Staates.“

² „Eigentum verpflichtet. Sein Gebrauch soll zugleich Dienst sein für das Gemeine Beste“.

március 19.) és az 1908. évi május 30-án szentesített madárvédelmi törvényt találjuk, mint olyanokat, melyek a természetvédelmére hivatottak.

Az egyes német államok közül azonban nem egynek törvényei között — mint jeleztük — már sok van olyan, mely kifejezetten természetvédelmi célokat szolgál.

Poroszországban pl. a ma is érvényben levő törvények közül az 1880. évi (április 1.) mező- és erdőrendészeti törvény sokféle érdeket is támogató intézkedéseivel az első ilyen alkotás.

Ezen kívül: a kiválóan szép természeti tájak képének megrontása ellen hozott 1902. évi (június 2.-iki) törvény többek között utasítja a közigazgatási hatóságokat, hogy a községek zárt területén kívül tiltsák el az olyan reklámoknak, képeknek, vagy felírásoknak az alkalmazását, melyek eléktelenítik a táj képét.

A helységek és tájak képének megrontása ellen hozott 1907. évi (július 5.-iki) törvény pedig többek között felhatalmazza a közigazgatási hatóságokat, hogy szakértők meghallgatása után a községek belterületén kívül megtagadhassák minden olyan építkezésnek, vagy építkező változtatásoknak (átalakításoknak) az engedélyét, melyek a táj képét elronthatnák; főleg amikor azokat másik építőhely választásával, vagy más építőmodorban, esetleg más építőanyag alkalmazása mellett elkerülni lehet.

Az 1907. évi (július 15.-i) vadászati törvény a vadászati tilalmi idők felsorolásán kívül az emlős állatok és madarak egész sorát fogadja védelmébe.

Az 1913. évi (április 7.-i) vízitörvény (Wassergesetz) többek között aziránt is rendelkezik, hogy mindenütt ott, ahol a vízi építkezés céljával összeegyeztethetően a szebb természeti tájak képének elrontását bizonyos létesítmények alkalmazása mellett mellőzni lehet, ezt a munkáltató végrehajtani és az ilyen létesítményeket fenntartani köteles. Hozzáfűzi ehhez, hogy az egyéb létesítmények feltételeinek körülírásában is gondoskodni kell arról, hogy mindenütt ott, ahol a vállalkozás céljával és gazdasági érdekeivel nem ellenkezik, a munkálatokat úgy hajtsák végre, hogy azok a természeti táj képét ne rontsák.

Az ásatásokról szóló 1914. évi (március 26.-i) törvény (Ausgrabungsgesetz) elrendeli, hogy az olyan tárgyak után való kutató ásatások, amelyeknek művelődéstörténeti tekintetben van jelentőségük — ideértve az ember őstörténetére vonatkozó ásatásokat is —, csak olyan módon szabad végrehajtani, hogy a tudomány fejlesztése és az emlékek védelme csorbát ne szenvedjen. Ezek a rendelkezések az állatok és növények őstörténetét célzó kutatásokra is érvényesek. (Ide tartoznak tehát a barlangkutató ásatások is.)

Az engedélyt nem lehet megtagadni, ha a vázolt feltételek biztosítva vannak.

A lakásokról szóló 1918. évi (március 28.-i) törvény (Wohnungsgesetz) 9. fejezetének 2. §-a elrendeli, hogy az építési és lakhatási szabályokban, valamint a lakások felügyeletének gyakorlásánál az emlékeknek és az otthonvédelemnek érdekeit figyelembe kell tartani, ha azok érvényesítése nem ütközik az egészségi érdekekbe, vagy helyi szokásokba. Kétségtelen, hogy ez a rendelkezés is szolgálja a természetvédelem érdekeit.

A talajjavító szövetkezetekről szóló 1920. évi (május 5.-i) törvény azokat a módokat szabályozza, amelyek szerint a lápos, hágás és hasonló területek tulajdonosai szövetkezetekbe tömörülhetnek. Erre engedélyt oly esetekben ad, ha az a céljuk, hogy az ilyen területeket egységes terv szerint egyidejű végrehajtással lecsapolják és öntözőberendezéssel ellássák, illetve szántó, rét, legelő vagy erdő céljára átalakítsák, és ha azokon megfelelő módon gazdálkodni hajlandók. Ez a törvény 2-ik paragrafusában kiköti, hogy a természeti emlékek és természetvédelmi helyek fenntartására ilyen eljárások mellett a lehetőségig gondot kell fordítani.

A ruhrvidéki szénkerület telepedési kötelékének rendjét szabályozó 1920. évi (május 5.-i) törvény többek között elrendeli azt is, hogy e kötelék munkálatainak végrehajtásánál a mű és történeti emlékek, valamint a természeti emlékek fenntartásának és az otthonvédelemnek érdekeit a lehetőségig figyelembe kell tartani.

A természetvédelem szolgálatát Poroszországban már az eddig vázoltak igazolása szerint is a tárgyi vonatkozásban lévő egy törvényalkotásnál sem mellőzik. Ezidő szerint mégis legjobban elő-

segíti annak érdekeit a mező- és erdőrendészetről szóló 1920. évi (július 8.-i) törvény és annak végrehajtási utasítása.¹

Ennek a törvénynek 34. §-a úgy rendelkezik, hogy az illetékes miniszterek és az alájuk tartozó rendészeti hatóságok jogosultak olyan intézkedések megtételére, melyek bizonyos állat- és növényfajoknak és a természet védett helyeinek megoltalmazását szolgálják és bizonyos káros állat- és növényfajok irtását rendelik el.

Ennek a felhatalmazásnak alapján a tudomány, művészet és népmívelés minisztériuma, valamint a mezőgazdaság, az uradalmak és erdészet minisztériuma egy rendelet kíséretében² közzétették a vadászati és a madárvédelmi törvényekben nem említett állatokon és madarakon kívül azoknak az állatoknak (emlősök, madarak, hüllők és rovarok), valamint azoknak a vadon tenyésző növényeknek a jegyzékét, amelyeket védelembe fogadnak.³ Előírja ez a rendelet a védelem szolgálatában kívánatos hatósági teendőket és rendelkezik egyben a természet védett helyeinek kijelöléséről és azok gondozásáról.⁴

A rendelet egyes intézkedéseiből a következőket látjuk jónak kivonatossan közölni:

1. §. A renDELETEH csatolt jegyzékekben felsorolt állat- és növényfajok hatósági védelem alá tartoznak. Ez a védelem az év minden szakára kiterjed.

A renDELETEBEN felsorolt védelmet meghaladó olyan korábbi intézkedések, amelyek egyes állatok, és növények védelmére, valamint a természet egyes védett helyeire vonatkoznak, továbbra is érvényben maradnak.

¹ L. Deutscher Reichs und Preussischer Staatsanzeiger 1921. évi január 3-iki 1. számát, valamint ugyane hivatalos lap 1922. szept. 20-iki számában megjelent és a fenti utasítást kiegészítő 1922. júl. 15-ik min. rendeletet.

² L. Deutscher Reichs und Preussischer Staatsanzeiger 1921. évi július 26-iki 172. számát.

³ Ezt kiegészíti a Deutscher Reichs und Preussischer Staatsanzeiger 1922. évi október 7-iki számában megjelent és a nevezett minisztériumok részéről kiadott 1922. évi szeptember 29-én kelt rendelet.

⁴ E rendelet intézkedéseire támaszkodva adta ki a porosz természetvédelem és a természeti emlékek kormánybiztosa Közép-Európa védett állatainak és növényeinek atlaszát („Atlas der geschützten Pflanzen und Tiere Mitteleuropas Berlin—Lichterfelde Verlag von Hugo Bermühler) és a „Merkbuch für Naturdenkmalpflege" című munkáit, amelyekben a védett állatok és növények jegyzékét közli.

Valamely területnek a természet védett helyévé való nyilvánítása az illetékes miniszter hatáskörébe tartozik.

2. §. Tilos a védett állatokat meglopni, életkörülményeik között zavarni, elfogásukra alkalmas bármilyen eszközt alkalmazni, azokat bármi módon elfogni és megölni. Tilos tojásaikat szedni, fészkeiket, vagy más, a fészkelésre használt berendezéseket eltulajdonítani, vagy elrontani. A madárvédelmi törvény egyéb rendelkezései kiterjednek különben azokra a madarakra is, amelyeket az ott felsorol-takon felül ez a rendelet fogad védelmébe.

3. §. A récék (Anatidae), a ludak (Anseridae), a siketfajd (Tetrao urogallus), a nyirfajd (Lyrurus tetrrix) és a szalonkák (Scopolacinae) kivételével tilos bármely madár után az éjjeli időben járni. Az éjjeli idő a nap nyugtával kezdődik és a nap keltével ér véget.

4. §. Tilos a jegyzékbe foglalt védett növényeket tenyészőhelyükről eltávolítani, vagy azokat megsérteni. Tilos tehát azokat ki-ásni, kitépni, virágaikat, ágaikat, gyökereiket leszedni, letépni vagy levágni. Ilyen területeknek az ezen rendelkezések egyébként való figyelemben tartásával végzett gazdasági használatát ez a rendelet nem érinti.

5. §. Az ezen rendeletben felsorolt és védelembe fogadott állatokat (ide értve tojásokat és fészkeket), valamint a védett növényeket áruba bocsájtani, megvásárolni, vagy ilyen adás-vételt elősegíteni tilos. Ennek a rendeletnek tilalma kiterjed az ipari feldolgozás és értékesítés módjaira, a felajánlásra és közvetítésre és olyan kötelezettségek vállalására is, amelyek a megszerzésre, vagy az eladásra vonatkoznak.

6. §. A poroszországi természetvédelem állami hivatalának vezetője (természetvédelmi kormánybiztos) az egész országra, a kormányzósági kerületek elnökei, a kormányzóságuk területére nézve, a részükről felhatalmazott és alájuk rendelt közigazgatási hatóságok pedig működésük területére nézve írásbeli úton feljogosíthatnak egyes személyeket arra, hogy azokat a területeket felkeressék és e rendelet végrehajtását ellenőrizzék, amelyeken a rendelettel védelembe fogadott állatok élnek, a védett növények tenyésznek, valamint, hogy ilyen céllal a természet védett helyeit bejárhassák.

A felhatalmazás egy naptári évre, esetleg hosszabb időre is vonatkozhatik.

A tulajdonosok és haszonélvezők kötelesek az ilyen felhatalmazással jelentkező személyeknek a kérdéses területek bejárását megengedni és eljárásukban részükre a szükséges felvilágosításokat és tájékoztatásokat megadni.

Az ilyen felhatalmazás bármikor visszavonható és azt az érdekelt a kiállító hatóságnak beszolgáltatni köteles.

7. §. Különös figyelmet érdemlő okokból, főleg jelentékenyebb gazdasági hátrányok elkerülése érdekében, valamint tenyésztési és kiköltési, tudományos és oktatási célokra való valamely, a rendelettől és az 1920. évi (július 8-i) törvénytől eltérő eljáráshoz a természetvédelem kormánybiztosa meghallgatásával a kormányzósági kerület elnöke kerületére nézve engedélyt adhat.

Az érdekelt miniszterek egyébként maguknak tartják fenn a törvényes előírásoktól és rendelettől való minden eltérések engedélyezését.

8. §. Az idézett törvény és ezen rendelet intézkedései nem vonatkoznak olyan állatokra, amelyek jogos uton jutottak már egyesek tulajdonába; egyébként, ha egyes esetekre különleges intézkedések nem történnek, hatályuk a vadászat és halászat tulajdonosaira is kiterjed.

9. §. A jelen rendelet ellen vétők az 1920. évi (július 8-i) mező- és erdőrendészeti törvény büntető rendelkezései alá esnek.

Itt kell felemlítenünk, hogy a Németbirodalom fennebb idézett és emellett is érvényben levő madárvédelmi törvénye igen részletes és szigorú előírásokat tartalmaz a madarak védelmére. Ezeket azonban a helyszűke nem engedte bővebben részleteznünk.

Felemlíteni jónak látjuk még, hogy:

az 1920. évi (szeptember 21-i) tagosítási törvény (Umlegung von Grundstücken) 13. §-a is elrendeli, hogy a tagosításnál a természeti emlékek fenntartására és egyáltalán a természet védelmére figyelemmel kell lenni.

A népegészség céljait szolgáló faállományokról, valamint a folyóparti utak fenntartásáról és szabaddá tételéről szóló 1922. évi (július 29-i) porosz törvény elrendeli, hogy az ipar- és a mezőgaz-

daság, a községek és kerületek hivatalos képviselőinek meghallgatásával a kerületi választmány (Provincial Ausschuss) állapítja meg, hogy a nagy városokban és azok körzetében, a fürdő- és üdülőhelyek és ipartelepek közelében a nép egészség érdekében, vagy a lakosság üdülőhelyei céljára, mely faállományokat és növényzettel borított helyeket (Baumbestände und Grünflächen) kell a jelzett célra fenntartani és a tavak és folyók mentén mely utakat kell a nyilvános utakon kívül gyaloglási célokra szabaddá tenni.

A jelzett helyek „körzetébe“ mindazok a faállományok és zöldterületek tartoznak, melyek egy nyolc kilométeres zónán belül esnek.

E kérdésnek elbírálásánál fasorok és facsoportok is számba jönnek.

Üzemtervszerű gazdálkodásra berendezett erdőbirtokok gazdasági terveit a kormányzósági kerület elnöke szakértő bevonásával bíraltatja el, hogy az ezek szerint alkalmazni kívánt gazdasági eljárások a tulajdonos gazdasági érdekei mellett az ilyen célok, tehát a népegészség szolgálatának is megfelelnek-e?

A kerületi kormányzóság elnökének határozta az illetékes miniszterhez megfellebbezhető.

A poroszországról eddig közölt intézkedések elég világosságot vetnek arra a megállapításunkra, hogy mennyire áthatja a német nép törvénykezését a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának szolgálata.

Mert amint Poroszországban, úgy a többi német állam törvényeiben is egész sorát találjuk az olyan törvényes intézkedéseknek, amelyek a természetvédelem érdekeit szolgálják. Sőt Hessennek¹ Oldenburgnak,² Anhaltnak,³ Mecklenburg-Schwerinnek,⁴ Mecklenburg-Strelitznek,⁵ Lippenek,⁶ Hamburgnak,⁷ Bremennek,⁸ Lübeck-

¹ Denkmalschutzgesetz 1902. júl. 16.

² Denkmalschutzgesetz 1911. május 18.

³ Naturgesetz 1923. jún. 14.

⁴ Naturschutzgesetz 1923. jún. 14.

⁵ Naturschutzgesetz 1924. ápr. 10.

⁶ Heimatschutzgesetz 1920. jan. 17.

⁷ Denkmal u. Naturschutzgesetz 1920. dec. 6.

⁸ Gesetz über den Schutz heimischer Tier und Pflanzenarten 1922. december 15.

nek¹ már külön törvénye is van a természet védelmére és a természeti emlékek fenntartására.²

Amint van még több más európai országnak is!

Fejtegetéseink során többek között ismételtén utaltunk pl. a finn természetvédelmi törvényre, mely úgy egyes természeti alkotások természeti emlékeként való fenntartásáról, mint a természeti alkotások nagyobb számát magukban foglaló parkok kijelöléséről és rezervációjáról intézkedik.

Módot nyújt ezenfelül szép természeti tájak, vagy más okból fenntartásra érdemes területek védelmére; és arra is, hogy egyes állat- vagy növényfajok bizonyos területeken védelembe fogadhatók legyenek.³

Állami birtokokból az országgyűlés határozata és a köztársasági elnök hozzájárulása mellett lehet bizonyos birtokrészeket természeti parkokként kihasítani és minden időközön át érintetlenül fenntartani. Az állami birtokokon álló egyes fáknak és facsoportoknak, továbbá természeti emlékként a tudomány szolgálatában, vagy más különleges okból fenntartani kívánt más természeti alkotásoknak pedig az a hatóság hivatott a természeti emlék jellegét megadni és ilyen értelmű gondozását elrendelni, mely annak a birtoknak felső fokozatán a felügyeletét ellátja.

Magánbirtokon a tulajdonos kérelmére a tartományi kapitány (Landeshauptmann) határozatával létesíthetők rezervációk és védett területek. Az ilyen határozat akkor sem veszti el hatályát, ha a birtok másnak a tulajdonába jut.

A kormánynak is joga van magánbirtokon rezervációt létesíteni. Ez esetben azonban a kisajátítási törvényben körülírt alapelvek szerint a birtokost teljes kártérítés illeti meg.

Ha mi mindezek számbavételével hazai viszonyainkat mérlegeljük, nem lehet kétségünk az iránt, hogy Magyarország annál ke-

¹ Gesetz betreffend den Denkmal- und Naturschutz 1922. január 6.

² Dr. Walter Schönichen: Wege zum Naturschutz Breslau 1926. és u. attól Merkbuch für Naturdenkmalpflege 1925.

³ Különösen a törvény alapján kiadott egy kormányrendelet intézkedik részletesen a módokról, amelyek szerint bizonyos állat- vagy növényfajokat az ország egész területén, vagy annak bizonyos részein védelembe fogadni kell. A rendelet szerint védelembe sehol sem fogható a farkas. A hiúz és medve pedig csak állami birtokokon fogadható védelembe.

vésbé nélkülözheti a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartására irányuló törvényes intézkedéseket, mert eddigi különböző törvényalkotásai egyáltalán nem terjeszkedtek ki az ilyen célok szolgálatára.

Mielőtt azonban egy természetvédelmi törvény anyagának részletes taglalásába bocsátkoznánk, foglalkoznunk kell a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartását Európa egyes országai-
ban ellátó szervekkel, valamint a kormányzati és adminisztratív be-
rendezések rövid vázolásával, mert ezek ismerete és egyáltalán en-
nek a kérdésnek leszűrt tanulságai nélkülözhetetlenek egy ilyen
tárgyú törvényjavaslatra vonatkozó fejtegetés anyagánál.

II. A természet védelmét és a természeti emlékek fenntartását ellátó szervek.

1. Külföldön.

A természetvédelem és a természeti emlékek kormányzati és adminisztratív ellátása Európa egyes államaiban különböző minisztériumok ügykörébe tartozik; és azoknak a külső szervek útján való intézése is egymástól lényegesen eltérő berendezésű.

Érdemesnek tartjuk ezért, hogy egyes országok ilyen irányú berendezéseire rövid vonásokban reá világítsunk.

Poroszországban — mint láttuk — a tudomány, a művészet és népnevelés minisztériuma, valamint a mezőgazdaság, az uradalom és az erdészet minisztériuma közösen látják el a kormányzati teendőket.

Kormánybiztos-jellegű országos hivatal, a tudomány, művészet és a népnevelés minisztériumának alárendelt Staatliche Stelle für Naturdenkmalpflege in Preussen (Berlin-Schöneberg); egy igazgatóval és a szükséges tudományos és adminisztratív személyzettel.

Ennek az országos hivatalnak a költségeiről először az 1906. évi porosz állami költségvetésben gondoskodtak.

Vannak azután a tartományi kerületekben külön szervek a természeti emlékek és természetvédelem szolgálatára. Az ilyen „Provinzialstelle für Naturdenkmalpflege“ elnöke, a közigazgatás egy magasállású tisztviselője, vagy valamely tekintélyesebb tudományos egyéniség. Van továbbá ennek az intézménynek is egy ügyvezetője

(Geschäftsführer, illetve Komissär für Naturdenkmalpflege), van továbbá egy munkabizottsága (Arbeitsausschuss) 4—8 taggal.

Vannak végül, a vidék különböző részein megbízottak (Vertrauensmänner).¹

Nagyobb tartományi kerületekben vannak azután ezenkívül a helyi körülmények és a szükség szerint kisebb területekre tagolt állomások is a természetvédelem szolgálatára.

Poroszországban 16 Provinzialstelle és ezeken belül 31 Bezirks-, Kreiss- és Landschaftsstelle működik a Provinzialstellevel egyező szervezettel és az egyes helységekben működő igen számos megbízottal.

Bajorországban a belügyminisztérium látja el a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartása körül szükséges kormányzati teendőket.

Központi szerv: A természet-gondozás országos bizottsága (Landesausschuss für Naturpflege). Van elnöke és ügyvezetője. Folyóiratot is ad ki.

A külső szervek a közigazgatási járásokban (Regierungsbezirken) működő körzeti bizottságok (Kreisausschüsse) élükön az elnökkel, akit a természetvédelem lelkes hívei közül választanak.

Szászországban is a belügyminisztérium látja el a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának kormányzati teendőit.

Az ország területén pedig a szász otthonvédelem országos egyesülete végzi el a természeti emlékek fenntartásának és a természetvédelemnek szolgálatát.

Württembergben az egyházi és iskolaügy (Ministerium des Kirchen und Schulwesens) minisztériuma ügykörébe tartozik a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának kormányzati intézése.

Központi szerv: az emlékügy országos hivatala (Landesamt für Denkmalpflege), melynek alárendelve működik a természetvé-

¹ Így pl. az Ostpreussische Provinzialstelle für Naturdenkmalpflege elnöke egy tudományegyetemi tanár. Az ügyvezető egy középiskolai igazgató. A munka- vagy végrehajtó bizottság 8 tagból áll. A kerület területén pedig 515 megbízott működik. Míg a Provinzialstelle in Grenzmark Posen-Westpreussen elnöke a tartományi kerület közigazgatási főnöke (Oberpräsident), második elnöke a schneidemühli főpolgármester stb.

delem és természeti tájgondozás hivatala. (Staatliche Stelle für Naturschutz und Landschaftspflege.)

Badenben a kultúra és oktatásügy minisztériumának (Ministerium des Kultus und Unterrichts) természetvédelmi osztálya végzi a kormányzati teendőket.

A természetvédelem országos szolgálatát állami felhatalmazással a természettudomány és a természetvédelem bádeni országos egyesülete látja el.

Hessenben a pénzügyminisztériumhoz tartoznak a kormányzati teendők, a vidéken pedig a kerületi közigazgatási hivatalok és az erdőhivatalok látják el a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának szolgálatát.

A többi kisebb német tartomány ide vonatkozó szervezetének részletezését mellőzhetőknek véljük.

Elég talán annyit felemlítenünk, hogy Thüringiában a közoktatásügy- és igazságügy-, Mecklenburg Schwerinben a belügyminisztérium, Mecklenburg Strelitzben az államminisztérium belügyi és közoktatásügyi osztályai, Oldenburgban a belügyminisztérium, Braunschweig-ben a közoktatásügyi, Anhaltban az államminisztérium látják el ezeket a teendőket. És így tovább.

Ausztriában a szövetségi kultusz- és oktatásügyi minisztérium (Bundesministerium für Kultus und Unterricht), a szövetségi mező- és erdőgazdasági minisztérium (Bundesministerium für Land und Forstwirtschaft) és a szövetségi kereskedelmi és közoktatásügyi minisztérium (B. ministerium für Handel und Verkehr) közösen inzik a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának kormányzati ügyeit.

Központi szerv a szövetségi emlékhivatal (Bundesdenkmalamt). Az ország területén pedig ezeknek az ügyeknek adminisztratív teendőit az alsóausztriai, felsőausztriai, karintiai, salzburgi, stájerországi, tiroli és voralbergi emlékhivatalok látják el.

Belgiumban a tudomány és művészet minisztériuma (Ministère des Sciences et des Arts) végzi a kormányzati teendőket.

A központi szerv: az emlék- és tájvédelem királyi bizottsága (Commission royale des Monuments et des Sites).

A vidéki ügyeket a kormány által kinevezett levelező tagok látták el.

Dániában: Központi hivatalos szerv: A természetvédelem főbizottsága (Overfredningsnaevn). Kinevezett elnökkel és 6 választott taggal.

Tanácsadó szerv: a természetvédelmi tanács (Naturfredningsraadet) a közoktatásügyminiszter részéről kinevezett 3 és az igazságügyminiszter részéről kinevezett 2 taggal.

Végrehajtó szerv: a Koppenhágában és minden közigazgatási kerületben működő természetvédelmi bizottság (Fredningsnaevn).

Finnországban. A kormányzati teendőket a közoktatásügyi minisztérium végzi.

Az országos teendőket: a finn állam természetvédelmi felügyelője (Finska Statens Naturskyddsinspektör).

Angliában államilag elismert szerv: A történeti jelentőségű helyek és a természeti szépségek fenntartására alakult nemzeti szövetség (The National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty), mely egy végrehajtó bizottság útján fejti ki tevékenységét. Időhöz nem kötötten ismertetéseket ad ki.

Olaszországban a kormányzati teendőket a közoktatásügy minisztériuma (Ministero della Publica Istruzione) látja el.

Természeti emlékvédelmi szolgálatot lát el a Gran Paradiso nemzeti park királyi bizottsága (Commisione Reale del Parco del Gran Paradiso) és az abruzzo-i nemzeti park gondozását ellátó autonóm bizottság (Ente autonomo per il Parco Nazionale d'Abruzzo).

Norvégiában a kultuszminisztérium intézi a kormányzati teendőket.

Az ország területén a természet védelmét királyi rendeletek és egyesületek szolgálják.

Lengyelországban a kultusz- és közoktatásügy minisztériumához tartozik a természetvédelem kormányzati teendői.

Központi szerv a természeti emlékek állami bizottsága Krakkóban (Pánstwowa Komisja Ochrony Przyrody). Kiadja a Természetvédelem (Ochrona Przyrody) című folyóiratot.

Az ország egyes részein a természeti emlékek állami bizottságának gondozói (Kuratóriumai) látják el a természetvédelem szolgálatát.

Ilyen kuratórium Varsóban (Warszawa), Lembergben (Lwów), Pozenben (Poznan) és Vilnában (Wilno) működik.

Svédországban — mint jeleztük — a tudományos akadémia (Vetenskapsakademien) intézi legfelső fokon a természetvédelem ügyeit.

Tanácsadó és végrehajtó szerv a stockholmi természetvédelmi bizottság.

A vidéken a közigazgatási kerület szervei látják el a természetvédelmet.

Svájcban a belügyi departement, illetőleg a szövetségi nemzeti park-bizottság intézik központilag az ügyeket. Vidéken az egyesületek.

Spanyolországban a földművelésügyi minisztériumhoz (Ministerio di Fomento) tartoznak a természetvédelem kormányzati ügyei.

Központi szerv: a nemzeti parkok központi bizottsága (Junta central de Parques Nacionales). Ezenfelül az egyes nemzeti parkok fölött a helyi bizottságok (Juntas locales) öröködnék.¹

E vázlatos ismertetésből megállapítható, hogy legtöbb országban a közoktatásügyi minisztérium látja el az idevágó kormányzati intézkedéseket.

Magyarozatát ennek abban látjuk, hogy a természetvédelem és a természeti emlékek ma már javarészt tudományos kérdésekkel kapcsolatosak; a tudományos ügyek kormányzati intézése pedig mindenütt ennek a minisztériumnak az ügkörébe tartozik. E mellett a mű- és történelmi emlék, a természeti emlékekkel annyira rokon fogalmak és ezek kormányzati ellátása annyira hasonló intézkedéseket kíván meg, hogy nem egy államban azok egységes ellátását találták jónak, sőt azokra nézve egynémely helyütt egységes törvényt is alkottak.

¹ Dr. Walter Schönichen: Merkbuch für Naturdenkmalpflege. Berlin, 1925.

A kultúrállamokban újabban annyira felkarolt és propagált otthonvédelem (Heimatschutz) gondolköre is kiterjed az otthon emlékeinek fennebb említett mind a két fajára és azok mindenféle kategóriájára.

Magyarázatul szolgál végül az a körülmény is, hogy a természet szeretetének fejlesztése, a minél szélesebb körben kívánatos társadalmi tevékenységen kívül nevelési és illetve oktatásügyi kérdés is, melynek kormányzati irányítása megint csak ennek a minisztériumnak az ügykörébe vág.

Mindennek dacára a természetvédelemben fejlett Poroszország sem nélkülözhetette a kormányzat földművelésügyi ágának kooperációs tevékenységét és nem tudja nélkülözni Ausztria sem.

Helyes elgondolás mellett ezt nélkülözni az ügynek jó sikerű szolgálata érdekében nem is ajánlatos, mert végül is a természeti emlékek javarészt a mező- és erdőgazdaságilag művelt földeken fordulnak elő. Ezekkel a szorosabb kapcsolatot mégis csak a földművelésügyi minisztérium tartja fenn és azok ügyeinek kormányzati intézése is ennek a minisztériumnak az ügykörébe vág. Ez intézi emellett az állami mező- és erdőgazdasági birtokok kormányzati teendőit is,¹ amelyekben pedig leghatásosabban és a legszebb eredménnyel biztosítható az ilyen célok szolgálata.

Különösen olyan agrárországban, mint amilyen hazánk is, a kormányzat földművelési ága irányt adó jelentékeny szerepre hivatott a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának szolgálatában.

Korántsem zárja ki azután ez a megállapítás, sőt az előzőkben vázolt fontos körülmények kellő méltánylása és az annyira kívánatos jó sikere kifejezetten szükségessé is teszi, hogy emellett a kormányzat közoktatásügyi ága is kifejtsen széleskörű és annyira fontos tevékenységét ennek a célnak a szolgálatában; és a maga ügykörében irányt adó jelentékeny szerephez jusson. Szükségessé teszi tehát, hogy a két kormányzati ág egyforma erővel kooperáljon és e

¹ Más országokban nem fordul elő, hogy honvédelmi, igazságügyi, vallás- és közoktatásügyi stb. ministeriumok állami, illetőleg alapítványi birtokok gazdasági ügyeinek kormányzati teendőivel foglalkoznak, — mint nálunk.

nemes célok előbbrevitelében egymással egyetértésben és párhuzamosan működnek. Ennek pedig megfelelő szervezet mellett és a surlódási felületek körültekintő kiküszöbölése, valamint a szerepek megértő helyes megosztása esetén nem is lehet akadály.

Nekünk azután nem lehet irányadó, hogy egyes államok sajátos körülményeik között a természeti emlékek ügyének kormányzati ellátását a belügyminisztériumra ruházzák. Ott fordul elő ez az eljárás, ahol kifejtett már az ilyen irányú tudományos és társadalmi tevékenység, és inkább a rendészeti kérdések kívánnak kormányintézkedéseket. Amint egészen sajátos Svédország esete is, ahol a tudományos akadémiára (Vetenskapsakademien) bízzák a természeti emlékek és a természetvédelem ügyének intézését és abba a kormányzat egyes ágai csak bizonyos kérdéseknél a szükség szerint kapcsolódnak be.

Azonban már nekünk is útmutatásul szolgálhat az a megállapításunk, hogy úgyszólván minden kultúrállam kormányzati ágának, vagy ágainak tevékenysége csak az e célokat szolgáló törvények előkészítésére, az általános érvényű, és irányt szabó kormányrendeletek kiadására, és legfeljebb még a természeti alkotások valamely jelentékenyebb összességének természeti emlékké nyilvánítására és a természet védett helyeinek általánosan kötelező erejű megállapítására terjed ki. Egyáltalán csak az ügyek vitelének általános irányítására és jósikerű biztosítására, tehát szigorúan kormányzati jellegű intézkedésekre szorítkozik, minden további bürokratikus tevékenység és a részletekbe menő intézkedések fenntartása nélkül.

Az ügyek adminisztratív ellátását — mint láttuk —, ahol külön e célra szervezett központi hivatal, vagy miniszteri biztos működik, erre, valamint az ilyen feladatokkal is megbízott kerületi hivatalokra és a társadalmi szervezetekre ruházzák. Több helyen a közigazgatás szerveit vonják be, másutt inkább a társadalmi szervezeteket. Némely helyen a közigazgatás hatósági szerephez is jut, másutt csak adminisztratív tényező.

Több országban — mint láttuk — tanácsadó, nem egy helyen pedig még végrehajtó szervként is szakértő központi bizottság mű-

kődik, ami tanácsadás tekintetében kétségkívül jó hatású az ilyen különös szakértelmet kívánó ügyek irányításánál. Poroszországban pedig még a vidéken is alakítottak bizottságokat a természetvédelmi ügyek ellátására, mely intézmény ott minden tekintetben jól bevált.

A társadalom tehát egyes személyekkel és még inkább szervezetek és egyesületek útján lényegesen bekapcsolódik a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának munkájába, ami a jó siker érdekében nélkülözhetetlen is, mert a száraz adminisztratív tevékenység nem sok eredményt ígér.

2. Hazánkban.

Ha mi ezek után és az eddig kifejtettek számbavételével hazai viszonyaink szükségleteit, tehát a nálunk kialakítani kívánatos szervezet szerkezetének egybeállítását mérlegeljük, úgy véljük, hogy mindenképpen megfelelne a célnak, ha a kormány földművelési ága látná el továbbra is a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának közigazgatási vonatkozású kormányzati teendőit, míg a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez annak népnevelési, oktatásügyi és tudományos vonatkozásai tartoznának.

Az általános érvényű miniszteri rendeleteket pedig, amelyek nagyobb számban úgyis csak kezdetben válnak szükségessé, míg utóbb már nagyon ritkák, az egyöntetűség és a közös cél jó sikerének szolgálatában egy 3, esetleg 5 tagból álló miniszterközi bizottság tárgyalná meg, melyen egyik évben az egyik, a másik évben a másik minisztérium egy magasabb állású megbízottja elnökölné.¹

A tudományos körök és a természetvédelemmel, valamint a természettudományi ilyen vonatkozású kutatásokkal valamely kapcsolatban álló szervek annyira kívánatos bevonását és ezzel azok nem nélkülözhető közreműködésének biztosítását a műemlékek országos bizottságához hasonlóan egy Budapesten székelő természetvédelmi országos bizottság (természetvédelmi tanács) szervezése oldhatná meg a legsikeresebben. Ebbe a két miniszter az érdekelt

¹ Egy ilyen bizottság a most vázolt szervezettel tárgyalja és állapítja meg jó sikerrel a soproni bányamérnöki és erdőmérnöki főiskola kormányzati rendelkezéseit, miután ennek a főiskolának bányamérnöki része a pénzügyminisztérium, erdőmérnöki része pedig a földművelésügyi minisztérium ügykörébe tartozik.

minisztériumok hivatalból kirendelt képviselőin kívül a természet védelmét szolgáló, vagy ilyen célokkal valamely kapcsolatban álló szervezetek, tudományos és társadalmi intézmények és egyesületek tagjaiból, valamint a mező- és erdőgazdaság művelőiből és a természetbarátok közül nevezne ki megfelelő számarányban tagokat.

Ennek az országos bizottságnak a kormány kötelékén kívül álló egyén lenne az elnöke és úgy mint a műemlékek országos bizottságánál, volna egy végrehajtó szűkebb bizottsága és úgy mint ott, egy állandó alkalmazásban álló ügyvezetője,³ aki az országos bizottság adminisztratív teendőit végezné, a természet védett tárgyainak központi nyilvántartását ellátná, a helyi bizottságok működését támogatná és a vidéken a társadalmi szervezéseket elősegítené, a propagandát stb. előkészítené stb.

Az országos természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának államigazgatási adminisztratív teendőit, a védett növényeknek, állatoknak és geológiai alakulatoknak a természet védett helyeinek és a természeti emlékeknek helyi nyilvántartását, azok hivatalos felügyeletét és a mindezzel kapcsolatos ilyen irányú egyéb teendőket az államerdészeti igazgatásról szóló 1923. évi XVIII. tcikkkel erre delegált és e célra tényleg alkalmas országos szervezettel rendelkező m. kir. állami erdőigazgatóságok, az alájuk rendelt erdőfelügyelők és erdőhivatalok útján látnák el.

Az erdőigazgatóságok tennék meg szükség szerint a hivatalos előterjesztéseket a földművelési minisztériumhoz és vennék annak utasításait.

A külföld jó eredménnyel járó példáin okulva, a természettudományok vidéki művelőinek, a vidéki ilyen vonatkozású egyesületeknek, valamint a természetbarátoknak bevonása és ezzel az ügy jó sikerének biztosítása érdekében kívánatosnak látszik, hogy főleg a vidéki tudományegyetemek (Debrecen, Szeged, Pécs), a főiskolák (Sopron), a gazdasági akadémiák (Magyaróvár, Keszthely) székhelyein, valamint olyan nagyobb városokban (főleg megyei székhelyeken), ahol több ilyen kérdésekkel kapcsolatban álló intézmény (erdőigazgatóság, erdőhivatal, gazdasági felügyelőség, kultúrmérnöki hivatal, mezőgazdasági kamara, mezőgazdasági ki-

³ Aki a miniszteriumnak e célra kirendelt tisztviselője is lehetne.

sérletügyi intézmények stb.) és több középiskola van, helyi természetvédelmi bizottságok alakuljanak, megfelelő szervezettel.¹ Ezek gondoskodnának a védelemre szoruló természeti alkotások és a természeti emlékek felkutatásáról, azok szemmel tartásáról, a természetvédelem érdekében kívánatos propagandáról (előadások, filmek bemutatása, stb.) és így ezek teremtenének életet és élénkséget a természetvédelem szolgálata körül. Az ilyen vidéki bizottságokból alakított szervezetet és egyáltalán a vidék kultúrgócainak megszervezett bevonását nagyon nélkülözi a műemlékek országos bizottsága is, mert ilyenek működése mellett egyes műalkotásoknak és műemlékeknek a közelmúltban is tapasztalt sajnálatos megsemmisülése még sem következhetett volna el!

Ezek a bizottságok szerves kapcsolatban működhetnének egyfelől az országos bizottsággal, másfelől az államerdészeti igazgatásnak erre a szolgálatra utalt szerveivel, amint azok egy megbízottja egy ilyen bizottságnak esetleg ügyvezetője és előadója is lehetne és elláthatná annak adminisztratív teendőit is.

Az eddigiekben vázolt szervezet nem igényelne számbajöhető kiadást és a körülmények mérlegelése szerint a mai viszonyok között meg is felelne a hazai természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásához fűződő érdekeknek.

¹ „Auf alle Fälle ist dafür Sorge zu tragen, dass, für die Feststellung, Erforschung und dauernde Beobachtung der Naturdenkmäler, der geschützten Arten und der Schutzgebiete ein stark dezentralisiertes System von Gewährsmännern gebildet wird, so dass über jede Bedrohung der Natur, wie der Landschaft als bald an eine zum Eingreifen berufene Stelle berichtet werden kann.“ Dr. Schönichen: Wege zum Naturschutz. Breslau 1926. 124. old.

III. Egy hazai természetvédelmi törvényalkotás tervéhez.

Az előzőkben kifejtettek után már nem nehéz összefoglalnunk mindazt, amit egy ilyen törvényalkotásban szükségesnek és nélkülözhetetlennek tartunk.

Ezek szerint egy, a hazai viszonyoknak megfelelni hivatott természetvédelmi törvényben mindenképp előtt is annak kell kifejezésre jutnia, hogy a magyar állam a szebb természeti tájak képének zavartalan fenntartását, a kipusztulás veszélye miatt, vagy bármi más okból oltalmazásra szoruló állat- és növényfajokat, valamint az elpusztítással fenyegetett szebb geológiai alakulatokat egyenként, vagy az e célból kijelölt területek határain belül előforduló összességükben (természetvédelmi helyek), továbbá a tudományosan érdekes és értékes, esetleg bármi más tekintetből fenntartásra érdemes egyes természeti emlékeket; vagy rezervációra érdemes nagyobb területrészeket, valamint a történeti események színhelyeinek, továbbá az irodalom- és művészettörténelemnek természeti emlékeit, végül a történeti és műemlékeknek természeti díszzeit és a bármilyen hazafias vonatkozásban emlékként ültetett fákat és parkokat a minőségüknek és körülményeiknek megfelelő formában és módon törvényes védelembe fogadja. E védelem hatályos biztosításáról pedig a törvény részletes előírásokkal és büntető határozatok terhe mellett kormányhatósági rendeletek útján intézkedik.

Ennek a védelemnek a kormányzat és az autonóm közigazgatás minden szervénél és azoknak e kérdéseket érintő minden rendelkezésében is érvényt kell szerezni. Kötelezné ezért a törvény a

kormányzat illetékes ágait és alárendelt hivatalait, valamint az autonóm közigazgatás szerveit és azok közegeit arra, hogy a törvény életbeléptétől kezdve mindennemű építő munka, tehát a köz- és magánjellegű magasépítések, bármilyen természetű és célú vízépítések, a különféle rendeltetésű földmunkálatok és bányaművelések, az út- és vasútépítések, távíró- és telefonvonalvezetések, villamos erőátvitel stb. munkálatainak tervezésénél, végrehajtásuk feltételeinek megállapításánál és azok kivitelénél, ép úgy e létesítményeknek a fenntartásánál és gondozásánál, szóval minden olyan tevékenységnél, amellyel a természetnek védelemre érdemes tárgyai bármilyen vonatkozásba kerülhetnek, azok oltalmazására szigorú figyelemmel legyenek és a törvény rendelkezéseinek, valamint az annak alapján kiadott utasításoknak kellő betartásáról megfelelő intézkedésekkel gondoskodjanak. Ugyanilyen hatósági védelmet igényelnek a természet fenn felsorolt tárgyai a parcellázások és tagosítások terveinek, valamint az erdőgazdasági üzemterveknek előkészítésénél, jóváhagyásánál és végrehajtásánál, a mező-, erdő és kertgazdaság, valamint bármilyen más természetű földművelési, vagy földhasználási mód¹ üzésénél, a vadászati és halászati kormányintézkedéseknél, továbbá az ilyen tárgyú bérletek feltételeinek megállapításánál, jóváhagyásánál, stb. Szóval minden olyan munkálatoknál, amelyek a természetnek védelmet igénylő tárgyaival bármilyen vonatkozásban vannak, vagy ilyenbe kerülhetnek.

Ép így kellene gondoskodni az üdülésre is használt erdők és más kirándulóhelyek képét rontó hirdetések, árubódék, gyorsfényképezők, stb. alkalmazásának szabályozásáról, valamint a papír-hulladékok és más elhasznált tárgyak elszórásának tilalmáról.

Teljes részletezettséggel kellene gondoskodni végül mindazon tilalmak egész sorának törvényes érvényesítéséről, amelyek a természet védelmét és a természeti emlékek fenntartását hivatottak biztosítani.

A természetvédelem és a természeti emlékek fenntartására irányuló kormányzati ügynek szolgálatát a törvény a teendőknek szükségszerű világos tagolása szerint egyébként a földművelésügyi és a vallás- és közoktatásügyi miniszterek ügykörébe utalná.

¹ Pl. sport.

A földművelésügyi miniszterhez tartoznának a természet védelmére és a természeti emlékek fenntartására irányuló azok a feladatok és azok az adminisztratív vonatkozású kormányzati teendők, melyeket az 1923. évi XVIII. tc. értelmében középfokon az alája rendelt m. kir. erdőigazgatóságok, az erdőfelügyelők, alsófokon pedig a m. kir. erdőhivatalok útján látnának el. A vallás- és közoktatásügyi miniszterhez pedig a tárcája ügyköréhez illetékes oktatásügyi és a tudományos vonatkozású ügyek tartoznának.

A cél szolgálatának jó sikere érdekében különben a két miniszter egyetértő kooperációs tevékenysége szükséges, amit általános érvényű és mind a két minisztérium ügykörét érintő miniszteri rendeletek kiadásánál a két minisztérium kiküldötteinek közös megállapodásával kellene biztosítani.

Át nem hidalható ellentétek felmerülése esetében a minisztertanács határozná.

Más kormányzati ágak¹ kötelességévé tételnék, hogy az a tárgyal vonakozásban álló további törvénytervezéseiknél a természetvédelemnek és a természeti emlékek szolgálatának érdekeit figyelmen kívül ne hagyják, és hogy úgy ezek elkészítését, mint a természetvédelem érdekében kiadni szükséges és a fentiek szerint ügykörükbe tartozó intézkedéseket a földművelésügyi miniszter véleményének meghallgatása és javaslatainak figyelembe tartása mellett eszközöljék.

Ha oktatásügyi, vagy tudományos kérdéseket érintő intézkedésekről is van szó, a vallás- és közoktatásügyi miniszter meghallgatása nem lenne mellőzhető.

A földművelésügyi miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben a két minisztérium képviselőiből, a tudományos intézmények, valamint a természetvédelemmel valamely vonatkozásban lévő tudományos és társadalmi egyesületek tagjaiból, a műemlékek országos bizottságának két tagjából és a természet barátai közül országos bizottságot szervezne és annak tagjait 3 évre nevezné ki.

A kerületi, illetve vármegyei alább tárgyalni kívánt vidéki bi-

¹ Kereskedelemügyi, belügyi stb.

zottságokat azok megszervezése után és ugyanilyen kinevezés alapján, egy-egy tag képviselné az országos bizottságban.

Az országos bizottság ügyeit a földművelésügyi miniszter alá rendelt ügyvezető (miniszterbiztos) intézné, aki egyben az országos bizottság előadója lenne.

Az országos bizottság elnöke, egy a kormány kötelékén kívül álló, és a természettudományok művelésében, esetleg a természetvédelem körül érdemeket szerzett, vagy egyébként az ilyen törekvések odaadó felkarolására egyéni tulajdonai és társadalmi állásánál fogva hivatott egyéniség lenne.

Az országos bizottság feladatai közé tartoznék a természeti tájak védelme és ennek a célnak a szolgálatában a kívánatos intézkedések megtétele, illetve az illetékes minisztériumokhoz felterjeszteni kívánatos ilyen irányú javaslatok elkészítése.

Feladatát képezné: az országban védelemre szoruló növények, állatok és geológiai alakulatok, továbbá a természetvédelmi helyek és fenntartásra érdemes egyes természeti emlékek, vagy rezervációra ajánlott nagyobb területek kijelölésére vonatkozó javaslatok elkészítése és a már kijelöltek esetleg még tudományos kutatást és felderítést igénylő munkálatainak megállapítása és irányítása. Azok érdekében a saját hatáskörben való intézkedés, illetve a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé terjeszteni kívánt javaslatok megtétele. Feladata lenne továbbá a megoltalmazásra váró mindezeknek a természeti tárgyaknak, valamint a történelmi és műemlékek természeti díszeknek és a hazafias vonatkozással emlékként ültetett fák- és parkoknak a helyi bizottságok javaslata alapján kívánatos számbavétele, felülbírálása és megoltalmazásukhoz a törvényes védelembe fogadásra irányuló javaslatnak a földművelésügyi miniszter elé terjesztése.

Feladata lenne az így végérvényesen kijelölt és törvényes védelembe fogadott természeti tárgyaknak törzskönyvszerű központi nyilvántartása, és azok megoltalmazásának és illetve fenntartásának szolgálatában a saját hatáskörben való intézkedés, vagy az azt meghaladó esetben az ezirányú javaslatoknak a földművelésügyi miniszter elé terjesztése.

A természetvédelem szolgálatában álló tudományos irodalom

elősegítése, valamint a természetvédelem propagálására és a természeti emlékek ismertetésére irányuló irodalmi tevékenység irányítása, támogatása és az illetékes helyekre ilyen irányban kívánatos javaslatok megtétele.

A természetvédelemre és a természeti emlékek megoltalmazására az ifjúság nevelésében és oktatásában szükséges intézkedések megtételére vonatkozó javaslatok elkészítése és előterjesztése.

A természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának propagálását szolgáló és vetített képek bemutatásával, vagy rádió útján közreadni kívánt előadások rendezésének irányítása, elősegítése, támogatása és illetve az ilyenek megtartása érdekében az illetékes helyekre kívánatos javaslatok megtétele, illetve kész előadási anyagok és képek rendelkezésre bocsájtása.

Végül vélemények nyilvánítása, illetve javaslatok tétel a földművelésügyi, vagy a vallás- és közoktatásügyi miniszterek részéről a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának ügyeit bármi egyéb tekintetben szolgáló és külön, vagy együttesen kiadni tervezett rendeletekre és szabályzatokra nézve; valamint javaslattétel ilyenek kiadására.

A természetvédelemnek és a természeti emlékek fenntartásának az egész ország területén vidékenként kívánatos államigazgatási helyi adminisztratív teendőit, a hivatali kerületükön belül törvényes védelembe fogadott növényeknek, állatoknak és geológiai alakulatoknak, a természet védett helyeinek és a természeti emlékeknek törzskönyvben és térképeken megkívánt helyi nyilvántartását, azoknak szolgálati kötelességből folyó hivatalos felügyeletét és a mindezzel kapcsolatos egyéb, az állami szolgálatot terhelő adminisztratív és műszaki teendőit az államrendészeti igazgatásról szóló 1923. évi XVIII. tc. rendelkezéseinek megfelelően a kerületükkel az ország egész területét behálózó m. kir erdőigazgatóságok az erdőfelügyelők és erdőhivatalok útján látnák el.

Az erdőigazgatóságok szükség szerint előterjesztéseket tennének a földművelésügyi miniszterhez és végrehajtanák annak utasításait. Kapcsolatot tartanának fenn az országos bizottsággal és közreműködnének az alábbiak szerint megszervezni kívánt helyi bizottságok tevékenységében. Azokat helyi és egyéb ismereteikkel,

valamint a hivatalos kötelességből folyó teendők keretében megfelelően támogatnák.

Az országos bizottság munkájának eredményesebbé tételére az egész országra kiterjedően, lehetőleg minden vármegyében, vagy ha ennek bármilyen akadálya lenne, nagyobb vidéki kultúrgócokon a már az előzőkben is említett kerületi, illetve megyei bizottságok szerveztetnének. Ezek tagjait a vidéki tudományegyetemeknek és főiskoláknak, a gazdasági akadémiáknak és középiskoláknak, a természetvédelemmel vonatkozásban álló tanszékeit ellátó tanáraiból, az ilyen kérdésekkel a szolgálati teendők révén, vagy egyébként érdekelt hivatalok és intézmények (gazdasági felügyelőségek, állami és uradalmi erdőhivatalok, kultúrmérnöki és államépítészeti, állami és magánbányászati hivatalok) tisztviselőiből, valamint a mezőgazdasági, kísérletügyi és egyéb hasonló intézmények, továbbá a természetvédelemmel vonatkozásba hozható egyéb társadalmi szervezetek (cserkészlet stb.) és egyesületek (turista egyesületek stb.) tagjaiból, végül a természet egyéb művelői és barátai közül az országos bizottság javaslata alapján, és a vallás- és közoktatásügyi miniszter meghallgatása után 3—3 év tartamára a földművelésügyi miniszter nevezné ki. Ugyanilyen eljárás alapján nevezné ki a földművelésügyi miniszter a kerületi, vagy vármegyei bizottságok elnökeit is.¹

A vármegyei alispán, vagy helyettese, a polgármester, vagy helyettese, a közigazgatási és rendészeti ügyek bizottsági elbírálásának és intézésének hozzáértő támogatására hivatalból lennének tagjai a kerületi bizottságoknak.

A kerületi bizottságok, ha a szükség úgy kívánja, kebelükből 5—6 tagú végrehajtó bizottságot választanak, melyben ezenkívül a kerületi, illetve megyei bizottságnak hivatalból résztvevő tagjai is közreműködnének.

A kerületi, illetve vármegyei bizottságok tevékenysége elősegíteni lenne hivatott az országos bizottság működését, amiért is feladata lenne: a természeti táj védelme és az annak biztosítását elősegítő helyi teendők megtárgyalása, a védelemre szoruló természeti

¹ Nem látnók akadályát annak sem, ha csak első ízben történnék a tagok kinevezése, azután pedig a helyi bizottság magát időközönként választás útján egészítené ki.

tárgyak felkeresése, a tudományos kutatás teendőire nézve az országos bizottság elé terjesztendő javaslatok megtétele és az ilyen irányú kutató munkálatoknak előkészítése esetleg azoknak az országos bizottság hozzájárulásával való végrehajtása.

A védelemre szoruló különféle természeti tárgyak, vagy az ilyenek által elfoglalt területek számbavétele, azoknak törvényes védelembe fogadására vonatkozó javaslat megtétele az országos bizottsághoz.

A törvényes védelembe fogadott természeti emlékek megoltalmazására irányuló helyi intézkedések megtárgyalása, és a természetvédelem minden rendű propagálására és gyakorlati elősegítésére irányuló helyi teendők megállapítása és végrehajtása, valamint az esetleges javaslatok előterjesztése az országos bizottságokhoz.

A helyi bizottságok ügyrendjét, munka- és hatáskörét az országos bizottság javaslatára, a vallás- és közoktatásügyi miniszter meghallgatása után a földművelésügyi miniszter állapítaná meg.

A természeti tájak védelmére nézve lehetőleg a törvényben, vagy ha abba beléilleszthető nem lenne, a végrehajtási utasításban kellene kifejezésre jutnia annak, hogy a törvény azok védelembe fogadásával egyáltalán nem kívánja a gazdasági és kulturális fejlődést bármiképpen is megakasztani, hanem azt a célt szolgálja, hogy minden emberi munkát úgy hajtsanak végre és a létesítmények olyan formában és kivitelben illeszkedjenek a természeti alkotások közé, hogy azok képét semmiképpen ne rontsák. E mellett pedig mindenki úgy élvezze a természet tárgyait, hogy ezzel ne rontsa, sőt lehetőleg emelje a természeti táj képét.

Az egyenként védelembe fogadni kívánt állat- és növényfajok, valamint a geológiai alakulatok jegyzékét, valamint az azok védelmére irányuló és törvényes erejű rendelkezéseket az országos bizottság részéről kellő indokolással előterjesztett részletes javaslat alapján, a vallás- és közoktatásügyi miniszter véleményének kikérése után a földművelésügyi m. kir. miniszter adná ki.

Az országos bizottságot ezek összegyűjtésében és a védelembe fogadásra vonatkozó javaslatok megtételében a helyi bizottságok munkája és javaslatai, valamint az erdőigazgatóságok adminisztratív közreműködése támogatná.

Azoknak a természetvédelmi területeknek a kijelölésére, amelyekeken kipusztulással fenyegetett, vagy bármi más okból oltalmazásra szoruló állat- és növényfajok élnek, vagy elpusztítással fenyegetett geológiai alakulatok vannak, ugyancsak a helyi bizottságok küldenének be saját kezdeményezésükből, vagy felhívásra javaslatot, amelyet az erdőigazgatóságok helyrajzi térképpel, a tulajdonjogi kérdések megvilágításával, és a védelem szolgálatának ellátására vonatkozólag kifejtett véleményükkel egészítenének ki.

A törvényes védelembe fogadás azután az országos bizottság elbírálása után és javaslata alapján történék.¹

Ugyanilyen értelemben történék a természeti emlékek (ideértve a nemzeti parkokat is) kijelölésére vonatkozó javaslatok előterjesztése és a természeti emlékké nyilvánítás eljárása is.

A törvényben biztosítani kell annak a kimondását, hogy a kisajátítási törvény hatálya minden olyan természeti emlékre, sőt a természeti tájnak védelembe fogadni kívánt olyan részletére is kiterjeszthető, amelynek állandó jellegű védelme és fenntartása a természetvédelmi országos bizottság véleménye szerint egyébként nem biztosítható, és annak az ilyen eljárás útján való tartós megoltalmazása nemzeti érdekből elengedhetetlenül szükséges. A kisajátítási eljárást ilyen esetben saját közegei útján a földművelésügyi miniszter indítja meg.

Ez a törvény természetszerűleg magában foglalná a madárvédelmi intézkedéseket is és gondoskodnék a Madártani Intézetnek a természetvédelmi érdek ilyen egységes szolgálatába való megfelelő bekapcsolásáról is.

A törvényben végül a természet védelmének és a természeti emlékek fenntartásának biztosítására irányuló megfelelő büntető szankciókról és az azok végrehajtására irányt adó rendelkezésekről kellene gondoskodni.

A törvény rendelkezéseinek jó sikerét egy egészen részletes végrehajtási utasítás és az ezt kiegészítő rendeletek biztosíthatják, melyek beható előtanulmányokat igénylő kidolgozása és kétséget

¹ A törvénynek ilyen rendelkezései megfelelő részletes utasítás mellett, egy külön madárvédelmi törvény megalkotását mellőzhetővé tehetik.

kizáró világos rendelkezései hivatottak a kitűzött célnak helyes irányt adni és a megfelelő eredményeket biztosítani.

E tárgyunk befejezéseül, és az ezt taglaló fejtegetéseink alapgondolatának magyarázatául megjegyezni kívánjuk még, hogy az országos bizottság és a helyi bizottságok szervezésére vonatkozó javaslataink a hazai mai körülmények között elérhető lehetőségig kapcsolatot létesítenének a társadalom e vonatkozásokban legilletékesebb tényezőivel. Nem mellőzhettük mind e mellett a törvényes szabályozásnak a hivatalos szervekkel való elégséges kapcsolatát sem.

Hazai társadalmunkat ugyanis nem itatta még át a kívánatos mértékig a természetvédelem és a természeti emlékek gondozásának nagy nemzeti és kulturális jelentősége és nem vert széles körökben még elég mély és kellően szétágazó gyökeret a természet szeretete sem; amiért is a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának ügyét a hivatalos szervekkel annál is inkább szoros kapcsolatba kell hozni, mert annak szolgálata a társadalom szélesebb rétegeiben még megfelelő mértékben az önkéntes támogatására nem számíthat.

Idők multán, ha már a törvényes rendelkezéseknek érvényt lehetett szerezni, legfőképpen pedig, ha a mai fiatalabb nemzedék arra nevelésével a társadalom tágabb köreinek érdeklődését is felkelteni sikerült, ennek a nemes célnak a szolgálatába hova-tovább magától is mind jobban bekapcsolódik majd a társadalom, ami a ma kívánatosnak talált szervezetekben is változást tehet majd szükségessé, és azt bizonyára egyszerűbbé teheti.

Később már nálunk is — úgy mint más nemzeteknél — a társadalom maga is létesít majd olyan szervezeteket, amelyek éberren őrködnek a természetvédelemhez és a természeti emlékek fenntartásához fűződő fontos nemzeti érdekeken és egyrészt magára vállalja, de másrészt lelkes tevékenységgel hatályosabbá és eredményesebbé is teheti majd az ilyen célok szolgálatát.

A társadalom érdeklődése felkeltésének módjaival az ilyen célokat előmozdítani hivatott eszközökkel, valamint a külföld ilyen célú egyesületeivel és szerveivel érdemes ezért külön és részletesebben foglalkoznunk.

IV. A természetszeretet és a természeti tárgyak megbecsülésének fejlesztése.

A természet szeretetét és vele a természetvédelem kultuszának fejlesztését, ép úgy mint a természeti emlékek fenntartásához, és azok elpusztulástól való megóvásához fűződő nemzeti érdekek jelentőségének terjesztését elősegíthetjük:

1. Irodalmi tevékenységgel; nevezetesen: tudományos munkák és tanulmányok útján, az átlagos műveltségű egyének részére készült ismertetésekkel és végül a népies olvasmányokkal. Tehát könyvekkel, folyóiratokkal és a napi sajtóban közreadott közleményekkel egyaránt.

2. A hazai szebb természeti tájakról, a védelmet igénylő növény- és állatfajokról, valamint geológiai alakulatokról és a természeti emlékekről, természeti parkok látványosabb részleteiről, továbbá a történeti és műemlékek természeti díszeiről készült képeknek, rövid magyarázó sorok kísérete mellett, képes folyóiratokban és napilapokban való közzétételével; a tantermekben és nyilvános helyeken való kifüggesztésével, az ilyen képek gyűjteményes, albumszerű kiadásával, továbbá az ilyeneket ábrázoló képeslevelezőlapok terjesztésével.

3. A társadalom különböző rétegei részére tartott és vetített képekkel kísért előadásokkal, valamint a rövid magyarázó sorokkal kísért és a mozgószínházak részéről bemutatott vetített képekkel és

4. a rádió útján terjesztett előadások útján. Végül

5. az iskolai oktatás keretében, tehát a különféle alsó-, közép-

és felsőiskolákban tartott ilyen irányú előadásokkal, és az iskolai könyvekbe foglalt olvasmányokkal, és illetve ismertetésekkel, valamint a felső iskolák részére írt segédkönyvekben közreadott fejtegetésekkel.

Azoknak, akik a természettudományokat művelik, a közérdek mellett saját érdekük is, hogy a természet, a maga egész mivoltában megfelelő védelemben részesüljön és annak keretében a tudomány művelésére fontos természeti emlékek érintetlenül fennmaradjanak! Kívánatos ezért, hogy a természettudományok művelőinek tollából minél több olyan tudományos munka lásson napvilágot, mely a természetvédelem jelentőségét méltatja, mely a természeti emlékek megismerésére irányuló kutatómunka eredményeiről számol be és azokat egybefoglalóan ismerteti. Fontos érdekek kívánják meg azt is, hogy a tudományos intézmények és társulatok az ilyen célú tudományos kutatást, azok eredményeinek közzétételét és az e tárgyú ismertetések, úgy mint a külföldön, nálunk is minden rendelkezésünkre álló módon és eszközzel elősegítsék.

A kormány és a tudományos intézmények és társulatok feladata az is, hogy a társadalom általános műveltségű rétege részére, az érdeklődést lekötő és kellően illusztrált ilyen tárgyú könyvek, ép úgy az alsóbb rétegek szükségletére, az ezeket a célokat szolgáló népies olvasmányok kiadásáról, más országok példáihoz hasonlóan gondoskodjanak.

A természettudósok, a természettudományokkal foglalkozók, a természetbarátok stb. feladata, hogy folyóiratokban és a napi sajtóban minél gyakrabban tegyenek közzé olyan közleményeket, amelyek az olvasóközönség figyelmét e kérdésre reáterelik, érdeklődését fölkelik és egyben a természet szeretetének terjedését elősegítik. A hazai társadalmat nevelni kell ezeknek a céloknak a szolgálatára, amihez minden esetre egyik jelentős eszköz az ilyen tárgyú irodalmi tevékenység.

A hazai szebb természeti tájakról a védelmet igénylő növény- és állatfajokról, valamint az érdekesebb geológiai alakulatokról és a természeti emlékekről, továbbá a történeti és műemlékek természeti díszeiről, a hivatásos és műkedvelő fényképészek eddig is már igen érdekes és értékes felvételeket készítettek, bár az ilyenek-

nek egész sora vár még ma is nálunk arra, hogy róluk képek készüljenek. Nagy szolgálatára lenne a természetvédelemnek, ha ezek képei a természet védelmét propagáló sorok kíséretében folyóiratokban, napilapokban, vagy azok mellékleteként minél gyakrabban és minél nagyobb számban látnának napvilágot!

Ilyen képeknek nyilvános helyeken való kifüggesztésével, azoknak gyűjteményes, albumszerű kiadásával és az ilyeneket ábrázoló képes levelezőlapok terjesztésével nagyban elő lehetne segíteni azt a célt, hogy a társadalomnak a hazai természeti kincsek iránt való érdeklődését felkeltse.

Németországban, Svájcban, Hollandiában, de a nyugat egyéb országaiban is egyaránt az ilyen munkák és a sokszorosított képek egész sora látott napvilágot; és olyan képeslevelezőlapokat is árulnak ott mindenfelé, melyek pl. a védelembe fogadott növényeket, madarakat, vagy a természeti emlékként becsült nagykoru és méretű fákat, a vándorköveket stb. igen szép és tanulságos kivitelben ábrázolnak.

Szisztematikusan egybeállított gyűjteményes felvételek nálunk még ritkák. Példaként felemlítjük, hogy az aggteleki barlangról először Divald, legutóbb pedig Balog Rudolf fényképész készített ilyen értelemben igen sikerült felvételsorozatot, melynek képei ennek a természeti kincsünknek látványosságait gyűjteményes összeállításban igen szép felvételekkel tárják a szemlélő elé. Az utóbbiakról azután képes levelezőlapok is készültek, tetszetős kivitelben. Legutóbb dr. Vajda Ernő és László indították meg a *Flora photographica Hungariae* (A magyar flóra fényképekben) című és 3 csoportban egyenként 150 képet tartalmazó igen sikerült képsorozat kiadását, mely a kiváló hozzáérféssel készült szép képek gyűjteményes összeállításában mutatja be a magyar flóra figyelemre érdemes, értékes anyagának egy jelentékeny részét.

Nagy hasznára lenne a cél szolgálatának az is, ha minél nagyobb számban olyan fényképek is készülnének és a társadalom minél szélesebb köreiben elterjednének, amelyek a természeti tájak képének elrontására hívnák fel a figyelmet, amelyek a szebb, vagy tudományos érdekből becses természeti értékek rongálását és az

elpusztításukat okozó cselekmények következményeit mutatnák be. Utalunk itt azoknak a képeknek a hatására, amelyek a Badacsonyi és egyáltalán a balatonvidéki bazalt-hegyek védelme érdekében Herzeg Ferenc részéről megindított akció kapcsán a napilapokban és a Természettudományi Közlönyben láttak napvilágot. Amelyek a társadalom széles rétegeiben nagy visszahatást keltettek és a pusztítások meggátolására vonatkozó törvényhozási egyhangú elhatározásra vezettek.

Nálunk sajnos sokféle ilyen rongálás történik. Ezek minél gyakoribb ismertetése kétségkívül hasznára válnék a természetvédelemnek.

A társadalom különböző rétegei részére tartott és vetített képekkel kísért előadásokkal, valamint rövid magyarázó sorokkal kísért és a mozgósínházak részéről bemutatott vetített képekkel és a rádió útján terjesztett előadások útján is nagyban elősegíthetnénk a természet védelmének és a természeti emlékek fenntartásának biztosítását. A vetített képekkel való előadások rendezéséhez, elsősorban is a szükséges képek összegyűjtése és a filmek elkészítése volna az első feladat, aminek irányítására akkor, ha a természetvédelmi országos bizottság működne, ez, illetve annak ügyvezetője és a kerületi, illetve megyei bizottságok lennének hivatottak. A természetvédelmi országos bizottság stb. feladata lenne az is, hogy a védelembe fogadott növények, állatok és geológiai alakulatok, valamint a természeti emlékek stb. törzskönyvi nyilvántartása mellett ezek fényképeinek egybegyűjtéséről és megőrzéséről gondoskodják.

Vetített képekkel kísért előadások rendezésére ugyanolyan mértékben hivatottak azok az egyesületek (Természettudományi társulat, Barlangkutató társulat, Madárvédelmi Szövetség stb.) és azok az intézmények (Madártani Intézet, Földtani Intézet, stb.) is, amelyek érdekkörébe vág, hogy a hazai természeti kincsek védelmének és fenntartásának a társadalmat megnyerjék.

Hivatott végül ilyenek rendezésére a kormányzat is. Annak ügyvállalás- és közoktatásügyi, mint földművelésügyi ága. Feladata ugyanis mindkettőnek, hogy a természetvédelem és a természeti

emlékek fenntartásának ügyét kormányzati szemszögből megítélten egyfelől tudományos és oktatási céllal, másfelől a gyakorlati megvalósítás szolgálatában minél hathatósabban felkarolja és úgy anyagi, mint erkölcsi tekintetekben támogassa és irányítsa.¹

A természet védelmének szolgálatában tartott előadások az iskolai tanításon kívül a tudományos társulatoktól kezdve le egészen a gazdakörökig jó sikerrel járnának.²

A természet védelmét és a természeti emlékek fenntartását szolgáló vetített képek hatását az álló képek helyett alkalmazott mozgó képekkel jelentékenyen fokozhatjuk. Ilyen filmfelvételekre intézmények és vállalatok hivatottak elsősorban.

Nálunk a kormánynak, mely a filmiparra befolyást gyakorol, a bemutatni kívánt filmeket pedig ellenőrzi, módjában van közrehatni, hogy főleg az állat- és madárvédelem körébe vágó érdekesebbnél érdekesebb mozgóképek készüljenek nálunk is. Éppen így lehetne befolyást gyakorolni arra, hogy a filmvállalatok a külföldi ilyen irányú gyönyörű felvételeiket minél sűrűbben mutassák be a közönségnek.

Manapság, főleg a külföldön, már nemcsak intézmények és a nagy filmvállalatok, hanem egyesek is foglalkoznak tudományos céllal, vagy kedvtelésből mozgófényképek felvételével.³ A svéd Bengt Bergnek: „Vonulásom a vándormadarakkal Afrikába“ című igen érdekes filmképét pl. majd minden kultúrállamban bemutatták. Ugyanannak a Fehér Niluson készült második afrikai filmjét szakértők talán még érdekesebbnek jelzik.⁴ Ilyeneknek az ifjúság részére való intézményes bemutatása is kedvező hatást biztosítana.

A természetvédelem és a természeti emlékekhez fűződő nagy nemzeti érdekek szolgálatának fejlesztésére mindezenfelül igen je-

¹ Megemlítésre érdemesnek tartjuk, hogy dr. Vajda Enő és László, a fennebb említett *Flóra photographica Hungariae* szerzői az ezen kiadásra vonatkozó tájékoztatóban azt is jelzik, hogy a magyar flóra így kiadni kívánt képeiről diaposzítíveket is készítenek előadásokhoz szükséges vetítés céljára.

² A kir. Természettudományi Társulatnak nagysikerű népies előadásai sorozatában pld. az ilyen előadások igen alkalmasan találhatnának helyet.

³ Ilyen célra alkalmasaknak bizonyultak a mozgófényképek felvételére újabban a kereskedelembe került kisebb méretű és így könnyebben hordozható gépek is.

⁴ E. F. Schulz: *Film und Naturschutz. Wege zum Naturschutz*, Breslau. 1926.

lentős mértékben járulhat az iskolai oktatás is. Az ifjú nemzedéknek a természet szeretetében való olyan nevelése, hogy méltányolni tudja a természetvédelem jelentőségét és megbecsülésben részesítse a természeti emlékeket, kétségkívül jelentős nemzeti érdek.

Az iskola feladata ezért, hogy az ifjúság gondolkodásában megértést teremtsen a természet és annak emlékei iránt és ennek szolgálatában az oktatás minden olyan tárgyánál, ahol annak lehetősége kínálkozik, az alkalmat felhasználni is igyekezzék arra, hogy a fiatalság lelkületét ilyen kérdésekkel szemben fogékonyá tegye. Olyan kegyeletes tiszteletet fejlesszen az ifjúság lelkületében a természet alkotásai iránt, mely a hazai földnek úgy a multjára nézve tanulságos és becses természeti emlékeit, mint azokat is megbecsüli, amelyek a jelenben díszítik, vagy a tudomány hasznára vannak.

Az legyen e mellett a törekvés, hogy ez a tisztelet és megbecsülés a fiatalság lelkületében a lehetőségig mély gyökeret verjen és erős nyomokat hagyjon. Kívánatos pedig ez főleg azért, hogy majd akkor is, ha az élet körülményei őket olyan helyzetek elé állítják, melyek a hazai föld képének megváltoztatását kívánják meg, bennök a felelősség nyomasztó érzését váltsák ki, és őket elhatározásaikban, úgy mint tetteikben gondos megfontolásra és a természet védelmére készítse.¹

Külföldön nemcsak az egyetemeken és főiskolákon tartanak előadásokat a természetvédelemről és a természeti emlékekről, de megkezdik azt már bizonyos előrelátó tervszerűséggel az elemi iskolákban. Folytatják kiszélesített mederben a középiskolákban és betetőzik azt az érett fiatalságnak a főiskolákon tartott előadásokkal.

Nálunk a soproni bányamérnöki és erdőmérnöki főiskola erdőmérnöki szakosztályának rendelte el javaslatomra annak idején a földművelésügyi miniszter, hogy az illetékes tanszékek tanárai minden évben néhány órát szenteljenek a természet védelméről és a természeti emlékek fenntartásáról szóló előadásnak. Ezenkívül közbejárásunkra, 6—7 év előtt a vallás- és közoktatásügyi miniszter a népiskolák könyveibe vett fel néhány olyan olvasmányt, melyek a

¹ Dr. Schönichen Walter: Naturschutz und Schule. Wege zum Naturschutz, 1926.

természetvédelemre és a természeti emlékek megbecsülésére terelik a gyermekek figyelmét.

Mindez azonban aránytalanul kevés ahhoz, amit a hazai természetvédelem és a természeti emlékek megbecsülésének fejlesztése érdekében a magyar oktatásügy szolgálatától joggal elvárhatunk és amit a külföldi iskolák ebben az irányban manapság már elérnek.

Nincs kétségünk ezért, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter, ép úgy a földművelésügyi miniszter is mielőbb megteszik a kívánatos intézkedéseket, hogy a fennhatóságuk alá tartozó intézetek e tekintetben sem maradjanak el a külföldi iskolák mögött.

V. A társadalmi tevékenység a természetvédelem szolgálatában.

Nem szorul részletesebb bizonyításra, hogy minél fejlettebb valamely nemzet társadalmában a természet szeretete, annál nagyobb az érdeklődése is a természetvédelem és a természeti emlékek iránt. Ahol azután a társadalom tagjainak nagyobb száma hajlandó az önzetlen tevékenységre és ezért szívesen tömörül is a közös célok együttes szolgálatára, ott az egyesületeknek és szövetségeknek nemcsak nagy száma létesül, de azok élénk és eredményes munkát is fejtenek ki.

Ez a megállapítás is arra mutat, hogy a társadalom érdeklődésének felkeltése és annak a természet megértő szeretetére való nevelése első és legfontosabb feltétel ahhoz, hogy a természetvédelem és a természeti emlékek szolgálatára élénk egyesületi tevékenység fejlődjék. Ahol tényleg akár valamely jól organizált hivatalos szervezet sikeres munkássága, akár egyesek, legfőképpen pedig a társadalmi állásuknál fogva irányt adó szerepre hivatott egyének buzgósága meg tudta nyerni a legfelsőbb körök támogatását és ilyen támogatással a társadalom minden rétegének érdeklődését, ott az ilyen célok szolgálata mind nagyobb erőre tett szert és a legszebb eredményeket érte el.

Angliában — mint az előzőkben láttuk — egy kanonok kezdeményezése nyomán a társadalom előkelőségei állottak sorompóba és a királyi család egyik tagját is megnyerték a szép nemzeti cél szolgálatának. Hollandiában pedig maga a királyné és annak fel-

séges édesanyja is felkarolta a természetvédelem szolgálatát, aminek folytán ebben a két országban az érdeklődésnek ilyenféle kialakulása mellett és az egyesületi tevékenység sikeres megszervezésével igen szép eredményeket értek el.

A Németbirodalomban főleg néhai Conwentz Hugó dr. kormányfőtanácsos, a porosz természeti emlékek gondozására rendelt hivatalnak (Staatliche Stelle für Naturdenkmalpflege) volt első vezetője, a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartását szolgáló irodalomnak eddig legfáradhatatlanabb és legtermékenyebb művelője, kiváló propagáló képességével, mindenfelé tartott előadásainak nagy meggyőző erejével és jeles szervező zsenijével szűkebb hazája (Poroszország) határain túl is jelentékenyen és jó sikerrel tudott befolyjni ezeknek a céloknak az előbbvitelére. Utazásai közben kifejtett propagatív tevékenysége és előadásai révén egyes országok (Bajorország és más német államok, továbbá Svédország, Norvégia, stb.) az ő érveinek hatása alatt indították meg nagyobb arányban természetvédelmi tevékenységüket, és határozták el magukat törvényes rendelkezések megalkotására is.

Szűkebb hazája keretében a természetvédelem és a természeti emlékek szolgálatára — mint láttuk — elsőrendű szervezetet létesített, és a társadalom széles rétegei érdeklődésének felkeltésével az egyesületi tevékenység megerősödésére és az eredményes munkásságra is igen lényeges, sőt alig vázolható befolyást gyakorolt.

Korai halálával elakadt tevékenységét az ő nyomán haladó hivatali utódja, dr. prof. Schöenichen folytatja, aki elődje nyomán nem lankadó buzgóságot és eredményes tevékenységet fejt ki a szép cél érdekében.

A Németbirodalom országaiban a természetvédelem és a természeti emlékek szolgálatában természetvédelmi (Naturschutzvereine) és a természeti emlékek gondozását célul tűzött (Vereine für Naturdenkmalpflege) egyesületek egész sora létesült.

Sok helyen otthonvédelmi egyesületek (Heimatschutzvereine) alakultak, amelyek az otthoni vidék kisebb-nagyobb körzetében más tárgyak védelmére és gondozására is kiterjeszkedő tevékenység keretében biztosítottak jelentékeny szerepet a természetvédelemnek és a természeti emlékek fenntartásának.

Az ilyen otthonvédelmi egyesületek már birodalmi szövetségbe is tömörültek (Deutscher Bund Heimatschutz), amelynek kötelékébe eddig 29 ilyen egyesület tartozik.

Van ezen kívül egy birodalmi egyesület természetvédelmi parkok létesítésére és gondozására (Verein Naturschutzpark).

Van négyféle birodalmi madárvédelmi, ornithológiai egyesület.¹ Van ugyancsak az egész birodalom területére egy dendrológiai társaság (Deutsche Dendrologische Gesellschaft), egy birodalmi egyesület a növényföldrajz és szisztematikus botanika művelésére (Freie Vereinigung für Pflanzengeographie und systematische Botanik) és a német tanárok természettudományi egyesülete (Deutscher Lehrerverein für Naturkunde). Végül a német hegyi és vándor egyesületek szövetsége (Verband deutscher Gebirgs- und Wander-Vereine).

Ha a most felsorolt birodalmi egyesületeknek egy kisebb része nem is kizárólag a természetvédelem és a természeti emlékek szolgálatába szegődött, mégis ezek mind és kivétel nélkül programjukba vették ennek a feladatnak az ellátását is.

A most jelzetteken felül a német birodalom egyes országaiban kizárólag a természetvédelem szolgálatában álló, valamint a természeti emlékek, vagy különlegesen a természetvédelmi parkok gondozására alakult, ép így a rokonvonatkozású, de feladataik keretébe ezeknek a céloknak az előmozdítását is beléfoglalt egyesületeknek olyan nagy a száma, hogy azokat itt egyenkint felsorolni már a tér szűke sem engedi.

Elégséges talán arra utalnunk, hogy egyedül *Poroszországra* (beleértve az annak kötelékébe tartozó tartományokat) kiterjesztett tevékenységgel 211 ilyen egyesület (szövetség, stb.) működik; és ezenfelül egész Poroszországra kiterjedően 1922-ben létesült már egy természetvédelmi szövetség is.²

A 211 egyesület között van 23, amelynek már a címében is kifejezésre jut a természetvédelem, vagy természeti emlékek fenntartása, 63 van olyan, mely az otthonvédelem (Heimatschutz) kere-

¹ Deutsche Ornithologische Gesellschaft Berlin, Deutscher Verein zum Schutz der Vogelwelt, Gera. Bund für Vogelschutz. Verein Jordsand, zur Begründung von Vogel-freistätten an den deutschen Küsten, Hamburg.

² Volksbund Naturschutz. Berlin.

tébe foglaltan, 51, mely mint természettudományi, vagy természetkutató egyesület és 25, mely mint vadászati-, turista-, vándor- vagy mint valamely hegyvidék kultuszát művelő egyesület vállalkozott ennek a célnak a szolgálatára; míg a többi, mint ornitológiai, erdészeti és állatvédő, továbbá mint történeti, régészeti vagy szépítő egyesület (Verschönerungsvereine) tűzte ezeket a célokat is feladatául.

Bajorország egyes tartományaiban összesen 44 egyesület szolgálja a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának érdekeit, a Münchenben székelő természetvédelmi szövetségen felül. Ezek között 3 viseli címében a természetvédelem szolgálatát, míg a többiek között van 13 természettudományi egyesület, 7 madárvédelmi egyesület, 6 turista és rokoncélú egyesület és több erdészeti, vadászati, állatvédő stb. egyesület.¹

Meg kell itt emlékeznünk a világháború után önkéntes jelentkezőkből tudtunkkal először Bajorországban alakult és „Bergwacht“ néven működő társulásról is! A Bergwacht alakulása akkor kezdődött, amikor a háború utáni időkben és főleg a forradalom elkövetkeztével a lakosság nagy tömegéből a rend és az erkölcsi érzék egészen kiveszett, és a zabolátlanok, a tetteikben korlátokat nem ismerők a hegyvidék szépségeit és természeti díszeit kegyetlenül meg rongálták. Összeállottak ekkor a nemesebb érzésű és a hegyvidékek díszeiért lelkesedő természetbarátok, turisták, hegymászók, stb., hogy ezeknek a túlkapásoknak gátat vessenek.

A Bajorországban kezdetben szerény keretekben megindult, ilyen irányú szervezkedés ma már úgyszólván az egész Németbirodalomra kiterjed és a „Bergwacht“, melyet magyarul „hegyőrség“-nek nevezhetünk, ma már 270 egyesületben és igen nagy taglétszámmal fejt ki tevékenységét.

A Bergwacht kezdettől óta a természetvédelem szolgálatát tartja elsőrendű feladatának, s odaadó munkával és buzgalommal igyekszik a növény- és állatvilág védelmének érvényt szerezni. Arra törekszik mindenképpen, hogy a nagy nyilvánosságot a természetvédelem mivoltáról, céljáról és szükségességéről felvilágosítsa. Felhasznál minden eszközt és módot, hogy a honi tárgyak szépségei és

¹ Dr. Schöenichen Walter: Merkbuch für Naturdenkmalpflege.

azok megbecsülése iránt a lakosság érzékét és fogékonyságát fejlessze. Arra törekszik, hogy bizonyos állat- és növényfajok megkímélésére nevelje a népet és a természeti emlékek és természeti parkok jelentőségének megismeréséhez, azok megoltalmazásának méltánylásához a népnek lelkületét megnyerje.

Felhasználja ennek a céljának szolgálatában és a természetvédelem propagálására a napi sajtót, az időközi folyóiratokat, saját organumát (Bergkamerad). Igénybe veszi céljainak eléréséhez a filmet és a rádiót is.

Nagyban segíti elő a természet védelmét azáltal is, hogy arra az időre és az olyan helyeken, ahol és amikor az ilyen természeti értékeket a legnagyobb veszély fenyegeti, az önkéntesen erre vállalkozókból őrséget állít. Így például a növényvédelem érdekében több (3—18) tagjából őrségeket küld az olyan vidékekre, ahol a védett növényeket a turisták, a kirándulók és az eladás céljára gyűjtők leginkább veszélyeztetik. Az ilyen őrség bejárja ezeket a vidékeket, megakadályozza a védett növények szedését; a rendészeti közegekkel lefoglaltatja a gyűjtött anyagot, és ha szüksége jelentkezik, fel is jelenti a kihágókat.

Nagy tevékenységet fejt ki ezen kívül a vasuti állomásokon, főleg a csomópontokon és a jelentékenyebb forgalmú helyeken, ahol is egy-egy hatósági közeg közreműködése mellett megvizsgálja azokat a növényeket, amelyeket az utasok és illetve kirándulók magukkal hoznak. Virágzás idején pedig a rendőrség közreműködésével bejárja a virágüzleteket, és megvizsgálja a piaci és utcai árusok portékáját is, hogy nem árulnak-e tilalmazott növényeket és virágokat.¹

A hatósági eljárás kiegészítésére és illetve eredményesebbé tételére irányuló ilyen társadalmi szervezkedés, mely a vázoltakon kívül még sok tekintetben fejt ki tevékenységet — mint alább látni fogjuk —, manapság már Ausztriára is áttért, és ott is szép eredménnyel működik.

Szászországban 16 egyesület közül a kifejezetten természetvédelmi célokat szolgálók mellett kettő az otthonvédelem keretében

¹ Dr. Rudolf Gistl: Praktischer Naturschutz durch Bergwacht. Erster deutscher Naturschutztag. Berlin, 1926.

fejt ki ilyen tevékenységet is; kettő mint madárvédelmi egyesület; négy pedig a hegyvidék kultuszának művelése közben.

Elégséges talán, ha ezek után a többi kisebb német államegységre a részletezés mellőzésével csak azt említjük fel, hogy Württembergben 5, Badenben 2, Hessenben 6, Thüringiában 15, Mecklenburgban 6, Braunschweigban 1, Anhaltban 1, Lippében 1, Hamburgban 5, Bremában 4, Lübeckben 1 s végül Danzigban 4 egyesület szolgálja a természetvédelem érdekeit.

Mindezeket egybefoglalva, a Németbirodalom egész területén: 321 egyesület fejt ki tevékenységet a jelzett célok szolgálatában.

Ausztriában 31 egyesület tekinti feladatának a természet védelmét. Ezek között van 7 egyesület és egy szövetség, kizárólag a természetvédelem szolgálatában; 10 otthonvédelmi egyesület, 6 barlangkutató társulat; míg a többi madárvédelmi, természettudományi és egyéb egyesület. Tevékenykedik ezenfelül ott is az önkéntes hegyőrség (Bergwacht).

Nagybritániában az egész birodalom természetvédelmi szolgálatát London székhellyel 5 egyesület és illetve szövetség látja el, melyek közül kettő kifejezetten a természetvédelem kultuszát tűzte célul.

Franciaországban ilyen célok szolgálatát látja el a természeti tájak védelmére alakult szövetség. Ezen kívül a francia Turin Club-nak van egy bizottsága, mely a természetvédelemmel foglalkozik. Van ezenkívül Franciaországnak még egy madárvédelmi ligája.

Olaszországban a természeti emlékek gondozására alakult liga, a kiváló természeti tájak védelmére létesült társulat, ezen kívül egy botanikai egyesület és még 9 más társulat szegődött a természetvédelem szolgálatába.

Dániában a természetvédelmi egyesület és 3 természettudományi társulatnak egyenként külön alakított természetvédelmi bizottsága szolgál ilyen érdekeket.

Norvégiában egy természetvédelmi országos és 4 kerületi egyesület szolgálja ezeket a célokat.

Svédországban a svéd természetvédelmi egyesület és 3 ugyanilyen célú kerületi egyesület, egy dendrológiai és parkokat védő tár-

sulat és egy madárvédelmi egyesület szolgálják a természetvédelem érdekeit.

Hollandiában a természeti emlékek védelmére alakult egyesület, az otthonvédelmi szövetség és a madárvédelmi egyesület látják el a természetvédelmi teendőket.

Svájcban a természetvédelmi szövetség, a természetvédelmi bizottság, az otthont védő egyesület, a természetkutató társaság, a nemzeti park tudományos kutatására alakult bizottság, a madártani és madárvédelmi egyesület, a növényvédelmi társaság és a svájci erdészeti egyesület fejtenek ki érdemes tevékenységet a természetvédelem körül.

És így tovább.

A példák e nagy sorából azt látjuk, hogy a természet védelme körül a Németbirodalom egyes országaiban fejlett ki leginkább a társadalmi tevékenység és ennek révén a német nemzet lakosságában jut e tekintetben legszebben kifejezésre a természet szeretete is. Ennek különben más országokban, legfőképpen Angliában, Hollandiában, de egyebütt is megkapó példáit találhatjuk.

Megállapítható, hogy majd minden államban alakult egy vagy több egyesület kifejezetten a természetvédelem és a természeti emlékek oltalmazásának szolgálatára és ezek széles körben fejtenek ki igen eredményes tevékenységet és minden eszközt felhasználnak a szép cél előmozdításához. Emellett az otthonvédelem (Heimatschutz) is jelentékenyen kifejezett mindenfelé, melynek keretében pedig a természeti értékek is jelentékeny védelmet találnak.

Ha mi azután mindezek ismeretével hazai viszonyainkat vesszük számba és a természetvédelem, valamint a természeti emlékek fenntartása körül nálunk eddig kifejtett társadalmi tevékenységet bíráljuk el, egészen különös megállapításokhoz jutunk. Ezek leszűrésével ugyanis el kell ismernünk, hogy sok mindenféle, igen érdemes törekvés és értékes munkálkodás dacára, kifejezetten a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartása tekintetében az eddig elért eredmények sajnálatosképpen nem nyugtathatnak meg bennünket!

Pedig sok dolog történt, ami ezt a kérdést nálunk minden tekintetben megérlelte. Az előző fejezetekben példaként közölt ismer-

tetéseink eléggé igazolhatják azt, hogy nálunk a természettudósok és a természet barátai a hazai természeti kincsek felkutatásában, tudományos elbírálásában, és a talált eredmények ismertetése körül már hosszabb idő óta igen kiváló és sikeres munkásságot végeznek. Olyan lelkes, és önzetlen gárda fejt ki ilyen irányban példaadó és igen eredményes tevékenységet, mely minden elismerést és megbecsülést megérdemel.

A tudományos, valamint a természet kultuszát is szolgáló más egyesületek és szövetségek több irányban kifejtett tevékenysége is mindenképpen tiszteletre méltó.

A Magyar Tudományos Akadémia azzal, hogy gondoskodott egy természetvédelmi munka megírásáról, a legszebb tanujelét adta annak, hogy nagy jelentőséget tulajdonít e kérdés dülőre vitelének.

A természettudományokkal foglalkozó intézményeknek, mint: a m. kir. Földtani Intézetnek, a m. kir. Madártani Intézetnek, stb., éppen így az ilyen irányú egyesületeknek: a Kir. Magyar Természettudományi Társulatnak, a Földtani Társulatnak, a Barlangkutató Társulatnak, az Országos Madárvédelmi Szövetségnek, az Országos Erdészeti Egyesületnek, az Országos Vadászati Egyesületnek stb. már az előzőkben ismertetett munkássága ugyanezeket a nemes törekvéseket igazolja.

A különböző vadászati, halászati, állatvédő stb. egyesületek és társaságok tevékenységének megismerésével ugyanilyen megállapításokra juthatunk.

A csonka hazában meglévő mintegy 30 turista egyesület, közel félszázezer taglétszáma is azt bizonyítja, hogy nálunk a társadalom egy tekintélyes részét tekinthetjük a természet barátaiként.

A Turista Szövetség tagjai részére „tízparancsolat“-ot adott ki, mely majd mindegyikében a természet védelmét és a természet kultuszát köti azok lelkére¹

¹ A tízparancsolat a következő:

1. Szeresd a természetet és áhitattal lépj szentélyébe!
2. Turistamezben is kultúrember maradj!
3. Ne feledd, hogy a turistához méltatlan magaviselettel a turistaság ügyének ártasz!
4. Ne élj vissza a vendégjoggal és tiszteld mások vagyonát.

A Cserkész Szövetség is olyan irányt szabott a cserkészek nevelésének és kiképzésének, valamint azok tevékenysége irányításának, mely a kötelékébe szegődött fiatalságot a természet szeretetére, a természet védelmére és megbecsülésére tanítja és ebben az irányban ma már kétségtelenül szép eredményekkel is dicsekedhetik.

A napisajtóban és a folyóiratokban mind gyakrabban jelennek meg közlemények, melyek a magyar természeti kincseket, érdekességeket és látványosságokat írják le, és elismerésre méltó odaadással igyekeznek a magyar közönséggel a szebb, vagy értékesebb természeti alkotásainkat megismertetni, és olvasóikat azok megbecsülésére nevelni.

Arra nézve pedig, hogy manapság már a nagy társadalom, de még a törvényhozás is kellő fogékonyságot tanúsít a természetvédelem iránt, tiszteletreméltó bizonyosságát láttuk Herczeg Ferencnek a balatoni tájak védelme érdekében és a badacsonyi kőbányászás ellen kifejtett és az előzőkben többoldalról és részletesen megvilágított akciójánál. A napi sajtó és a folyóiratok ismertetései nyomán ekkor a társadalom egy jelentékeny része megmozdult és ennek visszhangjaképpen a törvényhozás egységes elhatározással rendelkezett is a bajok orvoslása és megfelelő törvényes intézkedések meghozatala iránt.

Meg van tehát nálunk is a készség és hajlandóság a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartására.

Ha mégis, mindezideig nincs számottevő eredmény, azt legfőképpen a természetvédelmi törvény, a természet védelmét ellátó, a fentiekben javasolt intézményes szervezet (országos bizottság stb.) és egy olyan egyesület hiányának kell betudnunk, mely kifejezetten a természetvédelemnek és a természeti emlékek fenntartásának ügyét szolgálná.

5. Turistaútról le ne térj, tiltott területeken csak engedéllyel járj!
6. Légy vidám, de ne lármas; az erdőben ne a turisták, hanem a madarak énekeljenek!
7. Tartsd tisztán a forrásokat, patakokat és a pihenőhelyeket!
8. Égő tárgyat el ne dobj, erdőben tüzet ne rakj!
9. Kíméld az erdő vadjait, s a mezők virágait; gyümölcsfákról még virágot se szakíts!
10. Becsüld turistatársaidat, s a bajban el ne hagy, mert ez becstelenség!

Ha ezeket a hiányokat pótoltuk és a kívánatos törvénnyel alátámasztott természetvédelmi intézmény működését megindítottuk, ha megkezdjük emellett a társadalom erre nevelését, ha felkeltjük és fokozzuk érdeklődését és a meglévő egyesületek közreműködése mellett egy kifejezetten ilyen célú társulással megteremtjük ezeknek a céloknak a szolgálatában szükséges tevékenységet: nálunk is megindul majd a mind sikeresebb természetvédelmi tevékenység és biztosítható lesz majd a természeti emlékek megoltalmazása is!

TARTALOMJEGYZÉK.

Előszó	-----	3
Bevezetés	-----	7
 A) Természetvédelem.		
I. A természetvédelem jelentősége	-----	11
II. Természetvédelmi törekvések hazánkban	-----	27
III. A természetvédelem formái	-----	47
1. Általános természetvédelem	-----	47
2. A természeti táj védelme.		
(Franciaországban, Angliában, Németországban, Dániában, Finnországban és Magyarországon)	-----	54
3. A természet védett helyei és a védett növények, állatok és geológiai alakulatok	-----	74
a) A természetvédelmi helyek.		
(Németországban, Ausztriában, Hollandiában, Angliában, Svájcban, Finnországban, az Északamerikai Egyesült Államokban, Afrikában és Magyarországon)	-----	74
b) A védett növény- és állatfajok.		
(Ausztriában, Bajorországban, Svájcban, Olaszországban, Franciaországban, Finnországban és Magyarországon)	-----	85
c) Védett geológiai alakulatok	-----	94
 B) A természeti emlékek.		
I. A természeti emlékekről általában	-----	95
II. A fenntartott helyek. Rezervációk (Nemzeti parkok)		
1. Külföldön	-----	98
Svédországban:		
(A Stora Sjöfallet nemzeti park, a Sarjek n. p., az Abisko n. p., a lappföldi Pite n. p., Härjedalen n. p., a Hamra n. p., Ängsön n. p., a Graphytte n. p., a Gotska Sandön n. p.)	-----	100

Norvégiában:	
(A Back Røa melletti nemzeti park, az Anuglen-szigeti n. p. és a pasviki erdő, mint rezerváció stb.)	103
Svájcban:	
(Az unterengadini n. p. és egyéb rezervációk)...	104
Németországban:	
(A Lüneburger Heide, a Plagefenn természeti park, a Garchingi Heide, a hombresseni természeti park, a zehlanbruchi felláp (Hochmoor), mint rezerváció stb.)	105
Angliában:	
(A Brandlehow birtok; a Kymin tetejének egy része, a Wicken-láp, a Burwel-láp, a Gowbarrow Fell és Aira Force nevű birtok, a Marlborough lejtők egy része és a Blakeney Point nevű rezerváció)	107
Hollandiában:	
(A Naardermneer nevű lápvidék, a Texel-sziget »di Start« nevű és hoorni Niewland »de Putten« nevű része, a Hondenberg-Asterwyk mellett fekvő és a Van Esschenwen, a Witven és a Choorven nevű lápokkal tarkált földrész, mint rezervációk)	111
Dániában:	
(A Raabjaerg Mile, a Fosdalen Borris Hede és a Gammellose nevű rezervációk)	113
Finnországban (Suom):	
(Fjeld Mallatunturi, Kuolajärvi, Ladoga Karelien, Aland, Imatra park, Punkaharju park és a Koli park)	114
Az Északamerikai Egyesült Államokban:	
(A Hote Springs nemzeti park, a Yellowstone n. p., a Sequoia n. p., a General Grant n. p., a Yosemite n. p., a Grand Canyon nemzeti emlék, a John Muir Woods n. e., a Devil's Postpile n. e., a Lewis and Clark n. e., a Dinosaur n. e.)	115
2. Magyarországon:	
(Rezervációra ajánlatos helyek)	127
a) A kiskunsági ősturjánok és tartozékaik	130
b) A bátorligeti nyírláp	134
c) A Kisbalaton	139
d) A tiszakisfaludi sziget	143
e) A Baláta-tó	144
f) A tihanyi félsziget	145

g) A Szentgyörgy-hegy	153
h) A Badacsony	155
i) Az ipolytarnóci ősföldtörténeti kővületek	158
k) Rezervációra ajánlatos egyéb helyek:	163

(A Pilis-hegy csúcsának sziklás keleti lejtője. — A Pilis-hegy Vaskapu nevű része. — A pilisszentiváni Egyes-kő környéke. — A Nagy- és Kis-Szénás-hegy egy része. A Tatatóváros melletti Fényesforrás vidéke. — A váci Naszál-hegy gerincéből. — A bakonyi Esztegár-völgy egy része. — A szentendrei Pismán-hegy keleti lejtőjéből. — A nyírségi homokra jellegzetes növények alkalmas termő helyéből. — Penészlek mellett a lápos helyek egy része. — Nyirbakta- vagy Ófehértó gyertyánosainak az erdei flórában gazdag valamely része. — A tornyospálcai Pálca erdő. — A szódásvizű tavak köré csoportosuló növényzet által elfoglalt valamely terület. — A Tiszántúlnak mészből és sóban szegényebb valamely jellegzetes flórájú része. — A Duna-Tisza-köze homoki szikeseit jellegző növényzetben gazdag valamely rész. — Somogy homoki flórájából. — Alsó Dunántúl lápi flórájából. — Vas vármegye norikumi flórájából. — Sopron mellett a Dudlesz erdőből és a bécsi dombok meszes kopár lejtőjéből. — A Keszthely melletti mészdombok valamelyike, ahol még a pannon-flóra díszlik. — A Szentgyörgy-hegy vagy Nagy-Somló flórája része. — A Kőszeg és Városhodász között előforduló xerothermikus elemeknek olyan szigetszerű előfordulása, melynek jellemét a szelid gesztenye adja. — A Harsányi-hegy érdekes növényeinek termőhelye. — A Duna-Tisza-közi mocsári kőrisedőkből és zsombék lápokból. — Az egerbaktai tőzegmohás láp. — A keleméri (Gömör m.) tőzegmohás láp. — A lecenceistvádi láp (Zala m.). — A hansági őségeres egy része. — A Pomáz fölötti Kőhegy. — A pomázvidéki Tólak tőzegmohatelepe. — A budai Csiki-hegyek flórájából egy jellegzetes rész. — A bükk-hegységi Bélkő. — A csepeli Buckaerdő egy részlete. — A duna-tisza-közi Pótharaszti puszták egy részlete. — Királyhalma homokjából egy rész. — Kecskemét határának bugaci részéből. — A kecskeméti Tőserdő morotvás ligetje. — A szentgáli erdő tisztás részéből. — A Mecsek-, Bakony-, Vértes-, Mátra- és a Bükk-hegység egy-egy jellegzetes erdőrészlete. — Ho-

	henlohe herceg somogyszobi erdőbirtokának »Felső erdő« néven ismert egy részlete. — Somoskő oszlopos bazaltja a várrommal stb.)	164
III.	A műemlékek és történelmi emlékek rezervációszerűen védett természeti díszei	174
	Az öreg temetők	178
IV.	Egyes magukban álló természeti emlékek	180
	1. Általában	
	2. Barlangok	187
	a) A Bükk-hegységben:	
	A Szeleta-barlang	188
	A Herman Ottó (puskaporosi) barlang	194
	A Puskaporosi kőfülke	199
	A Balla-barlang	200
	Az Istállóskői-barlang	201
	Más bükkhegységi barlangok: (A Búdöspeszt-barlang, a Kecské-barlang, a Három- kúti-barlang, a Peskő-barlang, a Hámori (Anna) bar- lang, a Szent István-barlang, a Görömbölyi-barlang)	203
	b) A Mátra-hegységben:	
	Az Ágasvári-barlang	205
	c) A budai-hegységben	
	Pálvölgyi-barlang	205
	Más barlangok a budai hegységben: (A Báthory-barlang, a Szemlőhegyi-barlang, a Remete- barlang, a remetehegyi Sziklafülke, a Solymári-barlang)	207
	d) A Pilis-hegységben:	
	A Kiskevélyi-barlang	209
	Más pilis-hegységi barlangok: (A csobánkai Macska-barlang, a piliscsabai Klotild- barlang, a pilisszántói Kőfülke, a Sztrázsa-barlang, a Legény-barlang, a Leány-barlang)	211
	e) A Gerecse-hegységben:	
	A Jankovich (Öreg kő) barlang	213
	A Pisznice-barlang	216
	f) A Naszáli-hegyen:	
	A Násznép-barlang	216
	g) A Vértes-hegységben:	
	A csákvári Esterházy-barlang	216
	A Szelim-barlang	218
	h) A balatoni hegyvidéken:	
	A Tapolcai-barlang	218
	A balatonfüredi Lóczy-barlang	218

i) A Mecsek-hegységben:	
Az Abaligeti-barlang	219
j) A szilicel fensíkon:	
Az Aggteleki (Baradla) barlang	221
3. Egyes fák, mint természeti emlékek	231
a) Hazai fajú, koros és nagyméretű fák	
Szelidgesztenyefák:	
(A kőszegi, a gesztenyéstetői, a bazsai, a velemi, a szentgyörgyvári, a cáki, az alsószelestyei, a zákányi öreg gesztenyefa.)	232
Tölgyfák:	
(A sárvári kastélyparkban, a kissitkei erdőben, a sárvári uradalom erdejében, Csurgó nagyközség birtokán, a kámaházai pusztán, a diósgyőri uradalomban, a csákvár-gesztesi uradalomban, a felső-segesdi uradalomban, a somogyszobi legelő erdőben stb. álló nagyméretű öreg tölgyfák.)	234
Szilfák:	
(Az akarattyai, a budapest-városmajori szilfák és a csákvár-gesztesi uradalomban álló nagyméretű öreg szilfák.)	236
Hársfák:	
(A zsigárdi, a bekényi hárs (Paphárs) és a csákvár-gesztesi uradalomban álló nagyméretű öreg hársfák.)	239
Bükkfák:	
(A csákvár-gesztesi uradalomban, a Jeliháláson és a sárvári uradalomban.)	239
Nyárfák:	
(A Szeged határabeli Ruzsafa, a vetyeháti szürkenyár, a Galambosfa, a Kiss Ferenc fája: az alsóki úrbéres erdő és a szelestyei major öreg nyárfája.)	240
Török mogyorófák:	
(A diósgyőri és a romhányi török mogyorófa.)	241
Cserfa és kőrisfa:	
(A csákvárgesztesi uradalom nagyméretű cser- és kőrisfája.)	243
Berkenyefák:	
(A bozsoki, a nagypősei berkenyék.)	243
Erdei fenyők:	
(A f.-szelestyei erdei fenyő.)	243
Lucfenyő:	
(A somogyszili uradalomban.)	243
Tiszafák:	
(A gyöngyösi tiszafák.)	244

b) Külföldi fajú öreg és nagyméretű fák : (Az acsádi mammutfenyő, a martonvásári, a körmendi és a Szent Margit-szigeti platán, a körmendi tulipánfa, az alsó-szelestyei <i>Abies cephalonica</i> stb.)	244
c) Különleges növési fák	245
d) Történeti emlékü fák : (A Szent Margit-szigeti tölgyfák, a badacsonyi diófa a Rózsakő közelében; az István-úti hárs Budapesten, a kehidai juhar, a martonvásári nyár, a besnyői tölgy, a cenki hársak, az akarattyai szil, a Szent Gellért-hegyi fűgefák, a cáki 3 gesztenye)	246
e) Fák, amelyekhez mondák, vagy regék fűződnek : (A diósgyőri és romhányi török mogyorófák, a mázai tölgyfa, a debreceni licium, a csatári szil, a szegedi fehér nyár (Ruzsafa), a kámaházai tölgy)	249
f) Emlékfák : (A basarci Dobozy fák; a keszthelyi újraültetett helikonai fák, Ferenc József emlékfái a Gellért-hegyen és Királyhalmán, Rudolf trónörökös emlékfája Kőszegen. A millenáris emlékfák. Erzsébet királyné emlékfái, Rabindranáth Tagore emlékfája Balatonfüreden, vitéz Horthy Miklós kormányzó emlékfái Kis-Körösön)	253
C) A természet védelmére és a természeti emlékek fenntartására irányuló tevékenység.	
I. Törvényes intézkedések külföldön	258
II. A természet védelmét és a természeti emlékek fenntartását ellátó szervek	269
1. Külföldön : (Poroszországban, Bajorországban, Szászországban, Württembergben, Badenben, Hessenben. A többi kisebb német tartományban, Ausztriában, Belgiumban, Dániában, Finnországban, Angliában, Olaszországban, Lengyelországban, Svédországban, Svájcban, Spanyolországban)	269
2. Hazánkban	277
III. Egy hazai természetvédelmi törvényalkotás tervéhez	280
IV. A természetszeretet és a természeti tárgyak megbecsülésének fejlesztése	289
V. Társadalmi tevékenység a természetvédelem szolgálatában (Poroszországban, Bajorországban, Szászországban, Ausztriában, Angolországban, Franciaországban, Olaszországban, Dániában, Norvégiában, Svédországban, Hollandiában, Svájcban, Magyarországon)	296

Sajtóhibák.

A 30-ik old.	2-ik bekezdésében	(Gipaetus ... Stor.)	helyett kell:	(Gypaëtus ... Storr.)
A 75 "	" a szöveg alatt	Alpen Planzen	" "	Alpenpflanzen
A 77 "	" 1. bekezdésében	canciaca	" "	cantiaca
A 79 "	" 4-ik "	Dryver	" "	Drijver
A 83 "	" 8 " "	borosberényi gyurgyala	" "	borsosberényi gyugyalag
A 93 "	" 3 " "	Pulsatella	" "	Pulsatilla
A 107 "	" 3 " "	Regerwald	" "	Regenwald
A 109 "	" 2 " "	lepidobterák	" "	Lepidopterák
A 111 "	" 8 " "	P. leucordia	" "	P. leucorodia
A 114 "	" a szöveg alatt	Populus	" "	Populus
A 119 "	" 5-ik bekezdésében	Cignus	" "	Cygnus
A 123 "	" 2 " "	Oklatoma	" "	Oklahoma
A 138 "	" 2 " "	kétséges	" "	kétségen
A 145 "	" 2 " "	vericulosa	" "	vesiculosa
A 166 "	" 4-ik bekezdésében	Barbás	" "	Borbás
A 171 "	" a szöveg alatt	sadleriana	" "	Sadleriana
A 172 "	" a szöveg alatt	dasyanthus	" "	dasyanthus
A 228 "	" 3-ik bekezdésében	Perényi	" "	Petényi

